

Hjalmar Karlgren

Sv
O
br
60/

Handelsrätt

JURIDISKA FÖRENINGEN I LUND

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Hjalmar Karlgren

Handelsrätt

JURIDISKA FÖRENINGEN I LUND
DISTRIBUTION : STUDENTLITTERATUR

8:e oförändrade upplagan
Studentlitteratur
Lund 1969

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G .

Sid.

<u>H A N D E L S R Ä T T</u>	1
Inledning	1
Kap. 1. Begreppet köpman. Handelsregistret och andra handelsrättsliga register	2
Kap. 2. Några allmänna anmärkningar om mellanhänder vid ingående av avtal inom handelsrätten	7
Kap. 3. Kommissionärer	8
Inledande anmärkningar	8
Kommittentens och kommissionärens inbördes rättsförhållande. Kommissionärens förpliktelser. 7-26§§	10
Kommissionärens rättigheter	13
Kommissionärens självinträde (40-45 §§)	15
Om upphörande av kommissionärens uppdrag	15
Om rättsförhållandet till tredje man	16
Kap. 4. Handelsagenter, handelsresande och platsförsäljare	22
Handelsagenter. Huvudmannens och handelsagentens inbördes rättsförhållande	22
Förhållandet till tredje man	23
Handelsresande (och platsförsäljare)	24
Kap. 5. Mäklare	26
Kap. 6. Speditörer	28
Kap. 7. Tillägg om några handelsrättsliga avtal	29
Kap. 8. Inledande anmärkningar till bolags- och föreningsrätten	30
Kap. 9. Enkla bolag	34
Bolagsmännens förhållande inbördes	35
Förhållandet till tredje man. Bolagstillgångarna..	37
Vem svarar för de för bolagsändamålet ingångna förpliktelserna?	38
Bolagets likvidation	40
Kap.10. Tysta bolag ("participatio")	42
Kap.11. Handelsbolag	43
Bolagstillgångarna	43
Bolagsmännens inbördes rättigheter och skyldigheter	45
Förhållandet till tredje man	46
Kap.12. Kommanditbolag	48
Kap.13. Aktiebolag	49
Allmänna anmärkningar	49
Bolagets bildande	52
Om aktiebrev och aktiebok	61

	Sid.
Om inbetalning av aktiekapital	65
Aktiekapitalets ökning	65
Aktiekapitalets nedsättning	67
Om inskränkningar i förfoganderätten över aktie ..	69
Om reservfond och andra fonder samt om vinst- utdelning m.m.	70
Om styrelse, verkställande direktör och firma- tecknare	74
Om styrelsens och verkställande direktörs årsredo- visning	78
Om revision	80
Om bolagsstämma	81
Om talan mot styrelseledamot och andra bolagsorgan m.m.	82
Om ändring av bolagsordningen och om särskild röstpluralitet i vissa andra fall	84
Om talan å bolagsstämmobeslut	85
Om likvidation och upplösning	86
Om fusion	88

H A N D E L S R Ä T T.

Inledning.

I flera länder på kontinenten förekomma särskilda handelslagböcker. Man skiljer där mellan civilrätt i trängre mening och handelsrätt. I Frankrike finnas sålunda Code civile av 1804 och Code de commerce av 1807. I Tyskland ha vi B.G.B. av 1896 och H.G.B. av 1897, vilka båda trädde i kraft år 1900. Ämnena i de båda handelsrättsliga kodifikationerna äro dock ej alldeles desamma. I den franska förekomma regler om köpmän och handelsböcker, om bolag och föreningar, om växel-, check- och börsrätt, om sjörrätt, ja även om konkursrätt och om handelsdomstolar. I Tyskland regleras växel- och checkrätten (liksom försäkringsrätten) i särskilda lagar, och konkursrätten är liksom i Sverige hänförd till processrätten. Men i H.G.B. förekomma regler om köpmän och handelsböcker, om firma och prokura, om handelsagenter, mäklare och handelslärlingar, om bolag och föreningar, om sjörrätt samt om en del handelsavtal i egentlig bemärkelse, såsom handelsköp, kommissionsavtal, fraktavtal, spe-ditionsavtal, lageravtal etc. I förbigående må framhållas, att handelsrätten i motsats till den övriga förmögenhetsrätten i relativt liten utsträckning bygger på rommerskrättslig grund.

I svensk rätt har man ej i lagstiftningen brutit ut handelsrätten till särskild behandling. Reglerna om handelsköp äro exempelvis inströdda i köplagen. En stark handelsrättsligt färgad lag är dock 1914 års lag om kommission, handelsagentur och handelsresande; en annan 1887 års firmalag, ytterligare en annan 1884 års varumärkeslag. Ej heller inom doktrinen eller vid universiteten brukar handelsrätten framställas som en särskild disciplin. Detta beror bl.a. på att de handelsrättsliga ämnena hos oss tidigare varit splittrade på dels civilrätten och dels speciella privaträtten. Avsikten är att här ge en översikt över några viktiga partier av handelsrätten, med betoning av de i principiellt hänseende betydelsefullaste punkterna. En mera detaljerad framställning är det sålunda icke fråga om. En del litteraturuppgifter lämnas på vederbörande ställen i det följande. I övrigt äro av intresse de korta men ofta ganska upplysande juridiska artiklarna i Gebers Handelslexikon, 1927 (MATZ) samt i Svenskt banklexikon, 1942 (Beijs), dock numera delvis föråldrade.

Kap. 1. BEGREPPET KÖPMAN. HANDELSREGISTRET OCH ANDRA

HANDELSRÄTTLIGA REGISTER.

Begreppet köpman är naturligen inom handelsrätten ett av de grundläggande begreppen. Begreppet bestämmes i svensk rätt på ett mycket formellt sätt. Köpman är den, som enligt vad särskilt finnes stadgat är pliktig att föra handelsböcker. Denna definition ges dock ej en gång för alla, utan i ett flertal lagar omtalas vad som enligt "denna lag" är att anse som köpman; definitionen är emellertid då den nyss angivna. Se t.ex. KöpL 4 § 2 st., KommL 2 §, KonkursL 193 § (märk emellertid här modifikationen: "under någon del av sista året" etc.).

Avgörande för köpmansbegreppet blir alltså lagstiftningen om vem som är skyldig att föra handelsböcker. Jag hänvisar till BokföringsL av år 1929, som här icke skall behandlas närmare. Av denna lag finna vi, att köpman, d.v.s. de som äro skyldiga att föra handelsböcker, äro till en början vissa rättssubjekt oberoende av den rörelse de idka, såsom aktiebolag, enkla bolag införda i handelsregistret (vilka genom införandet förvandlas till handelsbolag) samt bostadsrättsföreningar, däremot ej andra ekonomiska föreningar i och för sig. För det andra äro handelsbolag redan enligt sin egen definition köpman eller handelsbokföringspliktiga, eftersom med handelsbolag just menas bolag bestående av personer som sammansluta sig för att under gemensam firma driva en handelsbokföringspliktig näring. För det tredje äro att anse som köpman eller handelsbokföringspliktiga de som utöva vissa i lagen uppräknade rörelser. Till dessa rörelser höra först och främst handel samt tillverkning eller bearbetning av varor till avsalu eller på beställning men därutöver en hel rad andra rörelser, även sådana, vilkas utövare i vanligt språkbruk knappast bruka hänföras till köpman.

Innan vi gå vidare anmärkes, att reglerna om skyldighet att föra handelsböcker naturligtvis ej blott ha betydelse ur synpunkten, att de som äro pliktiga att föra handelsböcker äro att anse som köpman, med de särskilda rättsverkningar detta medför. Handelsböcker och därpå grundade handelsräkningar ha betydelse även eljest, sålunda bl.a. i processuellt avseende. Se 1855 års förordning angående handelsböcker och handelsräkningar 21-24 §§, vilka böra läsas i samband med KöpL 6 §.

Vilka rättsverkningar äro då förbundna med begreppet köpman? De viktigaste äro följande:

1. I konkursrättsligt hänseende gäller, att en köpman lättare än andra kan försättas i konkurs. K.L. 3 § uppställer nämligen särskilda presumtioner för att en köpman under vissa förutsättningar skall anses vara "på obestånd", d.v.s. sakna förmåga att betala förfallen gäld.

2. Enligt KöpL gälla en del särskilda bestämmelser om handelsköp = köp mellan köpmän i och för deras rörelse (4 §). Se sålunda §§ 6, 16, 38, 21 in fine, 27 (jfr även 32 och 52), 28:1 in fine, 39, 48:2, 51 jfd med 52 m.fl. Handelsköpet är egentligen ganska olikartat det civila köpet. Detta senare har dock i svensk rätt blivit i viss mån "merkantiliserat", i det att KöpL:s författare även när köp i allmänhet reglerats i hög grad haft handelsköpet för ögonen.

3. Enligt KommL gälla en del särbestämmelser om handelskommission, vilket begrepp definieras i § 4:2 (kommissionären är köpman och försäljnings- eller inköpsuppdraget faller inom området för hans rörelse). Se sålunda §§ 5, 7, 10:2, 11, 14:2, 21, 27, 32, 57; jfr ock 45 och 85 §§, som dock ej anknyta till begreppet handelskommission utan direkt till begreppet köpman.

4. Enligt 1887 års Fimal 8 § är först och främst enskild köpman, d.v.s. enskild näringsidkare som är handelsbokföringspliktig, vid äventyr av straffansvar skyldig att anmäla det namn, varunder han ämnar bedriva sin rörelse och som han vid därvid förekommande underskrifter ämnar teckna, till handelsregistret (firma). I 2 st. av 8 § stadgas vidare, att handelsbolag, d.v.s. ett bolag som på grund av nyssnämnda definition är köpman, är skyldigt, vid äventyr av straffansvar, att anmäla firma till handelsregistret, varjämte som sagt enkelt bolag kan anmälas till handelsregistret och därigenom förvandlas till handelsbolag.

Det må anmärkas, att de i rörelsen nedlagda tillgångar, som tillhöra en enskild näringsidkare vilken anmält firma, icke få anses utgöra någon från hans privata tillgångar skild förmögenhet, ingen självständig juridisk person. I näringsidkarens konkurs ingå således både hans privata tillgångar och hans rörelsetillgångar utan åtskillnad, och de kommersiella borgenärerna åtnjuta intet företräde framför de privata. Vidare: om näringsidkaren avhänder sig sina rörelsetillgångar till annan person och denne fortsätter rörelsen under oförändrad firma - vilket visserligen icke principiellt men under särskilda förhållanden kan gå för sig, se 11 och 12 §§¹⁾ - svarar den nye innehavaren icke utan vidare för den förutvarandes skulder, se 51:749, jfr ock det något komplicerade rättsfallet SvJT 1950 s. 272. Förutsättning är dock, att anmälan om rörelsens övergång vederbörligen gjorts till handelsregistret, 1908:17, 1911:110, 1916:623. Detta följer av det betydelsefulla stadgandet i 7 § firmalagen. Här föreskrives dels att det som i handelsregistret införts skall anses ha kommit till tredje mans kännedom (om ej vederbörande kan ursäktas sig med att han varken haft eller bort ha kännedom om införandet, en ursäkt som sällan godtages)

- 1) Vanligt är särskilt det förfarandet, att A, som under viss firma ensam driver en rörelse, upptager B som delägare, vilket anmäles till handelsregistret, samt att sedermera A utträder ur det sålunda bildade handelsbolaget, varefter även detta anmäles till registret. B driver sedan rörelsen med samma firma som tidigare A. Jfr 1933:576.

dels att det förhållande, som blivit eller bort bliva anmält (alltså något som man varit pliktig att anmäla), icke kan åberopas mot annan än den som visats ha haft vetskap därom. Men vad gäller om annan person registrerats som firmainnehavare än den verkliga af-färsinnehavaren? Ja, i en del dylika bulvanfall har rättspraxis icke dragit sig för att ålägga den senare betalningsansvar gentemot tredje man (eventuellt vid sidan av bulvanen), se bl.a. 1928:57, 1939:228, 1953:547 (med ytterligare hänvisningar till rättsfall) samt Stjernquist, Föreningsfirmans funktion, 1950, s. 75 ff.

5. Redan i och med att två eller flera personer slutit avtal om att under gemensam firma driva bokföringspliktig näring, sålunda redan innan anmälan till handelsregistret kommit till stånd, inträder den effekten, att ett handelsbolag som juridisk person uppkommer. Sålunda: en särskild förmögenhetsmassa bildas, som ej häftar för bolagsmännens enskilda borgenärer (att sedan bolagsmännen därjämte äro personligen ansvariga för bolagsgälden, är en sak för sig). Detta är en ofantligt viktig rättsverkan av bokföringsskyldigheten och köpmansegenskapen. Redan genom avtalet att driva t.ex. gruvrörelse, som numera är handelsbokföringspliktig, bildas sålunda - förutsatt, och denna förutsättning får ej glömmas, att rörelsen skall drivas under gemensam firma - ett handelsbolag.

Med det sagda ha vi kommit in på de handelsrättsliga registren. Det grundläggande registret är det redan nämnda handelsregistret enligt 1887 års firmalag. Den myndighet, hos vilken detta föres, är K.B. resp. magistrat (eller stadsstyrelse), och Ö.A. Här avses emellertid som nämnt endast enskilda bokföringspliktiga näringsidkare, handelsbolag och till handelsbolag förvandlade enkla bolag. Rättsfall: 1893:14, 1908:17, 1911:110, 1916:623.

Det som införes i handelsregistret är först och främst firman, d.v.s. det namn under vilket rörelsen drives. Enskild person kan sålunda ha flera firmor (för olika rörelser), däremot ej ett handelsbolag. Hur firman skall vara beskaffad, när den får överlåtas m.m., därom meddelas i lagen åtskilliga bestämmelser, som ej skola refereras här. Beträffande frågan, hur firmateckning skall ske, ha vi inga tvingande regler i lagen. 14 § är nämligen ej en ovillkorlig föreskrift. Det är tillräckligt, att man kan utreda, att den skriftliga handlingen hänför sig till vederbörande handelsbolag, företagare eller enskilde näringsidkare och underskrivits av behörig person; rättshandlingen blir sålunda giltig även om, när det gäller handelsbolag, vederbörande endast skrivit bolagets firma och ej ditsatt sitt eget namn. Märk att handelsregistret innehåller även vissa upplysningar om företaget; se 17-18 §§.

Utom firma införes i handelsregistret anmälan om prokura, se 3 kap. Prokura är en generalfullmakt utställd av enskild näringsidkare eller handelsbolag och medförande rätt att handla å vederbörandes vägnar och teckna firman. Det är sålunda ett fullmaktsinstitut, prokuristen är ställföreträdare för nyssnämnda rättssubjekt (ej t.ex. för aktiebolag). Reglerna i 3 kap. behandla endast fullmaktssidan, däremot ej frågan om uppdraget mellan huvudmannen och representanten. Reglerna utgöra komplement till AvtL:s 2 kap., vars regler subsidiärt gälla även prokura, så vitt inga avvikande regler

förekomma i FirmaL 3 kap. Fullmakten är mycket vid, i det den omspänner "allt vad till bedrivande av huvudmannens rörelse hörer", jfr reglerna om ställningsfullmakt i AvtL samt 1916:166, 1928:609 (tillämpning av AvtL 25 § när prokuristen gått utöver den ram som markeras av "rörelsen"). En prokura kan för övrigt föreligga, även om den ej anmälts till handelsregistret; en sådan anmälan behöver alltså ej äga rum. Har emellertid en anmälan till handelsregistret skett, medför detta (jfr 7 §), att prokuristen anses mot godtroende tredje man inneha den allmänna behörighet, som rörelsen utvisar, utan att det i regel har någon betydelse, om vissa inskränkningar i behörigheten, t.ex. beträffande prokurans varaktighet eller arten av de rättshandlingar som skola företagas, statuerats i prokuran själv. Den godtroende tredje mannen behöver sålunda icke vända sig till handelsregistret för att efterforska hur prokuran lyder. Några dylika inskränkningar få ej heller anges i handelsregistret, 27 och 31 §§. Kan likväl i särskilda fallet tredje man visas ha ägt kännedom om att behörigheten inskränkts, så kan detta återopas mot honom; jfr Aboll 93 §, jfr 92 §, och 1922:508.

Det finns emellertid två inskränkningar, som lagen tillerkänner verkan även mot godtroende tredje man. Den ena anges i 26 §: "kollektivprokura". Den andra omtalas i 25 §, där det stadgas vissa inskränkningar beträffande möjligheten att avhända eller pantsätta huvudmannens fasta egendom. Härtill fordras uttryckligt och tydligen även skriftligt bemyndigande, jfr 1917:375. För behörighet att föra talan inför domstol och ingå förlikning kräves också, att prokuran är skriftlig. Jfr RB 12:8. Det må här framhållas, att vi ej böra uppfatta en prokurist såsom ett "organ" för företaget i inskränkt bemärkelse. Han är en fullmäktig, även om fullmakten omspänner hela rörelsen. Detta är betydelsefullt såtillvida att en prokurist, som uppträder i process, måste förete sin fullmakt (prokuran); det räcker ej med utdrag ur handelsregistret, som visar att han är en prokurist, 1917:375, 1919:326. Annorlunda är förhållandet med styrelse och firmatecknare i aktiebolag; se Aboll 205 §.

En återkallelse av en till handelsregistret anmäld prokura kan ske genom anmälan till handelsregistret, 32 §, jfd med 7 §. De övriga återkallelseåtgärder, som omtalas i AvtL 2 kap., behöva alltså ej här iakttagas, se AvtL § 27:1. Slutligen må anmärkas, att regeln i 28 § beträffande sättet för firmateckning av prokurist ej är mera ovillkorlig än regeln i 14 §.

Av övriga handelsregister må först nämnas aktiebolagsregistret, se Aboll 32, 188-205 §§. Registret föres hos patent- och registreringsverket och är ett centralregister. Registret har rättsverknningar i flera olika hänseenden. Märkas bör främst den allmänna regeln i 204 §, svarande mot FirmaL 7 §. Detta stadgande har så mycket större betydelse, som i aktiebolagsregistret skola intagas en mängd uppgifter om bolagsföretaget i syfte att till skydd för tredje man skapa publicitet. Ytterligare är av vikt regeln i Aboll 28 §, som anknyter uppkomsten av rättspersonlighet för bolaget till registreringen. - Än vidare studeras i detta sammanhang Aboll 205§ (se SKARSTEDTs kommentar till 131 § i 1910 års aktiebolagslag), vilken behandlar frågan om registreringens processlegitimerande verkan. Därest bevis om vad aktiebolagsregistret innehåller rörande viss persons behörighet att företräda bolaget såsom styrelse-

ledamot, firmatecknare etc. företes inför domstol eller annan myndighet och beviset ej är mera än ett år gammalt, så är behörigheten därmed styrkt. Det kan visserligen tänkas, att under ifrågasvarande år behörigheten upphört, men huruvida så är fallet har myndigheten att taga reda på med hjälp av den tryckta samling, som finnes omnämnd i 202 §. - Att märka är att aktiebolagsregistret omfattar även bankbolag. Försäkringsbolag registreras däremot hos försäkringsinspektionen, dock att för vissa mindre bolag registreringsmyndigheten är K.B.

På motsvarande sätt finns det även för ekonomiska föreningar ett föreningsregister, se 1951 års lag §§ 4, 99 ff. Detta senare är ett lokalt register och föres hos K.B. Beträffande allmänna sjukkassor se §§ 91 ff. 1947 års sjukförsäkringslag. Ytterligare märkes fartygsregistret, vilket föres hos kommerskollegium.

Kap. 2. NÅGRA ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR OM MELLANHÄNDER VID INGÅENDE AV AVTAL INOM HANDELSRÄTTEN.

Vi ha redan talat om prokurister, som ju inneha ett slags generalfullmakt för enskilda näringsidkare och handelsbolag. Inom förenings- och aktiebolagsrätten ha vi på sätt och vis motsvarighet till prokurister i sådana särskilda firmatecknare, som utses utanför styrelsens krets; härom längre fram. Dessa ha dock närmast ställning av "organ" för samfälligheten.

I övrigt gälla även på handelsrättens område de allmänna fullmactsreglerna i AvtL 2 kap. Särskilt stor roll spelar här ställningsfullmakten. En föreståndare för en filial t.ex. har ofta en sådan fullmakt. Ett vanligt exempel är vidare butiksbiträdet, som har behörighet att sälja butikens varor. Här bestämmes fullmaktens omfång sålunda därav, huru långt enligt allmän uppfattning behörigheten i dylika fall brukar sträcka sig. Ha i det särskilda fallet avvikande bestämmelser i behörighetshänseende träffats, kunna de förty åberopas endast mot ondtröende tredje man. Se vad rättspraxis angår särskilt 1922:131, 50:86, 53:566 och andra under 10 § avtalslagen anmärkta rättsfall. Ett ytterligare pregnant exempel på ställningsfullmakt utgör befälhavarens ställningsfullmakt enligt SjöL.

I utländsk rätt förekomma understundom särskilda bestämmelser om handelsbiträden och handelslärlingar. Även i svensk rätt finnas dylika regler i Näringsfrihetsförordningen 15 och 17 §§, men dessa äro numera föråldrade. Av större intresse, dock mest straffrättsligt, äro några regler angående anställda i 1931 års lag om illojal konkurrens §§ 1:2, 3, 7 m.fl., under SL 22 kap.

Kap. 3. KOMMISSIONÄRER.

Litteratur: Gadde, Lagen om kommission etc., 2 uppl. 1952
(Eklund).

Hult, Om Kommissionärsavtalet, 1936.

Inledande anmärkningar.

Ämnet behandlas i 1914 års lag om kommission, handelsagentur och handelsresande. Jag erinrar inledningsvis om att man får vara väl inne i den allmänna läran om fullmakt och uppdrag - åtminstone dess huvudpunkter - för att förstå lagen. Denna lära förutsättes sålunda i det följande bekant.

Institutet kommission har i det praktiska rättslivet ej ringa betydelse, särskilt inom vissa branscher, såsom när det gäller värdepapper, inom bokhandeln m.m. Det rent handelsrättsliga kommissionsinstitutet är dock numera ej av så stor betydelse som tidigare, ty företagarna ha i viss utsträckning övergått till att i stället använda handelsagenter. Men civil kommission är av största vikt och dess utbredning har säkerligen icke minskat under senare tid snarare tvärtom.

Vad är då en kommissionär? Det är, brukar man säga, en person, som åtagit sig uppdrag att ingå rättshandlingar för annan persons räkning men i eget namn. Genom att han handlar i eget namn skiljer sig kommissionären både från handelsagenten och handelsresanden och framför allt från fullmäktige av olika typer. Vad är då den praktiska innebörden av att en person handlar i eget namn? Jo, att förpliktelserna på grund av avtalet eller rättshandlingen drabba mellanhanden, kommissionären, själv. Han står ej utanför rättsförhållandet vad förpliktelserna angår, utan tredje man kan taga honom i anspråk med hänsyn till dessa. Helt annorlunda är som bekant förhållandet, när det gäller en fullmäktig. Eftersom nu kommissionären handlar för annans räkning, bereder detta honom emellertid möjlighet att, om han hållit sig inom ramen för sitt uppdrag, i sin ordning övervältra ansvaret på huvudmannen, bl.a. genom att fordra ersättning för vad han utlagt i anledning av uppdraget. Men omedelbart är det kommissionären, som står i ansvar, det är han som tager emot "stöten" från tredje man. En helt annan fråga är den, om kommissionären även blir berättigad enligt avtalet. I begreppet kommissionär ligger ej utan vidare, att även rättigheterna enligt rättshandlingen närmast tillkomma kommissionären, så att dessa först genom uttrycklig eller tyst överlåtelse skulle övergå till huvudmannen. Hur härmed förhåller sig är en invecklad fråga; vi återkomma längre fram till ämnet. I många avseenden åtminstone blir kommittenten själv omedelbart berättigad; se vad det sakrättsliga förvärvet av gods beträffar § 53:2. Rättigheterna på grund av avtalet inträda i så fall lika direkt, som när det gäller ett fullmaktsförhållande, det blir så att säga en direkt representation å rättighetssidan, trots att kommissionären handlat i eget namn. Ställföreträd-

re får han dock ej kallas, ty i detta inlägger man, att vederbörande ej handlat i eget namn, alltså icke ådragit sig förpliktelser mot tredje man. (Processrättsligt har för övrigt begreppet ställföreträdare fått en särskild, snävare innebörd, se 11:2 RB).

Detta juridiska fenomen, att en person ingår avtal för annans räkning men i eget namn - och åtminstone i stor utsträckning med den verkan, att rättigheterna (men ej förpliktelserna) överförs å den representerade - möter man mångenstädes inom rättslivet. Man kan exempelvis på exekutiv auktion inropa en fastighet i eget namn men för annans räkning, och man kan såsom speditör sluta ett frakta-avtal för annan men i eget namn (s.k. spedition).

KommL handlar emellertid ej om kommission i allmänhet, utan den kommission som där avses gäller blott försäljning eller inköp av lös egendom (särskilt varor och värdepapper), § 4:1. Det skall röra sig om lös egendom, och om köp, men både vanligt köp och köp på auktion. Än viktigare är, att lagen gäller både civilkommission och handelskommission. Vad med handelskommission förstås, se § 4:2. Det är, såsom av lagrummet framgår, i och för sig likgiltigt, om kommittenten är köpman eller ej. I vissa fall tillmäter lagen dock detta betydelse, såsom i §§ 21 (undersökning av inköpta varor), 32 (fordran på konnexitet uppgives), och 45 (självinträde), varigenom ju rättsförhållandena få handelsrättslig karaktär i särskilt utpräglad grad. - När varorna överlämnas till en försäljningskommissionär, säges ofta, att denne får varorna i "konsignation", ett uttryck som dock även brukas, när en person A under äganderättsförbehåll levererar B varor till försäljning för dennes egen räkning (så att B skall ha vinsten). Detta senare kallas kreditkonsignation, och har stor praktisk betydelse. A har här endast rätt till visst bestämt belopp (ett visst fakturapris el.dyl.); vad B därutöver kan erhålla vid försäljningen tillfaller honom själv, men någon rätt till provision, ersättning för utgifter o.s.v. har B under sådana förhållanden givetvis icke. Från ett vanligt köp skiljer sig - bortsett från äganderättsförbehållet - B:s övertagande av varan därigenom, att B har en mer eller mindre långtgående rätt att, om han icke får avsättning för varan, returnera densamma till säljaren. Gränsen mellan köp och kommissionsavtal är överhuvud ofta otydlig, såsom framgår av de under 4§ i lageditionen anmärkta rättsfallen.

Kommissionsrättsförhållandet grundar sig på ett avtal, som är att hänföra till uppdrag, sysslomannaskap. Kommissionslagen kompletterar alltså reglerna om uppdrag i HB 18 kap., som ju äro mycket torftiga. Beträffande uppkomsten av kommissionsavtalet gälla i princip vanliga regler, men en intressant specialbestämmelse finnes i 5 §. Ett uppdragsförhållande kan här under vissa förhållanden uppkomma genom ren passivitet å den tilltänkte uppdragstagarens sida; det ålägges honom alltså en "svarsplikt". Märk de tre förutsättningarna härför. Av vikt är särskilt, att vederbörande skola ha stått i affärsförbindelse med varandra, en omständighet som även på andra områden tillmätas betydelse för frågan om en anbudstagares svarsplikt.

Kommittentens och kommissionärens inbördes rättsförhållande.

Kommissionärens förpliktelser.

7-26 §§.

Några allmänna uttalanden härom möta till en början i 7 §. Kommissionären är pliktig, heter det, att vid fullgörande av uppdraget iakttaga kommittentens intresse. Detta innebär i olika hänseenden bl.a. följande:

A. Kommissionären måste naturligen först och främst, på det för kommittenten fördelaktigaste sättet, fullgöra sitt uppdrag, företa försäljningen etc. En kardinalpunkt är därvid, att han följer kommittentens föreskrifter. Men hans förpliktelser inskränka sig ej till detta, liksom det å andra sidan undantagsvis kan vara nödvändigt, att han avviker från föreskrifterna, se § 8:1.

Särskilt intresse tilldrager sig det fallet, att kommittenten föreskrivit visst pris för försäljningen eller inköpet. Endast i undantagsfall får kommissionären då avvika från detta pris, men lagen understryker, att om han kan uppnå ett bättre pris, måste han söka göra detta. Märk dock orden "vid avtalets ingående" i 9 §. Däri ligger, att kommissionären, om han kan uppnå det föreskrivna priset, ej skall uppskjuta försäljningen i tanke att han framdeles kan få ett ännu fördelaktigare pris.

B. Kommissionären har vårdnadsplikt rörande omhändertaget gods, inklusive in dubio plikt att hålla godset brandförsäkrat, 1928:294, 10 §. Han får med hänsyn till vårdnaden ej visa försumlighet; däremot svarar han, enligt allmänna regler, ej för casus. Förbjudet är in dubio att sammanblanda kommissionsgodset med eget gods. Därigenom ginge ju kommittenten förlustig sin äganderätt till godset, vilket är särskilt betänkligt, om kommissionären går i konkurs. Kommissionären kan på grund av detta förbud t.o.m. drabbas av straff för förskingring, därest sammanblandning sker.

Märk, att regeln gäller "gods", ej pengar. I vad mån en försäljningskommissionär är skyldig att hålla influtna pengar avskilda är en fråga, som lagen ej direkt avgör. In dubio har han väl ej en sådan skyldighet vid handelskommission, möjligen däremot vid civil kommission. Rättsfall i ämnet 1907:251, 1911:498, 1912:332, 1915:203, 1916:318, 1928:497. Likaledes avgöres enligt allmänna uppdragsregler, om en inköpskommissionär är skyldig att hålla de pengar, som anförtratts honom, avskilda. Se i detta sammanhang den i flera hänseenden märkliga 1944 års lag om redovisningsmedel, införd under 17:3 HB.

Denna vårdnadsplikt förutsätter, att det föreligger ett kommissionsavtal och ej blott ett anbud därom. I detta senare fall har kommissionären ej vårdnadsplikt, men om han ändock vårdar godset, skyddas han på det sätt som angives i 6 §. I anslutning till reglerna om vårdnadsplikten läses 38 §, jämförd med KöpL 33 och 34 §§.

C. Kommissionären har en viss underrättelseplikt, 7 §; jfr vad i § 41:1 sägs om underrättelse om självinträde. Vid handelskommission föreligger dock en inskränkning i underrättelseplikten. Sålunda är en handelskommissionär ej skyldig att uppgiva medkontrahentens namn. Bestämmelsen avser att utgöra ett skydd för kommissionärens kundkrets; om kommittenten finge upplysning om namnet å medkontrahenten, kunde han en annan gång direkt sluta avtal med denne.

D. Kommissionären är redovisningsskyldig beträffande omhändertagna medel. Se 7 och 13 §§, jämför § 20:2 och HB 18:9. Redovisningen skall omfatta allt vad kommissionären uppburit, även om han gjort en helt oväntad och av huvudmannen icke förutsatt vinst. Se här 30:207, i vilket intressanta rättsfall bl.a. var fråga om påstått handelsbruk i motsatt riktning, ävensom 41:520, där den redovisningsskyldige bestred att han handlat för annans räkning.

E. Kommissionären har en undersöknings- och reklamationsplikt beträffande kommissionsgodsets beskaffenhet. När det gäller inköpskommission framträder detta redan genom bestämmelserna i KöpL, i förening med KommL 7 §. Beträffande försäljningskommission ges åter regler i 11-12 §§. Det är klart, att kommittenten har ett starkt intresse av att få veta, om gods, som lämnats till försäljning, är behäftat med fel eller brist. I så fall kan han nämligen vidtaga åtgärder mot exempelvis fraktförare eller annan som är ansvarig för felet eller bristen, eller också kan han lämna annat gods i stället eller eljest förebygga den skada, som en försäljning av bristfälligt gods kan tillskynda honom. För den skull skall han av kommissionären underrättas om huruvida det är fel eller brist i det gods, som han lämnat till denne. Kommissionären ålägges alltså en reklamationskyldighet. Syftet härmed är dock, såsom av det sagda framgår, ett annat än det med reklamation enligt KöpL, som närmast bygger på den tanken, att det är nödvändigt att man förhindrar en kontrahent att spekulera på den andres bekostnad. Påföljden av underlåtenhet att reklamera är därför även en annan enligt KommL än enligt KöpL. Påföljden är ej den, att godset utan vidare behandlas såsom om det vore oklanderligt, utan den inskränkes till att kommissionären har skyldighet att ersätta för kommittenten därav uppkommen skada. Förutsättningen för att kommissionären skall ha reklamationsplikt är då givetvis, att han också är pliktig att taga reda på, om fel eller brist föreligger, 1927:577. En sådan undersökningsplikt ålägges den handelskommissionär i 11 §, och även beträffande civil kommission vilar lagen på den tanken, att kommissionären är undersökningspliktig, fastän ej lika stränga krav ställas på en civil kommissionär som på en handelskommissionär. Jfr KöpL 51-52 §§. Kommissionärens undersökningsplikt är med andra ord endast ett moment i hans allmänna vårdnadsplikt, varav följer bl.a., att en kommissionär kan vara skyldig att göra flera undersökningar tid efter annan, samt att man beträffande undersökningens noggrannhet eller dylikt icke får utan vidare tillämpa grundsatserna i KöpL.

F. I princip gäller naturligen, att kommissionären ej står i något ansvar för att tredje man fullgör det avtal, som slutits med kommissionären. Betalar vid försäljningskommission tredje man ej

köpeskillingen, är förlusten sålunda kommittentens, och på motsvarande sätt ställer det sig vid inköpskommission, om tredje man gör sig skyldig till mora eller annat kontraktsbrott. Undantagsvis är dock förhållandet det, att kommissionären står i ansvar som för egen skuld, primärt ansvar som vid proprieborgen, för att tredje man fullgör sin förbindelse (delcredereansvar), jfr 43:348. Ett sådant ansvar inträder först och främst om man till stöd härför kan åberopa avtal, handelsbruk eller annan sedvänja, § 14:1. I så fall utgår ofta särskild ersättning till kommissionären i form av en s.k. riskpremie, t.ex. förhöjd provision, jfr HB 18:6 in fine. Vidare inträder detta ansvar, när handelskommissionären förtiger, vilket han som sagt har rätt att göra, tredje mans = medkontrahentens namn, alltså förtiger det i den underrättelse om avtalets fullgörande, som omtalas i 7 §.

Vad blir verkan av att kommissionären ej uppfyller sina förpliktelser mot kommittenten? I ett specialfall blir påföljden delcredereansvar, sålunda ett tredje fall av dylika ansvar (19 §; motsvarande regel vid inköpskommission 30 §, 2 st.). Uppmärksammas bör vidare § 52:2, varav framgår att kommittenten har anledning att återkalla sitt uppdrag, om ej kommissionären vederbörligen fullgör sitt uppdrag. De viktigaste påföljderna äro eljest dels en rätt för kommittenten att avvisa det av kommissionären slutna avtalet, dels en skadeståndsrätt.

Vad menas med att en kommittent "avvisar" ett avtal? Det innebär ej, att kommittenten undandraget sig ansvar för avtalet mot tredje man. Kommittenten står nämligen aldrig i någon ansvarighet, mot tredje man, eftersom kommissionären ju handlar i eget namn. Utan innebörden är följande. Vi ha nämnt, att emedan kommissionären handlar i eget namn, det är han, som tredje man äger rikta sig emot - som är förpliktad enligt avtalet med tredje man. Kommissionären måste betala köpeskillingen vid inköpskommission, leverera varan vid försäljningskommission o.s.v. Men eftersom han dock handlar för huvudmannens räkning, har han en rätt att i sin ordning övervältra ansvarigheten på kommittenten, alldeles som en vanlig uppdragstagare, som icke tillika är fullmäktig. Med andra ord: å ena sidan kan han fordra, att kommittenten tillhandahåller honom vad som erfordras för avtalets fullgörande till tredje man, varav vid försäljningskommission, pengar vid inköpskommission (resp. eventuellt fordra, att kommittenten själv fullgör avtalet). Och å andra sidan kan kommissionären, om han likväl av egna medel skulle ha fullgjort avtalet, kräva det sålunda erlagda tillbaka; han kan kräva "täckning", se 30 §. Ytterligare har han rätt till ersättning för vissa utgifter m.m., som han haft för uppdragets fullgörande. I denna mening är det riktigt att säga, att kommittenten ytterst bär de ekonomiska konsekvenserna av avtalet. Avvisandet av avtalet innebär nu, att kommittenten har möjlighet att undandraga sig dessa konsekvenser; han har rätt att betrakta avtalet som sig ovidkommande. Kommissionären går då miste om nämnda möjlighet att övervältra ansvaret, liksom han går förlustig sitt provisionsanspråk. Avvisandet är sålunda ett allvarligt avbräck för kommissionären, om avtalet visar sig ofördelaktigt. Se 30:207, där tvekan kunde föreligga om avvisningspåföljd eller blott skadeståndsplikt skulle inträda.

När äger då kommittenten avvisa avtalet? Enligt 15 § förut-

sättes försumlighet å kommissionärens sida, 1921:535, vilket är märkligt, eftersom det här gäller en påföljd motsvarande hävningsrätten, och dessutom förutsättes det, att kommittentens intressen blivit väsentligt åsidosatta eller att kommissionärens handlat oredligt. Ett väsentligt åsidosättande föreligger i allmänhet, när kommittentens föreskrifter blivit överträdde, något som naturligen också i regel innebär försummelse. Påföljden mildras dock något genom den möjlighet 16 § erbjuder att genom erläggande av viss pris-skillnad förebygga ett avvisande. Jfr slutligen i detta sammanhang 26 §.

Den andra påföljden var skadeståndsskyldighet för kommissionären. Här tillämpas enligt 17 § culparegeln, 1927:577, jfr 1905:541, 1920:271. Skadestånd kan utgå vid sidan av ett avvisande eller med fasthållande av avtalet. I 18 § underlättas bevisningen för kommittenten genom en presumptionsregel, dock endast när avtalet icke avvisas.

En formell förutsättning för att kommittenten under återoppan-de av kommissionärens försumlighet skall äga avvisa avtalet eller kräva skadestånd eller göra gällande delcrederepåföljd enligt 19 § är enligt § 20:1 reklamation. Se ock andra stycket: redovisning måste klandras inom den ettårstid, som omförmåles i HB 18:9, 1911:67.

Med denna reklamationsplikt får ej sammanblandas den som omtalas i 22-23 §§. Här förutsättes ej, att kommissionären visat försumlighet, utan endast det objektiva förhållandet, att fel eller brist vidlåder gods, som köpts för kommittentens räkning, eller att det avlämnats för sent. Meningen med att kommissionären skall göras underkunnig om dessa förhållanden är, att kommissionären må beredas tillfälle att reklamera hos säljaren = tredje man, d.v.s. reklamera enligt KöpL:s regler. Märk påföljden av reklamations-skyldighetens åsidosättande enligt § 22:2.

Kommissionärens rättigheter.

A. Den viktigaste rättigheten har redan omtalats, nämligen kommissionärens rätt att kräva, att kommittenten ytterst bär avtalets ekonomiska konsekvenser, 30 §.

B. I nära samband med denna rätt och egentligen endast en ytter-ring av densamma är den kommissionären i 29 § tillerkända rätten till ersättning för utgifter för porto, telefon, försäkringspremier och dylikt. Även denna rätt går kommissionären alltså förlustig vid avvisande av avtalet (jfr 52 §). Märk, att lagregeln uppställer den presumptionen, att kommissionärens provision ej skall anses inkludera ersättning för dessa utgifter. Kommittenten är däremot naturligtvis ej skyldig att ersätta kommissionären dennes allmänna kostnader för rörelsens drivande, alltså sådana kostnader som ej stå i direkt sammanhang med uppdraget, t.ex. för kontorslokaler eller personal.

C. Av största betydelse är ytterligare kommissionärens rätt till provision eller annan gottgörelse, 27-28 §§. Huruvida provision skall utgå och när den skall utgå, bestämmes naturligtvis i första

hand genom parternas avtal. Men för det fall att intet avtal härom finnes uppställer lagen vissa dispositiva regler beträffande handelskommission. I fråga om civil kommission har man ej trott sig kunna uppställa några regler; här får, trots att HB 18:5 kan synas tyda på att provision in dubio skall utgå, med stöd av omständigheterna avgöras, vad parternas mening kan ha varit eller vad som eljest är rimligt. Vid civil kommission förekommer ofta fixt arvode i stället för provision. Men om provision skall utgå, måste kommissionslagens provisionsregler även här få motsvarande tillämpning. Förutsättningarna för provisions utgående vid handelskommission äro dels att kommissionären slutit avtalet för kommittentens räkning och dels, vilket är märkligt, att avtalet blivit fullgjort av tredje man, jfr 1916:182, 1942:395. Naturligtvis kunna i båda dessa avseenden förhållandena på grund av handelsbruk och sedvänja vara annorlunda. Handelsbruk och sedvänja äro också avgörande för provisionens storlek och sättet för dess beräkning. Se det förut anmärkta rättsfallet 30:207 ävensom 42:395.

D. Kommissionären har vissa säkerhetsrätter. Först och främst är honom i lagen tillförsäkrad viss panträtt, 31-36 §§. Reglerna studeras noggrant i lagen samt i UNDEN, Svensk Sakrätt. Panträtten är egendomlig till sin natur. Först och främst med hänsyn till objektet. Det är i lagen utsagt, att panträtten vid försäljningskommission gäller i allt det gods, som lämnats kommissionären till försäljning. Går man emellertid till de särskilda lagstadgandena finner man, att detta är en sanning med modifikation. Det visar sig nämligen, att kommissionären ej har rätt att till säkerhet för sin fordran kvarhålla eller föryttra mer av kommissionsgodset än som svarar mot hans fordran (33 §: "så vitt" etc.). Realiteten blir därför den, att panträtten omfattar visst kvantum av kommissionsgodset. Denna panträtt hänför sig sålunda till ett ganska obestämt objekt. Denna obestämdhet vore kanske ej så märklig, om det nu vid varje tidpunkt vore fullt klart, vilka fordringar panträtten avser att säkra. Detta är också något så när fallet vid civil kommission och vid vissa former av handelskommission, 31 §. Enligt denna paragraf uppställs ett strängt krav på s.k. konnexitet, i det att kommissionärens fordringsrätt skall grunda sig just på det uppdrag, på grund varav godset lämnats till försäljning. Men enligt 32 §, som avser sådan handelskommission, där även kommittenten är köpman, släpper man av på kraven. Säkerheten gäller här även för fordran, som grundar sig på annat kommissionsuppdrag för kommittentens rökelse. Under sådana förhållanden blir det ofta oklart, i vilken utsträckning kommissionsgodset är belastat med panträtt. - Beträffande realisationsättet uppmärksammas särskilt 34 § - försäljning på auktion - och 35 § ("genom försäljning eller annorledes"). I övrigt gälla allmänna regler om panträtt, såsom HB 17:3, UL 71 och 138 §§, KL 73 och 123 §§ etc. Ett komplement till panträtten utgör den stoppningsrätt, som omtalas i 37 §. Härigenom förhindras upphörandet av den kommissionärens besittning, som är förutsättning för panträtts utövning. Det må tilläggas, att en kommissionär som har mottagit penningar, för vilka han är redovisningsskyldig mot kommittenten, kan ha sin säkerhet genom den kvittningsrätt, som i så fall må kunna av honom utövas. - I 39 § gives slutligen en regel om retentionsrätt; jag hänvisar till lagtexten.

Kommissionärens självinträde (40-45 §§).

Självinträde utmärkes av att kommissionären fullgör sitt uppdrag genom att själv inträda såsom köpare resp. säljaren av det gods, som han skulle sälja resp. köpa. Kommissionären köper alltså från sig själv såsom representant för kommittenten, resp. såsom representant för kommittenten säljer han till sig själv. (Jfr även s.k. "kombination", varpå rättsfallet 1930:207 lämnar exempel.) Farliga intressekollisioner kunna naturligen uppstå därigenom. Lagen uppställer därför den regeln, att självinträde i princip är förbjudet, en regel som i viss utsträckning kan tillämpas även utanför kommissionsinstitutets område. Endast när man kan åberopa avtal, handelsbruk eller annan sedvänja är självinträde tillåtet, och det är tveksamt om överhuvud sådant handelsbruk eller sådan sedvänja inom någon bransch föreligger. Då saken emellertid ofta kan vara tveksam, har kommittenten ålagts reklamationsplikt, om han anser, att kommissionären utan rätt företagit självinträde, § 41:2. Lagen söker även i övriga hänseenden motverka de med självinträde förbundna farorna för kommittenten. En sträng regel om formen för självinträde ges sålunda i 41 §. Denna regel är t.o.m. enligt 45 § tvingande, till kommissionärens nackdel. Samma paragraf ger även svar på frågan, när självinträde skall anses ha skett, vilket är av stor betydelse med hänsyn till prisfluktuationer och dylikt, § 42:2. - Märk ytterligare regeln i 44 §: Om kommissionären i strid med verkliga förhållandet och mot bättre vetande uppgivit, att uppdraget fullgjorts, ligger vanligen bakom denna uppgift ett otillåtet självinträde, och då äger kommittenten behandla situationen så som om självinträde skett, därest han finner detta för sig fördelaktigt.

Vad blir då följden av att självinträde skett olagligt? Jo, helt enkelt: kommissionären anses icke ha fullgjort uppdraget. Detta kan för kommissionären vara en allvarlig sak. Han ådrager sig påföljder, grundade på att hans förpliktelser enligt det interna förhållandet icke blivit uppfyllda, exempelvis skadeståndsskyldighet till kommittenten. Vid försäljningskommission kan kommittenten kräva godset tillbaka; han är ju alltså dess ägare.

Om upphörande av kommissionärens uppdrag.

Här finnas bestämmelser av intresse även för den allmänna avtals- och obligationsrätten. Först observeras, att såväl kommittenten som kommissionären har rätt att återkalla resp. avsäga sig uppdraget. Även om vederbörande saknar fog för åtgärden, anses han ej kunna tvingas att låta ett uppdrag bestå resp. att fortsätta med uppdragets fullgörande, om han ej vill detta. En annan fråga är emellertid den, om skadestånd i dylika fall skall utgå. Här om gäller följande. Förutsättningen för att kommissionären skall, om kommittenten återkallar hans uppdrag, ha ersättningsrätt mot kommittenten är till en början, att kommissionären skall ha tillförsäkrats rätten att handha uppdraget under viss tid eller med hänsyn till visst ärende eller dylikt. Vidare fordras, att kommittenten

ten ej skall ha haft giltig anledning till återkallelsen. Giltig anledning äro närmast sådana förhållanden, som på det ena eller andra sättet äro att hänföra till kommissionären, sålunda dels underlåtenhet å kommissionärens sida att fullgöra sitt uppdrag, och dels omständigheter i kommissionärens "person och särskilda förhållanden", såsom långvarig sjukdom, dålig ekonomisk ställning etc. Märk här, att man varken när det gäller kommissionärens underlåtenhet att fullgöra uppdraget eller när det rör sig om omständigheter i hans person och särskilda förhållanden kan kräva, att culpa ligger kommissionären till last; detta stämmer med den allmänna principen, att culpa ej är någon betingelse för hävningsrätt, utan att rent objektiva fakta äro utslagsgivande (jfr KöpL 21 §). Svårare är att avgöra, om kommittenten kan såsom giltig anledning åberopa även omständigheter, som direkt eller indirekt äro att hänföra till honom själv, t.ex. långvarig sjukdom eller det förhållandet att hans rörelse ej längre bär sig på grund av förändrade konjunkturer. Detta får väl i varje fall ej anses medgivet vid handelskommission. Beträffande civil kommission är saken mera tveksam, jfr HB 18:7, vilket lagrum dock numera ej får tillmätas alltför stor betydelse. Hitills ha vi endast talat om det fall, att det var kommittenten, som återkallade uppdraget. Huvudregeln var alltså, åtminstone vid handelskommission, att kommittenten ej ägde till befrielse från skadeståndsansvar åberopa omständigheter hänförliga till honom själv. Man skulle då kunna tycka, att ersättningsrätt borde tillkomma kommissionären, även om denna visserligen själv återkallar men gör detta just på grund av omständigheter, som äro hänförliga till kommittenten. Detta är emellertid ej lagens ståndpunkt. Kommissionären får i så fall endast skadestånd, om han kan åberopa försumlighet hos kommittenten.

Motsvarande regler gälla om kommittentens skadeståndsrätt mot kommissionären, 51 §.

Ett kommissionsuppdrag upphör ytterligare, rent automatiskt, genom kommittentens eller kommissionärens konkurs, 47 §. I så fall får motparten ersättning för skada, eftersom ju var och en "svarar för sin solvens". Se §§ 50:2 och 51:2. Vidare upphör uppdraget, om kommittenten eller kommissionären förklaras omyndiga; se AvtL 22 §. Dör kommittenten, torde likaledes AvtL 21 § få tillämpas analogt; huruvida åter kommissionärens fränfälle inverkar på uppdragets bestånd får bedömas med hänsyn till omständigheterna, vilken betydelse som tillkommer kommissionärens person m.m. Att ett kommissionsuppdrag upphör inverkar naturligen icke på avtal, som redan tidigare blivit ingångna med tredje man.

Se slutligen 48 § (ett fall av negotiorum gestio). 52 § torde icke kräva någon särskild kommentar.

Om rättsförhållandet till tredje man.

Vem är ägare till kommissionsgodset? Kommittenten! Detta utsäges i den mycket viktiga 53 §. Vid försäljningskommission fortfar kommittenten sålunda att vara ägare, ända tills försäljning ägt rum, och äganderätten går direkt över till tredje man. Vid inköpskommis-

sion överflyttas på motsvarande sätt äganderätten direkt från tredje man till kommittenten. Den omständigheten att kommissionären handlar i eget namn saknar betydelse; det sakrättsliga förvärvet uppkommer ändå omedelbart för kommittenten. Godset ingår förty ej vid någon tidpunkt i kommissionärens förmögenhet och kan aldrig indragas i dennes konkursbo. Äganderätten till godset passerar heller aldrig kommissionären såsom mellanled. Särskilt detta senare påstående har visserligen bestritts av HULT i hans arbete "Om kommissionärsavtalet". Han anser, att ordet "omedelbart" i 1 § 53:2 ej har denna mening. Äganderätten går fastmera, menar han, först över till kommissionären men överflyttas "omedelbart", i samma sekund, från honom till kommittenten; kommissionären är alltså kommittentens fångesman. Tvivelaktigt är emellertid, om denna HULTs uppfattning är hållbar. Säkert är i varje fall, att lagstiftarens mening var att kommissionsgodset aldrig skulle kunna ingå i kommissionärens konkursbo eller eljest tagas i anspråk av hans borgenärer. Jfr HB 17:2, vilket lagrum som exempel på separationsföremål nämner "det som är till salu". Uppenbart är, att denna regel i vissa fall kan vara betänklig, eftersom kommissionärens borgenärer lätt kunna förledas att tro, att det i hans besittning varande kommissionsgodset tillhör honom. Naturligen förutsättes dock för regelns tillämpning, att domstolen blir övertygad om att ett kommissionsförhållande verkligen är för handen; det hjälper icke att en person blott påstår, att det eller det godset innehaves av honom "i konsignation", 1908:449, 1909:413, 1913:137, 1932:292, 1937:591, 1938:80. - Det sagda gäller gods. Huruvida pengar, som uppbäras, tillhöra kommittenten eller kommissionären, är en annan fråga; på detta område måste ock hänsyn tagas till förut omtalade 1944 års lag om redovisningsmedel.

I detta sammanhang ger lagen vissa regler om s.k. kvalificerat godtroshörsförvärv av kommissionsgods i 54-55 §§. Här om hänvisas i första hand till sakrätten (bl.a. UNDEs framställning i Svensk sakrätt I); endast ett par punkter skola här beröras. Godtroshörsförvärvet är kvalificerat därigenom, att lösningsrätt ej föreligger såsom enligt HB 11:4 och 12:4. Vidare fordras blott att kommissionären varit besittare av kommissionsgodset, ej tillika att tredje man, förvärvaren, erhållit besittningen. Alltså föreligger här icke något dubbelkrav på besittning. I överensstämmelse härmed gäller, att god tro endast behöver föreligga vid avtalet, icke vid den senare tidpunkt tredje mannen möjligen erhåller besittning.

Det första lagrummet är i detta sammanhang § 54:1. Här avses ej närmast, som i allmänhet vid godtroshörsförvärv, det fall, då överlåtarens uppträder såsom ägare, så att hans brist på äganderätt är det fel som skall läkas genom godtroshörsförvärvet. Det fall som avses är fastmera, att kommissionären uppträder just såsom kommissionär men överträder sin förfoganderätt i sådan egenskap, så att det fel, som genom godtroshörsförvärvet skall botas, är överträdelsen av kommissionsuppdraget. Jfr med detta stadgande 15 §, båda styckena.

Liknande är situationen i 55 §. Även här avses närmast det fall, att vederbörande uppträder såsom kommissionär; det fel som föreligger är emellertid det att uppdraget återkallats eller eljest upphört. Vad grunden till det kvalificerade godtroshörsförvärvet i detta och i nyssnämnda fall må vara är omtvistat; möjligen skulle kun-

na åberopas att den omständigheten att kommissionären, som innehar godset, är bemyndigad handla i eget namn motiverar ett mera utsträckt godtrosskydd än det normala; se ALEXANDERSON i NJA 1936:650.

Så gå vi över till § 54:2. Där talas om det fall, att kommissionären annorledes än genom försäljning (alltså t.ex. genom gåva eller pantsättning) förfogar olovligen över det gods han innehar för försäljning. Om då vederbörande uppger sig vara kommissionär, kan tydligen något godtrossförvärv icke gärna inträda, eftersom tredje man knappast kan vara i god tro. Ytterligare talas det om att en inköpskommissionär förfogar över inköpt gods, som av honom innehaves för kommittentens räkning. Även här kan tredje man, om vederbörande omtalar sin ställning av inköpskommissionär, knappast vara i god tro; det är ju icke en inköpskommissionärs uppgift att förfoga över det inköpta godset. Lagrummet syftar därför närmast på sådana fall, då kommissionären själv uppger sig vara ägare till godset, alltså ej omtalar kommissionsförhållandet (från eventualiteten att inköpskommissionären utger sig vara försäljningskommissionär kan här bortses). Här föreligger med andra ord den typiska situation, som möter i HB 11:4 och 12:4. Varför då just detta godtrossförvärv skall behandlas annorlunda och gynnsammare för förvärvaren än som följer av 11:4 och 12:4, är onekligen ej så lätt att förstå. Men även här spelar väl in på något sätt hänsynen till att överlåtare är en person, som (med rätte ägarens begivande) slutit avtalet i eget namn. Jfr EBERSTEIN, Rättsförvärv genom kommissionär (SvJT 1918) samt HULTS anf. arb. s. 60 ff.

Vi ha nu talat om den sakrättsliga sidan av ämnet. Nu följer den obligationsrättsliga.

Mot vem äger tredje man fordringsrätt, mot kommittenten eller kommissionären? Den frågan har redan besvarats i det föregående: alltid mot kommissionären. Det är ju alltid han som blir förpliktad, § 56:1, 1935:290 p. 3. Tredje man är sålunda för sitt anspråk på fullgörande av kommissionärens förpliktelser hänvisad till att eventuellt konkurrera med kommissionärens övriga borgenärer. Lagen understryker i andra stycket t.o.m., att tredje man därvid ej äger något företräde till betalning ur den tillgång, som utgöres av kommissionärens anspråk mot kommittenten på tackning eller på tillhandahållande av medel för fullgörandet av uppdraget. Detta är nämligen en tillgång, som, om kommissionären kommer i konkurs, skall ingå i hans konkursbo och förnöja samtliga borgenärer.

Vem är sedan bärare av fordringsrätten mot tredje man? Här ha vi ett helt system invecklade regler i 57-64 §§. Lagen ger bl.a. en mängd föreskrifter därom, när kommittenten och när kommissionären äger "göra gällande" fordringsrätten mot tredje man. Detta behöver nu ej i och för sig vara liktydigt med ett avgörande av frågan, vem som är ägare av fordringsrätten mot tredje man. Det kan nämligen vara så, att en person A äger en fordringsrätt, men att en annan person B endast är "legitimerad" att i eget namn för rätte ägaren A:s räkning indriva fordringen. A:s äganderätt visar sig då först och främst däri, att så länge fordringsrätten utestår ogulden, fordringsrätten som sådan ej indrages i B:s eventuella konkurs, ej kan utmätas av hans borgenärer, ej kan av B giltigt säljas för hans enskilda ändamål, ej kan bortkvittas mot fordran som tredje man har mot B personligen etc. Vidare kan A:s äganderätt tänkas

visa sig däri, att sedan B indrivit beloppet, han är skyldig att hålla medlen avskilda för A:s räkning, så att ej dessa medel kunna tagas i anspråk av B:s borgenärer eller tillgodogöras för B:s enskilda ändamål. - Hur ligger det nu till i dessa avseenden beträffande kommittenten och kommissionären?

Vi taga först upp det fall, att fordringen utestår ogulden. Här är lagens besked klart, enligt 61 §. Fordringen som sådan får ej utmätas av kommissionärens borgenärer. Och även i kommissionärens konkurs saknar konkursboet tydligen i princip möjlighet att tillgodogöra sig fordringsrätten som sådan, jfr 57 § in fine. Ur den synpunkten kan kommittenten alltså anses vara ägare till fordringsrätten. Två inskränkningar finnas visserligen (som dock icke inverka på det principiella bedömandet).

1. Kommissionären har, som förut berörts, en viss säkerhetsrätt (panträtt) till skydd för sina anspråk mot kommittenten, 35-36 §§. Till den del sådan rätt finnes, äger kommissionären i egen-skap av panthavare förfoga över den utestående fordringen. Det är ju ingen motsägelse att beteckna kommittenten såsom ägare, även om kommissionären har panträtt i fordringen.

2. Den andra inskränkningen är den, att om kommissionären själv fullgör vad tredje man åligger och kommittenten alltså får vad han skall ha, fordringsrätten sedan blott tillkommer kommissionären. Man skulle kanske kunna säga, att äganderätten i detta fall överföres till kommissionären, även om den från början varit kommittentens.

Nästa fråga: vem äger indriva fordringen hos tredje man? Detta är i åtskilliga fall kommissionären. Vore det nu så, att kommissionären vore pliktig att hålla de uppburna medlen avskilda för kommittentens räkning, behöfde denna omständighet som sagt ej utesluta, att kommittenten även i detta läge kunde anses som ägare av fordringsrätten. Men någon allmän regel gäller ju härom icke, åtminstone icke vid handelskommission. I den mån dylik plikt icke förefinnes, innebär detta, att kommissionären, så vitt han äger indriva fordringen - "göra densamma gällande" - har en viss möjlighet att för egna ändamål ekonomiskt utnyttja fordringsrätten mot tredje man. De uppburna medlen komma ju i så fall att ingå i kommissionärens förmögenhet, tillfalla hans konkursborgenärer o.s.v. Endast i ett specialfall säger lagen, att detta under inga omständigheter får ske, nämligen när likvid för fordringen influtit efter det kommissionärens konkurs redan börjat, § 60:2, jfr den viktiga bestämmelsen i KL 194 §. Men eljest kan som nämnt, särskilt vid handelskommission, kommittenten genom kommissionärens indrivningsrätt riskera att bli av med den tillgång fordringsrätten mot tredje man utgör. Man förstår nu, varför det för frågan om äganderätt till fordringen blir av så stor betydelse, i vilken utsträckning kommissionären har berörda rätt att göra fordringsrätten gällande, d.v.s. indriva densamma. Ty har kommittenten indrivningsrätt, undslipper han sagda risk; medlen komma ju då aldrig i kommissionärens händer.

I sådant avseende ställer det sig nu olika vid civil kommission och handelskommission. Vid civil kommission äger kommissionären visserligen alltid tills vidare göra fordringsrätten gällande,

men denna möjlighet kan när som helst taga slut, genom att kommittenten vidtager åtgärd för att själv göra fordringsrätten gällande, § 57:1. Vissa formaliteter äro dock föreskrivna - nämligen tillsägelse till kommissionären, 58 §, samt företeende av skriftligt erkännande resp. ställande av säkerhet, 59 § - till tredje mans skydd. Men fränsett detta har kommittenten som sagt rätt att när som helst indriva fordringen och därigenom skydda sig mot att dennas ekonomiska värde på beskrivna sätt tillgodogöres av kommissionären. Vid civil kommission kommer förty kommittenten även i detta avseende (indrivningsrätten) att framstå såsom bärare av fordringsrätten. Samma två begränsningar, som nyss nämdes, möta likväl även här, § 58:1 2 p. samt 58:2 2 p., 1935:290.

Vid handelskommission är läget ett annat, vilket sammanhänger med att handelskommissionären ej är skyldig att uppgiva tredje mans = medkontrahentens namn. Här är det icke blott så, att kommissionären tills vidare får göra fordringsrätten gällande, utan även så, att kommittenten över huvud icke äger någon allmän rätt att ingripa och skjuta kommissionären åt sidan. Kommittenten äger detta "endast" i fyra fall, vilka dock äro synnerligen viktiga; se lagtexten, § 57:2. Fallen äro nämligen just sådana, där kommittenten särskilt riskerar, att kommissionären på obehörigt sätt skall tillgodöra sig fordringsrättens ekonomiska värde; här måste då kommissionärens intresse av att hemlighålla tredje mans namn uppoffras. För övrigt måste enahanda formaliteter iakttagas som ovan berörts, och likaledes gälla de angivna begränsningarna med hänsyn till kommissionärens säkerhetsrätt m.m. Kvar står emellertid, att vid handelskommission kommissionären har beaktansvärda möjligheter att själv göra fordringsrätten gällande, varför man ej utan vidare kan säga något generellt om vem som - ur den synpunkt varom nu senast är fråga - är bärare av fordringsrätten vid handelskommission. Det återstår att göra tre tillägg till det föregående.

1. För tredje man = medkontrahenten kan det naturligen understundom vara svårt att avgöra, när kommittentens rätt att göra fordringsrätten gällande inträder. Därför är kommissionären alltid legitimerad mot tredje man så till vida, att tredje man får erlägga betalning till kommissionären, så länge han icke insett eller bort inse att det var kommittenten som ägde göra fordringsrätten gällande, 62 §. Jfr 1931:412. En häremot svarande kvittningsregel förekommer i 64 §, 2 st. Detta motsvarar, mutatis mutandis, vad som gäller vid cession av fordringsrättigheter.

2. I den utsträckning kommissionären enligt förut utvecklade regler har rätt att göra fordringsrätten gällande mot tredje man och sålunda uppbära betalning, i samma utsträckning tillerkänner lagen även tredje man rätt att betala sin skuld genom kvittning med fordran mot kommissionären (man kan ju betala icke blott direkt utan även genom utövande av kvittningsrätt, det är tanken). Den omständigheten att tredje man hade kännedom om att hans motpart, den indrivande, var kommissionär inverkar sålunda icke, 64 §, SvJT 1939 ref. s. 49. Detta jämställande av betalning och kvittning, så naturligt det än kan förefalla, är emellertid ganska egendomligt och betänkligt. Skillnaden är dock den, att genom en betalning till kom-

missionären behöver ju icke kommittentens sakrättsliga skydd äventyras; detta sker nämligen icke, om och i den mån medlen sedermera hållas avskilda för kommittentens räkning. Kvittningen däremot, som leder till att fordringsrätten mot tredje man försvinner, upphäver ju kommittentens sakrättsliga skydd beträffande tillgången i fråga. Därför är denna kvittningsregel i 64 § svärförenlig med de grundsatser, som åtminstone vid civil kommission förläna kommittenten ett långtgående rättsskydd beträffande fordringsrätten mot tredje man. I kvittningshänseende behandlas faktiskt kommissionären som ägare av fordringsrätten, trots att eljest särskilt vid civil kommission kommittenten tillförsäkrats så att säga ett ägareskydd beträffande fordringsrätten mot tredje man.

3. Vi ha sagt, att kommissionären i åtskilliga fall (vid civil kommission dock endast tills vidare, vid handelskommission mera permanent, fränsett fyra särskilt viktiga fall) äger indriva fordringsrätten hos tredje man, resp. att tredje man i motsvarande utsträckning äger kvitta med motfordran mot kommissionären. Men om nu tredje man i dessa fall, då kommissionären är berättigad att indriva fordringen m.m., likväl skulle taga sig för att erlægga betalning till kommittenten, resp. kvittningsvis åberopa motfordran mot kommittenten (alltså skulle taga sig för att faktiskt tillvarataga kommittentens intressen), är då en sådan betalning ogiltig resp. saknas dylik kvittningsrätt? Nej ingalunda, enligt 63 och 64 §§. Betalningen är giltig och kvittning medges, visserligen med den begränsningen, att kommissionären, såsom lagen säger, ej härigenom får lida någon skada - vilket närmast betyder, att intrång ej får göras på hans panträtt (bevisbördan åvilar tredje man). Denna kvittningsregel (i motsats till den under 2) omnämnda) är sålunda mycket väl förenlig med uppfattningen, att kommittenten skulle vara den verkliga ägaren av fordringsrätten.

Kap. 4. HANDELSAGENTER, HANDELSRESANDE OCH PLATSFÖRSÄLJARE.

Litteratur: Festschrift för Svenska handelsagenters förening, 1944 (särskilt däri intagna uppsats av advokaten Erik Sjöman).

Begreppet handelsagent bestämmes i 65 §; de olika rekvisiten inhämtas noggrant. En handelsagent har till uppgift antingen blott att upptaga köpeanbud (order) till huvudmannen eller att sluta försäljningsavtal å huvudmannens vägnar i dennes namn. Har en handelsagent bara att upptaga köpeanbud eller order, är olikheten med en (försäljnings)kommissionär iögonenfallande, men även om handelsagenten sluter försäljningsavtal, är den genomgripande skillnaden den, att medan kommissionären handlar i eget namn, så handlar handelsagenten i huvudmannens namn, såsom fullmäktig; han drabbas sålunda ej av förpliktelserna enligt avtalet. Märk i övrigt att lagen talar endast om försäljningsagentur; här finnes sålunda ingen motsvarighet till inköpskommission. Lagen nämner vidare blott varor, ej värdepapper.

I nu nämnda avseenden är förhållandet detsamma beträffande en handelsresande resp. en platsförsäljare. Även handelsresanden har sålunda antingen att endast upptaga köpeanbud eller att i huvudmannens namn sluta försäljningsavtal rörande varor. Men i andra hänseenden skiljer sig en handelsresande resp. platsförsäljare från en handelsagent. En handelsresande har, såsom framgår av namnet, att resa från en ort till en annan, och en platsförsäljare skall åtminstone röra sig - "resa" - i orten, i syfte att där uppsöka eventuella kunder. Handelsagentens verksamhet är däremot lokaliserad till viss ort, ja t.o.m. till viss plats å orten, "eget kontor eller annan egen lokal" etc. Märk vidare, att i handelsagentens begrepp ligger, att han ej är anställd i huvudmannens tjänst, utan att han driver sin verksamhet såsom självständig näringsidkare, jfr 47:171. En handelsresande eller platsförsäljare åter kan vara anställd i huvudmannens tjänst, även om han icke behöver vara det. I handelsresandens och platsförsäljarens begrepp ligger till sist, att de ej medföra de varor de skola sälja: detta till skillnad från gårdfarihandlare.

Handelsagenter.

Huvudmannens och handelsagentens inbördes rättsförhållande.

Handelsagentens skyldigheter mot huvudmannen omtalas i 66-67 §§. Reglerna äro enklare än när det gäller kommissionärer. Detta beror bl.a. på att det aldrig blir fråga om "avvisande" av avtal, eftersom detta begrepp förutsätter, att vederbörande handlat i eget namn. - Även en handelsagent kan stå del credere, se 43:348, där det ansågs att huvudmannen i sådant fall var pliktig att, vid äventyr av skadeståndspåföljd, underrätta agenten om att betalning

från köparen uteblivit.

Handelsagentens rättigheter mot huvudmannen angivas i 68-75 §§. Bestämmelserna, som icke torde kräva någon kommentar, studeras. Märk särskilt vad som säges om provisionsnotor, 1933:282, jfr 1939:640, ävensom 70 §, 1932:590. I allmänhet förutsättes naturligen, att provision skall utgå endast för försäljningar som kunna sägas ha kommit till stånd under medverkan av agenten, vilket ofta är svårt att avgöra. Men meningen kan vara, att agenten skall ha provision även för senare försäljningar till samma kund, oaktat agenten icke medverkat vid dessa. Jfr O8:359. I sådant hänseende föreligger ock en särskild bestämmelse, 70 §, som handlar om det fall att agenten äger uteslutanderätt att å viss ort eller eljest inom visst distrikt för huvudmannens räkning upptaga köpanbud eller sluta försäljningsavtal - En regel om retentionsrätt och objekt utan omedelbart försäljningsvärde (prover, mönster m.m.) återfinnes i 74 §.

Förhållandet till tredje man.

Lagens principiella ståndpunkt är den, att en handelsagent ej i och för sig har rätt att i huvudmannens namn sluta försäljningsavtal, 77 §. In dubio har han endast att upptaga köpeanbud (order). Det måste sålunda påvisas, att handelsagenten in casu haft fullmakt eller annan behörighetstitel att ingå bindande avtal, att "sluta fast", för att huvudmannen skall bli bunden, jfr 1930:442. Ställningen som handelsagent ger alltså icke i och för sig en ställningsfullmakt. I överensstämmelse härmed står ock stadgandet i 81 §; tredje man = anbudsgivaren mister ej den återkallelsebefogenhet, som enligt AvtL 7 § tillkommer honom, enbart därför att agenten mottagit eller tagit del av anbudet.

I själva verket upprätthåller dock lagen nämnda ståndpunkt endast till hälften. Av 78 § framgår nämligen, att ett utan vederbörligt bemyndigande slutet avtal blir, under förutsättning att det samma inberättats till huvudmannen av handelsagenten, bindande för huvudmannen, därest denne ej själv eller genom agenten reklamerar hos tredje man. Avtalet är således ej absolut ogiltigt utan erhåller giltighet om huvudmannen underlåter att angripa detsamma inom viss tid. En förutsättning för denna reklamationsplikt är dock givetvis, att huvudmannen får reda på avtalet, ("inberättar"), och vidare märkes att det räcker att huvudmannen reklamerar genom ett meddelande till agenten, även om denne icke skulle framföra reklamationen. Icke heller går det ut över huvudmannen, att meddelandet genom fel från postens eller telegrafens sida ej kommer fram; 3 §. Tredje mannen skyddas i dylika fall genom stadgandet i AvtL:s 25 §. Jfr till sist i detta sammanhang 80 §. - Även på ett annat sätt uppmjukar lagen sin ståndpunkt, att en handelsagents verksamhet in dubio ej går ut på avtals slutande utan endast på upptagande av köpeanbud. Vidhölles denna ståndpunkt konsekvent, bleve följden, att om tredje man = anbudsgivaren efter viss acceptfrist ej får något svar på sitt anbud, detta förfaller, så att å era sidan anbudsgivaren blir fri och å andra sidan ej heller huvudmannen blir bunden.

Men i 79 § fastslås det, att huvudmannen, som genom handelsagenten mottagit ett anbud, har svarsplikt vid äventyr av att avtal eljest anses ha kommit till stånd. Här ligger då inneslutet, att anbudsgivarens bundenhet ej upphör enbart därigenom, att viss acceptfrist utlöper (hans bundenhet torde upphöra först, om han gör en interpellation enligt AvtL:s 8 § som lämnas obesvarad). Dock göres undantag, för den händelse annat överenskommits mellan anbudsgivaren = tredje man och handelsagenten, jfr 1925:420; se vidare även här 80 §.

Ett helt annat spörsmål behandlas i 82 §. Här rör det sig om frågan, i vad mån reklamationsplikt skall åvila tredje man = medkontrahenten, vid äventyr av att denne anses ha ingått ett avtal, resp. ett avtal av visst innehåll. Här vill man alltså skydda huvudmannen och ingripa mot tredje man, kunden. I detta avseende går emellertid lagen fram med största försiktighet. Märk alla inskränkingarna enligt lagbudet. Rättsfall: 1928:44, 1939:556, jfr även 1930:131.

Vi ha sagt, att in dubio har en handelsagent ej ställningsfullmakt för så vitt angår avtals slutande. Men lagen går i 83 § än längre. In dubio har han ej heller ställningsfullmakt till att uppbära betalning, ens om han äger sluta avtal. Även denna ståndpunkt är dock genomförd endast till hälften, enligt 2 st. i 83 §, där huvudmannen ålägges viss reklamationsskyldighet, om han får reda på att betalning obehörigen uppburits. Märk också att den omständigheten, att en handelsagent flera gånger tidigare fått opåtal till uppbära betalning, enligt allmänna avtalsrättsliga regler ibland kan anses innesluta ett godkännande av ett dylikt handlande å agentens sida.

I 84 § tillerkännes agenten en viss, dock ganska inskränkt behörighet att mottaga reklamation. Lagen skyndar sig emellertid att tillägga, att handelsagenten ej är rättsligt befogad att träffa något avgörande med anledning av reklamationen.

Handelsresande (och platsförsäljare).

Här gör lagen en skillnad mellan resande anställda i huvudmannens tjänst, "fasta" resande, och andra resande, "provisionsresande". Skillnaden i rättsverknningar är ej alltför stor. Olikheten framträder nämligen ej i förhållandet till tredje man utan endast när det gäller förhållandet mellan huvudmannen och handelsresanden. Se beträffande fasta resande i detta senare avseende 86 §. Avgörande blir här avtalet med några legala tillägsbestämmelser, som böra noggrant studeras. Beträffande provisionsresande se 87 §. För dessa gälla alltså i huvudsak samma regler som för fasta resande. En viktig olikhet är emellertid, att fasta resande i huvudmannens konkurs åtnjuta förmånsrätt för lön för sista året (HB 17:4), provisionsresande liksom handelsagenter däremot ej, 1922:147, 593, 1930:338, SvJT 1933 ref. s. 77.

Reglerna angående förhållandet till tredje man överensstämma i stort sett med dem som tillämpas för handelsagenter. I princip

finnes sålunda ingen ställningsfullmakt när det gäller att sluta avtal, att uppbära betalning, att träffa avgöranden efter reklamation. Däremot finnes behörighet att mottaga reklamation, dock endast om handelsresanden vid tiden för reklamationen befinner sig på köparens ort. Den angivna principen är dock på motsvarande sätt som för handelsagenter uppmjukad. Se §§ 89 och 91:2, SvJT 1930 ref. s. 69. (Ett intressant men vanskligt rättsfall är i detta sammanhang 1927:305, jfr SvJT 1938 ref. s. 24.)

En viss olikhet innebär däremot § 88:2. En handelsagent och en handelsresande kunna ju, fastän det ej in dubio är fallet, vara utrustade med fullmakt att sluta avtal. Självklart är nu, att en sådan behörighet icke blott kan stödas på uttrycklig fullmakt utan även kan framgå av omständigheterna. Vad handelsagenten beträffar förekomma sålunda s.k. fasta offerter, d.v.s. vissa meddelanden från huvudmannen till agenten, som ange hur stor kvantitet av en vara huvudmannen önskar placera genom agenten, ävensom priset och villkoren i övrigt. Enligt kutym tolkas detta såsom en fullmakt att ej bara upptaga order utan även att "sluta fast" på dessa villkor. För handelsresanden förekommer vidare ett annat slags papper, som konkludent tolkas såsom fullmakt, nämligen slutsedelsblanketter. Det är sådana papper, som, försedda med huvudmannens namn, innehålla orden "sålt till" eller eljest äro avfattade så, att de för kunden framstå som avsedda till att tjäna som bevis om fast avslutade försäljningar, 1920:385, SvJT 1920 ref. s. 37. De äro väl att skilja från s.k. orderkopior, som endast ange att kunden rekvirerar viss vara eller som på annat sätt utmärka, att huvudmannen har prövningsrätt med hänsyn till antagande eller förkastande av anbudet.

Kap. 5. MÄKLARE.

Litteratur: FEHR, Mäklarens rättsliga ställning, i SvJT 1925: 89 ff.
BECKMAN, Rättspraxis om mäklarprovision, i SvJT 1943 s. 119.
BRAKHUS, Meglerens rettslige stilling, 1946 (värdefullt arbete).

Här observeras först, att i många fall kallas en person mäklare, fastän han är kommissionär. Sålunda kallas ofta en fondkommissionär, d.v.s. en person som yrkesmässigt i kommission köper eller försäljer aktier, obligationer eller andra börspapper, för fondmäklare. För dessa fondkommissionärer finnes för övrigt en särskild lag av år 1919 om fondkommissionsrörelse och fondbörsverksamhet, vilken har till uppgift att skapa effektiv kontroll över fondhandeln. - En särställning intaga s.k. stadsmäklare, omnämnda i 1893 års mäklareordning, vilka såsom tillsatta av offentlig myndighet (vederbörande stads handels- och sjöfartsnämnd) intaga en i viss mån officiell ställning.

En mäklare i egentlig mening endast förmedlar slutande av avtal (fastighetsköp, hyresavtal, tjänsteavtal, befraktningsavtal o.s.v.), genom att sammanföra parterna; på uppdrag av en part, som vill sluta ett avtal, anvisar mäklaren honom en medkontrahent. Det är denna sammanförande verksamhet som främst motiverar mäklarens anspråk på provision; provisionen utgör vederlag för den anvisning av medkontrahent, som den ifrågavarande parten erhållit, jfr 1919:96. Men oftast omfattar mäklarens arbete vida mera; han "förmedlar" även i den meningen, att han deltagar i arbetet på avtalets tillkomst, biträder under förhandlingarna och vid själva avtalsslutet o.s.v. Därvid brukar framhållas, att mäklaren skall iakttaga båda parternas intressen, icke fungera som ett ombud blott för endera; mot bägge anses han förpliktad att icke lämna vilseledande uppgifter, 19, 38:312, och han får icke obehörigen gynna den ene på den andres bekostnad.

Vi finna alltså, att mäklaren i sådan egenskap icke sluter något avtal, varken i annans namn eller, såsom kommissionären, i eget (en omständighet som torde föranleda, att mäklaren - om han verkligen uppträder endast som mäklare och icke tillika uppträder i annans namn, 1918:75, 1923:109 - icke blir ansvarig enligt regeln i AvtL 25 §). Men väl är det hans uppgift, om han medverkar vid avtalsslutet, att överföra parternas viljeförklaringar; han mottager t.ex. telefonledes från A ett anbud, telefonerar in det till B, mottager sedan likaledes telefonledes B:s accept och meddelar densamma därefter till A. Så till vida har mäklaren en ställning, som påminner om budets. Se i detta sammanhang 1921:24, 1922:83, 1925:444 och 1927:560, varav synes framgå bl.a., att den omständigheten att mäklaren upprättat slutsedel visserligen icke i och för sig utgör bevis om att avtal av i slutsedeln angivet innehåll slutits mellan parterna (mäklaren har som sagt ingen befogenhet att själv åstadkomma avtalsslutet) men att, om en part efter motta-

gandet av ett exemplar av slutsedeln icke reklamerar, slutsedeln anses utgöra fullt bevis om avtalet; jfr AvtL § 32:2.

Provision utgår in dubio icke med mindre bindande avtal genom mäklarens verksamhet kommit till stånd. Huruvida kausalitet mellan mäklarens anvisning och avtalsslutet föreligger, kan ofta vara ytterligt tveksamt. Även en mycket indirekt medverkan anses merendels enligt rättspraxis vara tillfyllest, men åtskillig osäkerhet (och en viss vacklan) framträder i rättstillämpningen. Om avtalet slutits har mäklaren sitt provisionsanspråk i behåll, även om parterna annullera avtalet eller detsamma icke fullgöres (annorlunda, som vi minnas, enligt kommissionslagen). Provision anses i allmänhet inkludera ersättning för mäklarens utgifter; dessa skola alltså icke särskilt ersättas. Rättsfall om mäklares provisionsanspråk äro talrika: 1931:510, 1932:450, 1935:707, 1938:638, 1939:151, 153, 575, 645 (särskilt instruktivt), 1940:315, 658, 1941:495, 1943:148, 1944:273, 1947:120, 1948:163 (tillämpning av 8 § skuldebrevslagen), 1949:765 (långtgående till mäklarens förmån), 50:361, 495 (s.k. triangellaffär), 1957:357 (strängare krav på kausalitet än i allmänhet?) samt 665, SvJT 1851 s. 757 och 1954 rf. s. 50.

Kap. 6. SPEDITÖRER.

Litteratur: EBERSTEIN, Om spedition och befraktning, 1915.
ALMBY i "Orientering kring exportproblemen",
1946, s. 157.

En speditör får i svensk rätt närmast anses vara ett slags kommissionär. Hans uppgift är nämligen att för annans räkning, men i eget namn, ombesörja slutande av ett fraktavtal (beträffande gods-transport) samt att företaga vad därmed äger omedelbart sammanhang. Den principiella skillnaden mellan ett speditjonsavtal och ett fraktavtal, vilket senare ju är en form av arbetsbeting, är sålunda den, att en speditör ej åtager sig att verkställa den ifrågavarande transporten själv eller ens att stå i ett slags borgensansvar för dess behöriga utförande. Han har gjort sitt, när han på ett tillfredsställande sätt ombesörjt avtalets slutande, en regel som dock givetvis endast är dispositiv och väl därför ej sällan (såvitt angår sagda ansvar) sättes åsido genom avtal eller handelsbruk. Se KommL 14 §, enligt vilket lagrum kommissionären endast undantagsvis står delcredere, jfr även 1923:183.

Man får emellertid ej överdriva detta karakteristiska drag, att speditörens uppgift går ut på avtals slutande, ej på en sådan faktisk åtgärd som att utföra transporten. Det finns en hel del faktiska åtgärder, vilka som visserligen mera underordnade moment pläga följa ett speditjonsavtal åt. Man kan tänka på det vanliga fallet, att en speditör förpliktat sig att avhämta godset å viss ort och forsla det till annan, där det ifrågavarande fraktavtalet slutes och transporten, med järnväg eller båt, börjar, se t.ex. 48:701. Vidare kan speditören ha åtagit sig att under mellantiden förvara och vårda godset etc., 1920:299, jfr 1919:312 och 1923:526. Försåvitt allt sådant nu är att uppfatta som en bisak i förhållande till speditörens huvuduppgift, blir avtalet ändock att hänföra till speditjonsavtal. Beträffande dylika faktiska åtgärder förhåller det sig för övrigt så, att det ofta ingår i överenskommen, att speditören själv ej behöver utföra transporten, vårda godset etc. (fastän han kan göra detta), i det han har rätt att anförtro uppgiften åt annan utan att stå i ansvar för hur densamma av den andre fullgöres. För övrigt synes man ofta använda speditjonsbegreppet även i de fall, då de vederbörande åvilande faktiska bestyren äro av mycket omfattande art, se 49:381.

En speditör har givetvis rätt till ersättning för nedlagda kostnader och åtnjuter i allmänhet även provision. Till säkerhet för utgifterna har han möjligen retentionsrätt i godset, ehuru intet såges därom i lagen, jfr UNDEN, Svensk sakrätt I.

Märk, att en vara ej är "avlämnad" i KöpL:s mening genom att den anförtrotts åt en speditör. Att godset på mottagningsorten utlämnats till en speditör torde icke heller medföra, att det anses ha kommit i köparens besittning, så att säljaren skulle ha gått förlustig sin stoppningsrätt enligt KöpL 39 §.

Kap. 7. TILLÄGG OM NÅGRA ANDRA HANDELSRÄTTSLIGA AVTAL.

Beträffande handelsköp hänvisas till KöpL och den speciella obligationsrätten. Här skall ej heller behandlas köp på auktion, som ju knappast har särskild anknytning till handelsrätten. Märk i förbigående de s.k. auktionsmonopolen i städerna (auktionskamrar), SvJT 1925 ref. 50. (Litteratur: ÄLMEN, Om auktion, I-II, 1897, 1900).

Fraktavtal utgöra en viktig grupp av arbetsbeting med handelsrättslig prägel. De sjörättsliga fraktavtalen, som äro de betydelsefullaste, behandlas naturligen inom sjörätten; märk särskilt den utmärkta framställningen hos SCHMIDT m.fl., Huvudlinjer i svensk frakträtt, 1955. Beträffande fraktavtal med de svenska järnvägarna gäller järnvägstrafikstadgan av år 1925. Detta är ju endast en administrativ författning, men dess civilrättsliga betydelse är den, att järnvägarna ej sluta avtal på andra villkor än dem som angivas i förordningen. Stadgans bestämmelser ingå förty, i allt fall principiellt, som ett moment i fraktavtalet. Avsändaren av godset - här bortses från personbefraktning - skall till järnvägen inlämna fraktsedel. För riktigheten av de av honom därstädes lämnade uppgifterna bär han garantiansvar (60 §); sanktioner äro skadestånd, tilläggsfrakt m.m. Järnvägens ansvar för godset under transporten omfattar även casus, 80 §; befrielse inträder emellertid om skadan uppkommit genom "händelse av högre hand" (force majeure), och även många andra begränsningar stadgas. I princip har avsändaren rätt att disponera över godset under transporten: ge förhållningsorder, omdestinera detsamma o.s.v., 71 §, 1 mom. Detta gäller dock ej, se 1925:1, om avsändaren lämnat från sig och alltså icke kan förrete fraktsedelsdupletten (2 mom.); om detta viktiga papper se köprätten. Avsändarens dispositionsrätt över godset upphör, så snart fraktsedeln efter godsets framkomst till bestämmelsestationen utlämnats till mottagaren eller denne gjort sina av fraktavtalet härrörande rättigheter gällande mot järnvägen (4 mom., jfr 74 §). Se i ämnet närmare SCHMIDT a.a.s. 89 ff. samt där refererade rättsfall 51:656. I Schmidts arbete beröres även godstransport med flyg (s. 101 ff.)

Vad fraktavtal med postverket beträffar - litteratur: HOLMBÄCK, Rättsskunskap för posttjänstemän, 1927, s. 89 ff. samt SCHMIDT a.a. s. 107 ff. - tillämpas på motsvarande sätt reglerna i poststadgan (1941); se ock förordningen 18/5 1934 angående postverkets ansvarighet för försändelser och medel som mottagits till postbefordran. Avsändaren disponerar över försändelsen under transporten; han kan alltså återkalla brevet o.dyl. Då motsvarighet till fraktsedelsduplett ej förekommer, möta heller ej samma svårigheter för utövande av stoppningsrätt som vid järnvägstransport. Postverket svarar, när det gäller postpaket, principiellt för casus men ej för vis major (force majeure). - Ett fårskt rättsfall på området är 57 s. 657. Se även 49:289.

Beträffande avtal om magasinering hänvisas, vad lagstiftningen beträffar, till 1931 års lag om upplagshus och upplagsbevis och i övrigt till värdepappersrätten. Se särskilt HULTs lärobok på området, 2 uppl. 1958, kap. 5.

Kap. 8. INLEDANDE ANMÄRKNINGAR TILL BOLAGS- OCH FÖRENINGSRÄTTEN.

I den romerska rätten var bolagsrätten mycket torftigt utvecklad. Huvudtypen, den romerska societates, utgjorde, anses det, blott ett inre obligationsrättsligt förhållande mellan bolagsmännen. Någon juridisk person var det ej. I övrigt voro samfälligheter av typen juridisk person sparsamt förekommande.

Den moderna bolagsrättens utveckling går i den hela tillbaka till de norditalienska handelsstäderna under slutet av medeltiden, ett förhållande som för övrigt gäller även flera andra institut i handelsrätten. Här utvecklades framför allt handelsbolaget, kommanditbolaget och det "tysta" bolaget. Aktiebolagsinstitutet är av senare datum. Det härrör från de stora handelskompanierna under 16- och 1700-talen, framför allt i Holland, vilka emellertid voro av halvt offentligrättslig natur. Under 1800-talet har aktiebolagsbetydelse allt mera tillväxt. Det har delvis trängt andra associationsformer åt sidan, särskilt till en viss grad handelsbolaget. Numera är aktiebolaget den viktigaste av alla bolagstyper. Men även massor av mindre bolag äro satta på aktier, t.o.m. rena "familjebolag".

Ett bolag brukar definieras som ett på avtal grundat rättsförhållande mellan två eller flera personer, varigenom avses att med materiella medel (eventuellt även arbetsprestationer) främja ett gemensamt ändamål (vanligen ekonomiskt, undantagsvis ideellt; oftast ett mera varaktigt men ibland även ett tillfälligt ändamål). Denna definition passar emellertid in även på föreningen. Man skiljer då föreningen från bolaget därigenom, att bolaget i princip är en sluten association, föreningen däremot en öppen. I bolag gäller sålunda, att antingen är både medlemsantalet och kapitalet fixerat, så att nya medlemmar ej kunna upptagas eller nya insatser göras utan samtycke av de gamla medlemmarna (genom nytt bolagsavtal så att säga), eller åtminstone att kapitalet är fixerat (såsom vid aktiebolag). Det innebär nämligen ingen motsägelse, att vid aktiebolag kapitalet inom viss ram är tänjbart, genom reglerna om maximioch minimikapital. För föreningen åter är det karakteristiskt, att nya medlemmar kunna inträda och gamla utträda, med därav följande ökning eller minskning av föreningstillgångarna. Denna principskillnad mellan bolag och föreningar är dock tyvärr svår att upprätthålla, bl.a. därför att föreningens egenskap av att vara öppen blott till en viss grad upprätthålles (se 11 § föreningslagen). Skillnaden mellan bolag och föreningar måste väl i dylika fall till sist komma att hänga på sådana formella kriterier, som om sammanslutningarna registrerats enligt bolagslagarna eller enligt föreningslagen, med iakttagande av formaliteterna i den ena eller andra lagen.

Genom kravet på att bolag och föreningar skola vara grundade på avtal skilja sig dessa från samäganderättssituationer. Även här är dock gränsen svår att uppdraga med hänsyn till att ett avtal ju även kan vara tyst och gälla endast tills vidare. Av betydelse blir

då ofta, om det finns en överenskommelse om sättet för den gemensamma verksamhetens bedrivande eller ej, se de under 45 § lagen om handelsbolag och enkla bolag anmärkta rättsfallen. - Ett bolag behöver ej nödvändigt bedriva stadigvarande verksamhet. Enkla bolag kunna t.ex. ha mera tillfälliga uppgifter ("visst företag"); så är händelsen med en del konsortialavtal.

Bolag och föreningar kunna indelas på flera olika sätt. En av de allra viktigaste indelningsgrunderna är skillnaden mellan bolag och föreningar, som äro juridiska personer, och sådana som sakna juridisk personlighet. Innebörden av begreppet juridisk person är omtvistad. Vi kunna här nöja oss med att fastslå, att utmärkande för den juridiska personligheten är uppkomsten av en särskild förmögenhet, skild från delägarnas enskilda förmögenheter, vilket framför allt praktiskt visar sig däri, att den juridiska personens borgenärer, bolags- och föreningsborgenärerna, utestänga delägarnas enskilda borgenärer från att tävla i den juridiska personens förmögenhet. En sådan förmögenhet uppkommer framför allt därigenom, att bolagets eller föreningens medlemmar endast tillsammans, eller såsom är det vanligaste t.o.m. endast genom förmedling av särskilda organ, få förfoga över de samfälliga tillgångarna eller lägga förpliktelser därá; jämför däremot samägandestitutet. Men en särskild förmögenhet kan, i synnerhet utanför bolags- och föreningsrätten såsom vid stiftelser, direkt uppkomma genom att vissa tillgångar över huvud ej kunna bli föremål för förfogande av intressenterna, alltså ej ens av dem gemensamt, utan förvaltas och disponeras för deras räkning av ett stiftelsens "organ". När sålunda en särskild förmögenhet uppkommer, blir likheten med en enskild fysisk person såsom rättssubjekt framträdande; man möter samma enhetlighet i rättsläget. Vid t.ex. ett aktiebolag säger man ej, att var aktieägare uppbär en andelsrätt eller andelsförpliktelse etc. i bolagets särskilda tillgångar, utan man utgår ifrån att hela komplexet som sådant, alla aktieägarna såsom en enhet, "bolaget", uppbär de särskilda rättigheterna eller förpliktelserna. (En annan sak är att aktieägaren har en andel i hela komplexet av tillgångarna minus skulderna.) Vid en stiftelse säger man på motsvarande sätt ej, att varje särskild destinatar (varje enskild fattig eller sjuk person, om det t.ex. gäller en stiftelse till förmån för fattiga eller sjuka), har en andel i de olika stiftelserättigheterna, utan man säger, att stiftelsen som sådan, hela komplexet av destinatarer, är bärare av rättigheterna, vilka sedan förvaltas av stiftelseorganet. (Litteratur: KARLGREN, Privaträttens juridiska personer, 1929.)

Detta torde vara kärnan i den juridiska personligheten. En mängd olika meningar råda emellertid i ämnet. Man tvistar t.ex. om huruvida den juridiska personen skall anses vara en fiktion, existerande blott såsom en rättsteknisk anordning (fiktions teorien), eller om den även oberoende av rättsordningen har en viss realitet (organiska teorien). - Tillvaron av en särskild förmögenhet framträder vidare däri, att samfälligheten som sådan kan ingå avtal eller företaga andra rättshandlingar, resp. genom sina organ bli skadeståndsskyldig i utomobligatoriska rättsförhållanden, ävensom däri, att samfälligheten kan uppträda i process, företaga giltiga processrättsliga handlingar; jfr legaldefinitionen å begreppet juridisk person i Aboll 28 §: "förvärva rättigheter eller iklåda sig

skyldigheter samt inför domstol eller annan myndighet söka, kära eller svara". Ytterligare kan samfälligheten som sådan få lagfart å fast egendom samt försättas i konkurs. Just vid beviljande av lagfart, och försättande i konkurs är det ofta viktigt att ha klart för sig, om en samfällighet är juridisk person eller ej. - Det bör tilläggas, att av förhandenvaron av en självständig förmögenhet visserligen följer, att samfälligheten på beskrivna sätt framträder som en enhet gentemot tredje man, men att det icke är något med den juridiska personligheten oförenligt, att delägarna internt ha en ganska långtgående dispositionsrätt över de gemensamma tillgångarna. Huruvida detta är fallet eller ej, beror bl.a. på den omständigheten, huruvida en särskild styrelse eller annat jämförligt verkställande organ är utsett, såsom vid aktiebolag, liksom på förhandenvaron eller frånvaron av rättsregler, som hindra delägarna att utan omgång överföra egendom från de samfälliga tillgångarna till deras enskilda förmögenheter.

Det enkla bolaget, liksom det tysta, är ej en juridisk person; genom att införas i handelsregistret förvandlas det emellertid till ett handelsbolag. Juridiska personer äro bl.a. handelsbolag och kommanditbolag, och detta redan från bolagsavtalets slutande, samt registrerade aktiebolag och ekonomiska föreningar. Oregistrerade aktiebolag och ekonomiska föreningar sakna däremot juridisk personlighet. Ideella föreningar äro oberoende av registrering juridiska personer, om ej organisationen är alltför lösli. Stadgar måste sålunda ha antagits, utvisande bl.a. vilka som äro behöriga att företräda föreningen; åtminstone för att föreningen skall som sådan kunna uppträda i rättslivet kräves också, att styrelse eller annat verkställande organ faktiskt utsetts.

Det senast anmärkta ger anledning att skilja mellan å ena sidan sådana juridiska personer, som ha särskild styrelse eller dylikt verkställande organ, t.ex. aktiebolag och föreningar samt å andra sidan juridiska personer, som sakna sådant organ, t.ex. i allmänhet handelsbolag.

En annan indelning är vad bolag beträffar skillnaden mellan personbolag, där verksamheten i hög grad är uppbyggd på delägarnas personer, t.ex. enkla bolag och handelsbolag, samt kapitalbolag, där delägarna så att säga träda tillbaka för det samfälliga kapitalet, t.ex. aktiebolag.

Har en samfällighet ej juridisk personlighet, är det klart, att den personliga ansvarigheten för avtal, som giltigt ingås för samfällighetens räkning, i allmänhet måste drabba åtminstone vissa medlemmar personligen, t.ex. dem som slutit avtalet; jfr 49 § i 1895 års lag samt AbolL 28:2. Men omvänt får man ej av den omständigheten, att samfälligheten är juridisk person, draga den slutsatsen, att någon personlig ansvarighet för delägarna ej kan förekomma. Det finns nämligen intet som hindrar, att för en förbindelse svarar både den juridiska personen och viss eller vissa delägare personligt. Härigenom uppkommer en viktig indelningsgrund: sådana juridiska personer, vid vilka personlig ansvarighet för delägarna saknas, och sådana juridiska personer, där samma ansvarighet förekommer. Exempel på det förre är ett aktiebolag, där det för övrigt ej bara är så, att någon personlig ansvarighet för aktieägarna ej inträder mot tredje man (AbolL 1 §, utan även så, vilket strängt

taget ej hör hit, att aktieägarna ej ens i förhållande till bolaget svara för mer än aktiernas belopp (Aboll 3:2). Den motsatta typen representeras av handelsbolaget, där delägarna svara en för alla och alla för en för bolagsgälden. En mellanform möter vid kommanditbolag, där vissa delägare svara personligt, andra ej.

Vad de svenska rättskällorna på området beträffar må anmärkas, att 1734 års lag endast innehöll regler om handelsbolag, HB 15, varjämte lagen hänvisade till sjölagen beträffande partrederi, en mycket intressant bolagsform, som alltjämt i motsats till vad påstås har en viss praktisk betydelse. Aktiebolagen eller deras föregångare, de stora handelskompanierna, funnos visserligen redan från slutet av 1600-talet, men bestämmelserna upptogs ej i 1734 års lag, ty ämnet ansågs falla utanför den allmänna civillagstiftningen, bl.a. beroende på att för aktiebolags uppkomst fordrades oktroj i det särskilda fallet. Vår första aktiebolagslag var av år 1848. En nybildning av den svenska bolagsrätten skedde sedermera år 1895. Då tillkom nämligen lagen om handelsbolag och enkla bolag (under starkt tyskt och, vad beträffar särskilt det enkla bolaget, även romerskrättsligt inflytande). Likaledes tillkom då en lag om aktiebolag, som sedan avlöstes av först 1910 års Aboll och sedan den orimligt omfattande och svårlästa 1944 års lag. Förslag till förenkling av denna lag, dock ej särskilt långtgående, har nyligen avgivits (Nial). Lagen om ekonomiska föreningar, likaledes 1895, avlöstes av först en lag av 1911 och därefter av nu gällande 1951 års lag. Lagstiftning om ideella föreningar saknas ännu, bl.a. på grund av att ämnet är politiskt brännbart (fackföreningar!). Åtskilliga associationsformer äro för övrigt särskilt reglerade, t.ex. - förutom partrederi - bankbolag, försäkringsbolag, allmänna sjukkassor, samfälligheter enligt vattenlagen, samfälligheter för gemensamhetsfiske, bysamfälligheter, flottningsföreningar, gruvbolag.

Kap. 9. ENKLA BOLAG.

Litteratur: KARLGRÉN, Privaträttens juridiska personer, 1929, s. 145 ff., 206 ff.
LÄMM, Bidrag till läran om enkla bolag och handelsbolag, 1911 (svårfattlig).
NIAL, Handelsbolag och enkla bolag, 1956, s. 370 ff., jfr min anmälan av detta utmärkta arbete i SvJT 1956 s. 609.

Enkelt bolag är den okvalificerade typen av bolag, d.v.s. ett bolag som ej är att hänföra till någon viss i lag reglerad bolagstyp. Begreppet måste sålunda bestämmas rent negativt, vilket gör att det är svårt att få något konkret grepp om företeelsen i fråga. Det är också mycket olika associationer, som gå in härunder. Det kan vara ett bolag med betydliga bolagstillgångar, om man med sådana menar dem, som enligt delägarnas avtal skola tjäna bolagsändamålet. Det kan vara fråga om företag av rent tillfällig art, som därför ej ha något stort underlag i fråga om bolagstillgångar, observera uttrycket "visst företag" i 45 §, jfr t.ex. 1939:449. Ändamålet kan undantagsvis t.o.m. vara ideellt, om materiella medel användas för ändamålets främjande, men i så fall gäller det att hålla gränsen klar mot de ideella föreningarna. Observera särskilt, att även ett bolag, som har till uppgift att driva handel eller annan handelsbokföringspliktig näring, kan vara enkelt bolag, såsom ock förutsattes i 51 §, låt vara att sådant bolag med hänsyn till bolagsmännens ansvarighet (men icke i övrigt) likställs med handelsbolag. I så fall beror det på att den bokföringspliktiga rörelsen drivas utan firma eller i varje fall utan gemensam firma, d.v.s. med skilda firmor.

Det enkla bolaget är i svensk rätt utformat efter de romersk-rättsliga societasprinciperna. Bolaget skall i princip endast vara ett obligatoriskt rättsförhållande mellan bolagsmännen. Utåt skall bolaget ej framträda såsom en enhet. Visserligen kan det finnas bolagstillgångar i den mening som nyss nämndes, men detta betyder blott, att tillgångarna bolagsmännen emellan äro bundna för bolagsändamålet, så att vederbörande ådrager sig skadeståndsskyldighet och andra påföljder, om han använder tillgångarna i strid mot bolagsavtalet, alltså för enskild räkning. Men tredjeman skall ej beröras av att en sådan användning sker. Emellertid är det, som vi skola se, svårt att konsekvent genomföra denna princip. - Vi böra för resten i förbigående lägga märke till, att lagens regler om enkla bolag närmast synas bygga på den tanken, att bolagsmännen, när bolagstillgångar finnas, äro samägare eller på jämförligt sätt gemensamt subjekt för rättigheterna. Med andra ord: tillgångarna ägas av bolagsmännen efter ideella andelar. Som enkelt bolag får man emellertid säkerligen även anse ett bolag, där de tillgångar, som enligt bolagsavtalet skola användas för gemensamt ändamål, tillhöra vederbörande delägare (så vitt förhållandet till tredje man angår) rent individuellt. A har t.ex. utfäst att en av honom ägd fastighet skall användas för bolagsändamålet, och B har gjort sam-

ma utfästelse beträffande viss honom tillhörig lös egendom, men någon samäganderätt utåt är icke avsedd. Jfr 1921:464, 1924:323, 1939:497. Även enkla bolag utan bolagstillgångar kunna förekomma.

Bolaget kan naturligen vara slutet utan att någon tid för dess bestånd blivit bestämd. Se för sådant fall uppsägningsreglerna i 25 och 52 §§. Jfr i detta sammanhang 1956:62.

Bolagsmännens förhållande inbördes.

Bolagsavtalet (eller eventuellt särskild sedvänja, 1923:586) är naturligtvis i första hand avgörande, och avtalsfrihet råder. Subsidiärt gälla vissa regler, som närmast meddelats för handelsbolag, även för enkla bolag, § 47:2.

I detta avseende se vi först på 4 §: Bolagsmannen äger ej sätta annan i sitt ställe. Detta innebär ingalunda, att ej bolagsmannens andel i bolagstillgångarna eller, om han är individuell ägare av vissa tillgångar, dessa i sin helhet skulle med verkan mot tredjeman kunna av bolagsmannen överlåtas till annan person. Detta är visst, som vi skola finna, i princip möjligt. Meningen är endast, att rätten att deltaga i bolaget som bolagsman, rätten att vara verksam i bolaget med åtnjutande av de särskilda befogenheter bolagsavtalet kan tillerkänna honom, ej får överflyttas på en utomstående. Bolagsavtalet är nämligen grundat på personligt, ömsesidigt förtroende, och substitution utan de övrigas samtycke är därför förbjuden. Samma regel gäller vid handelsbolag, men annorlunda förhåller det sig som bekant vid aktiebolag, där ju en aktierätt utan vidare kan övergå till annan person. - Till 5 § hänvisar 47 § ej. Denna ersättes av 48 § om förvaltningsrätten, se nedan. Hänvisningen till 6-7 §§ skall strax beröras. 8, 9 och 12 §§ tillämpas ej vid enkla bolag, emedan dessa regler ha alltför utpräglat handelsrättslig karaktär. 10 § är däremot en regel, som passar även för enkla bolag, likaså 11, 13-15 §§.

Huvudfrågan när det gäller rättsförhållandet bolagsmännen emellan är frågan, vem förvaltningsrätten tillkommer. Däremot angår spørgsmålet om vem som har rätt att företräda bolaget eller de övriga bolagsmännen förhållandet till tredje man och behandlas alltså i annat sammanhang. Det är viktigt att man väl förstår dessa båda grundläggande begrepp. De äro emellertid bekanta redan från kommissionslagen. Att en åtgärd, som en bolagsman företager, ligger inom ramen för hans förvaltningsrätt innebär, att konsekvenserna av åtgärden (i varje fall om åtgärden är nödig eller nyttig, se 14 §) kunna övervältras på de övriga bolagsmännen i mån av deras andel i bolaget. Vederbörande äger alltså fordra tackning, göra regressanspråk gällande, för utgifter, som han fått vidkännas av enskilda medel, resp. han kan eventuellt fordra att av bolagstillgångarna tillhandahållas honom medel för utgifternas bestridande. Bolagsmannens förvaltningsåtgärd kan antingen vara av faktisk natur eller en rättshandling, t.ex. ett i hans eget namn ingånget avtal. När det åter talas om rätt att företräda bolaget eller de övriga bolagsmännen, gäller spørgsmålet, om tredje man kan på grund av en rättshandling, som en bolagsman med honom ingått, direkt vända sig mot

de övriga delägarna. Detta senare kan aldrig tredje man göra blott under åberopande av bolagsmannens förvaltningsrätt, utan för att ha en sådan befogenhet måste han kunna stöda sig på bolagsmannens behörighet att företräda (jfr fullmaktsläran). Förvaltningsrätten behöver naturligen icke alls sammanfalla med rätten att företräda, lika litet som uppdraget med fullmakten.

Beträffande förvaltningsrätten uppställas nu i 48 § den otypiska regeln, att samtliga bolagsmän måste samtycka till vederbörande åtgärd. Beträffande undantaget, se institutet negotiorum gestio. Ofta göres dock i bolagsavtalet avvikelse från denna regel. Detta kan t.ex. ske på det sättet, att förvaltningsrätten beträffande hela rörelsen eller en gren därav berövas viss eller vissa delägare, så att dessa endast ha den jämförelsevis blygsamma rätt i behåll, som omtalas i 7 § jfrd med 47 §. Eller också kan det ske i den formen, att den förvaltningsrätt, som tillkommer alla delägarna eller flera delägare, utövas på annat sätt än det i lag anvisade, t.ex. så att var och en får handla självständigt såsom delägare i ett handelsbolag. Här gäller emellertid den egenartade begränsningen, att om för det fall att en i och för sig förvaltningsberättigad bolagsman skall företaga åtgärd, en annan likaledes i och för sig förvaltningsberättigad delägare hinner mellankomma med ett förbud mot åtgärdens vidtagande, omfattas åtgärden ej längre av den förres förvaltningsrätt.

Antag nu, att viss eller vissa delägare genom bolagsavtalet fått förvaltningsrätt med de övrigas uteslutande, beträffande rörelsen i dess helhet eller viss gren därav. När kan en sådan särskild förvaltningsbefogenhet återkallas? Tillämpade man vanliga uppdragsregler, kunde det principiellt ske när som helst. Detta går emellertid ej för sig här. Befogenheten anses nämligen vara ett integrerande moment i själva bolagsavtalet. Uppdraget är med andra ord såsom grundat i bolagsavtalet i princip oåterkalleligt, och endast under vissa omständigheter, se 6 § jfrd med 47 §, såsom tro-loshet, grov försummelse eller vårdslöshet, kan återkallelse ske med den påföljd, att sedan samtliga bolagsmän måste delta i förvaltningen. Ett dylikt beslut fattas av alla de övriga bolagsmännen i förening. Har återigen under bolagets bestånd ett förvaltningsuppdrag givits viss eller vissa bolagsmän, kan uppdraget återkallas när som helst av dem som givit det, enligt vanliga uppdragsregler.

Enligt 15 § skall mot bolagsman riktad skadeståndstalan, grundad på att denne visat försumlighet i bolagsförvaltningen, i regel anhängiggöras inom ett år från det räkenskapsavslutningen blev för bolagsmännen tillgänglig. Inom samma tid skall räkenskapsavslutning klandras. I 1951:165 ansågs klandertalan ha anställts redan genom att i rättegång, där den bolagsman som verkställt räkenskapsavslutningen utkrävt saldot enligt redovisningen, anmärkningar försvarsvis framställdes mot denna.

Förhållandet till tredje man.

Bolagstillgångarna.

Lagen bygger som nämnt på den tanken, att bolaget som sådant ej kan stå i något rättsförhållande till tredje man. Bolaget saknar ju rättspersonlighet; det föreligger endast ett obligatoriskt rättsförhållande mellan bolagsmännen. Bolaget skall så att säga ej synas utåt, och någon avskild bolagsförmögenhet finns ej. Det kan väl finnas bolagstillgångar, d.v.s. sådana tillgångar beträffande vilka delägarna förbundit sig att de skola användas för bolagsändamålet; en delägare begår alltså en rättskränkning mot de övriga, kränker sina förpliktelser härrörande från det obligatoriska interna mellanhavandet, om han använder tillgångarna eller sin andel däri för enskilt ändamål. Men denna rättskränkning skall vara tredje man ovidkommande. Försäljer alltså en bolagsman för enskilt ändamål sin andel i bolagstillgångarna till tredje man, är detta förvärv giltigt, även om tilltaget kan komma att medföra skadestånd för bolagsmännen-säljaren mot de övriga bolagsmännen. Därmed står i sammanhang att lagens tankegång är den, att en bolagsman kan förfoga över sin andel i varje särskild till bolagstillgångarna hörande rättighet för sig, ej blott sin andel i hela massan bolagstillgångar. Så var ju ock läget i det romerskrättsliga societasinstitutet. På samma sätt: bolagstillgångarna skyddas ej på något sätt mot delägarernas enskilda gäld, d.v.s. gäld för annat ändamål än bolagsändamålet. Sålunda kan en bolagsmans enskilda borgenär likaväl som en bolagsborgenär utan vidare vinna utmätning i bolagsmannens andel i de gemensamma tillgångarna, resp. i bolagsmannens individuella men enligt bolagsavtalet till bolagstillgångarna hörande egendom. Detta innebär visserligen, att bolagsändamålets fullföljande försvåras eller omöjliggöres, men detta rör ej utmätningens borgenären eller tredje man över huvud. Något företräde för bolagsborgenärerna, d.v.s. de, som ha fordran hos bolagsmannen på grund av för bolagsändamålet ingångna förbindelser, framför de enskilda borgenärerna blir det ej tal om. Och kommer en bolagsman i konkurs, kunna hans enskilda konkursborgenärer i hans konkursmassa indraga hela hans andel i den samfälliga egendomen, resp. nyssnämnda individuella egendom. Denna viktiga sats fastslås i 53 §, 2 p. Naturligtvis få även de borgenärer, som ha fordran mot bolagsmannen för av denne för bolagsändamålet ingångna förbindelser, bevaka sin fordran i bolagsmannens konkurs, men något företräde framför övriga borgenärer åtnjuta de ej, liksom de å andra sidan åtnjuta betalningsrätt i all bolagsmannens egendom, även sådan som ej ingår i bolagstillgångarna.

Emellertid möta vid genomförandet av dessa principer, såsom jag berört i mitt arbete om "Privaträttens juridiska personer", s. 206 ff., stora svårigheter; se vidare och framför allt NIALS i min oförmålda recension skildrade uppfattning på området. Det är redan svårt att bestämma, hur stor en bolagsmans andel i bolaget - och än mera hans andel i viss bestämd bolagstillgång - skall vid en viss tidpunkt anses vara. Bolagets ställning skiftar ju dag för dag, och i förhållandet bolagsmännen emellan bestämmes storleken av hans andel vanligen av hur stort hans konto är i bolaget jämfört

med de övriga delägarnas kon-ton. Det är alltså icke utan vidare så att en bolagsman en gång för alla äger 1/2, 1/3, 1/4 etc. i bolaget. Möjligt är dock, att lagen trots allt utgår ifrån att utåt, i förhållande till tredje man, bolagsmännen skola anses berättigade efter fixa andelar, i sista hand bestämda efter huvudtalet (jfr samäganderättslagen 1 §). - Vidare: Vi ha sagt, att när t.ex. en bolagsman går i konkurs, hans andel i de gemensamma tillgångarna skall indragas i konkursboet. Denna andel måste emellertid utbrytas. Hur skall då denna utbrytning ske? Jo, tydligen genom ett likvidationsförfarande. Men i förhållande till de övriga bolagsmännen har nu en enskild bolagsman i regel ej rätt till mera än sin andel i de behållna tillgångarna, d.v.s. vad som på honom belöper av överskottet sedan bolagsgälden avdragits. Skall då även den enskilde bolagsmannens konkursbo ha skyldighet att tåla dylikt avdrag? Detta förefaller djärvt att antaga, ty det skulle i sak betyda, att bolagsborgenärerna trots allt erhöles en bättre rätt än bolagsmännens enskilda borgenärer, eftersom dessa i så fall blott komme åt överskottet. Bolaget skulle i realiteten synas utåt, inverka på tredje mans rätt, och skillnaden gentemot handelsbolag - och överhuvud ett bolag med juridisk personlighet - bleve ganska liten. Sannolikt är det därför bolagsmannens bruttoandel, d.v.s. andel i tillgångarna utan avdrag för bolagsgälden, som enligt lagstiftarens mening skall utlämnas till konkursboet. Men att denna lösning kan vara betänkelig ur praktiska synpunkter, torde vara obestriddigt, och man kan därför icke vara säker på hur domstolarna skulle ställa sig, om saken ställdes på sin spets. - Så mycket om bolagstillgångarnas behandling i det enkla bolaget.

Vem svarar för de för bolagsändamålet ingångna förpliktelserna?

Ingen särskild bolagsförmögenhet finnes, som vi veta, vilken, såsom vid aktiebolag, uteslutande häftar för ingångna bolagsförpliktelse eller vilken, såsom vid handelsbolag, häftar utan att bolagsmannens enskilda borgenärer få konkurrera med bolagsborgenärerna. De för bolagsändamålet ingångna förpliktelserna komma alltså städse att åvila vissa delägare, låt vara att dessa häfta ej blott med sin enskilda egendom utan även med sina andelar i bolagstillgångarna - på samma sätt som de häfta för enskilda förpliktelse. Vilka delägare häfta då för en bolagsförpliktelse? Jo, endast den eller de, som ingått det ifrågavarande avtalet med tredje man, 49 §, 1898:423. Med andra ord: bolagsavtalet som sådant grundar ej någon behörighet för viss delägare att företräda andra delägare. Bolagsavtalet som sådant ger ingen ställningsfullmakt. T.o.m. om en s.k. kollektivbenämning använts, t.ex. "Tomelilla hemslöjdskon-sortium", gäller samma princip. Lagstiftaren har menat, att tredje man trots kollektivbenämningen bör förstå, att endast den eller de avtalande bindas. En dylik kollektivbenämning har sålunda ringa juridisk betydelse, den får ej registreras och lagen använder ej heller ordet firma om den. Naturligtvis kan en avtalande delägare komma att binda andra, som ej deltagit i avtalet, men då beror det på allmänna förmögenhetsrättsliga grundsatser, t.ex. en fullmakt, även

en ställningsfullmakt som grundar sig på andra omständigheter än själva bolagsavtalet, eller ett efterföljande godkännande riktat mot tredje man eller, när det gäller en avhändelse, ett samtycke av den eller de berättigade till att avhändelsen företages av vederbörande i dennes eget namn; se 1929:9. Ej heller i detta avseende skall alltså bolaget "synas" mot tredje man. Särskilt må framhållas, att den omständigheten, att en bolagsman eventuellt genom bolagsavtalet tillförsäkrats särskild förvaltningsrätt (befogenhet), ej i och för sig för honom grundlägger någon behörighet, någon rätt att företräda. Och sluta flera delägare ett avtal, gälla om ansvarighetens fördelning likaledes allmänna principer (tidigare delat ansvar, numera efter skuldebrevslagens tillkomst in dubio solidariskt ansvar). - Vad nu anförts därom, att en förvaltande bolagsman icke äger ställningsfullmakt för de övriga delägarna gäller naturligen även andra rättshandlingar än förpliktelser, såsom överlåtelser, pantsättningar etc., 1903:491.

Från nu senast angivna principer gör lagen emellertid ett par undantag, 50 och 51 §§. Till en början stadgas alltså, att om vilseledande kollektivbenämning använts (se lagtexten), inträder solidariskt ansvar icke blott för den eller de avtalande delägarna utan för alla delägare, med vilkas begivande "sådant skett", d.v.s. den olovliga benämningen brukats, 1915:86, 1926:408, 1929:385. Vidare: om ett bolag driver handel eller annan bokföringspliktig näring, är det visserligen fortfarande ett enkelt bolag, så länge man ej driver rörelsen under gemensam firma. Det föreligger alltså inte någon särskild bolagsförmögenhet, skild från bolagsmännens enskilda förmögenheter. Men ansvaret för bolagsförpliktelserna utsträcker under dessa förhållanden så, att alla delägare, med vilkas begivande "sådant skett" (icke blott de avtalande delägarna), häfta solidariskt, 1923:554, jfr även 1926:408. Regeln bottnar i intresset att driva delägarna att bilda ett handelsbolag, genom antagande av gemensam firma samt anmälan till handelsregistret. Funnes ej denna regel, skulle delägarna kunna åtnjuta handelsbolagets förmåner utan att betala priset, sträng solidarisk ansvarighet.

Vi ha nu talat om hur det ställer sig med hänsyn till förpliktelserna, för det fall att en eller flera bolagsmän i enkelt bolag sluta avtal med tredje man. Vem blir då berättigad genom ett sådant avtal? Att bolaget som sådant ej blir det, är klart, men vilken eller vilka bolagsmän bli berättigade? Av lagen kunde synas framgå, att berättigade bli just den eller de avtalande bolagsmännen. Detta är emellertid ej säkert. Tydligt är endast, att för frågans avgörande böra allmänna rättsgrundsatser komma till tillämpning. Men vart leda dessa? De kunna tänkas medföra, att när den handlande bolagsmannen ej avsett att skapa rätt endast för sig själv utan även för de övriga bolagsmännen, rätten åtminstone i många fall, särskilt vid sakrättsliga förvärv, skulle tillkomma dem alla under samäganderätt eller en därmed jämförlig rättsgemenskap. Man hade nämligen då att tillämpa rättsreglerna om kommission, och där kan ju, som vi förut funnit, kommittenten bli berättigad, åtminstone vid sakrättsligt förvärv, trots att kommissionären handlat i eget namn. Man torde alltså böra anse, att reglerna om kommission, som ej funnos vid bolagslagens tillkomst, måste på förevarande punkt i stor omfattning modifiera den regel, som formellt framgår av 49 §.

Bolagets likvidation.

Med likvidation menas det förfarande, som går ut på avveckling av bolagsföretaget. Tillgångarna skola realiseras, bolagsgälden betalas och överskottet delas mellan delägarna (alltså "likvider" antingen i förhållande till tredje man eller mellan delägarna inbördes). Även under likvidationsstadiet kan det emellertid förekomma, att avtal slutas med tredje man, men detta då endast så vitt desamma äro förenliga med avvecklingssyftet. - Mycket vanligt är, att en bolagsman söker hoppa över likvidationsstadiet genom att utan vidare kräva sin eller sina kompanjoner på det tillgodohavande, som han anser tillkomma honom. I allmänhet lär detta icke gå för sig; se Cavallin i SvJT 1920, s. 166, jfr dock även Ljungholm SvJT 1924 s. 200 ff. I allahändelser måste noga fasthållas vid, att en bolagsman icke äger någon fordran mot de övriga delägarna enbart därför att han presterat så och så stora insatsbelopp; det måste ju avhänga av resultatet av bolagsverksamheten i dess helhet - vilket visar sig just efter slutförd likvidation - om och i vad mån insatsen är i behåll eller eventuellt förkovrats. Se 1915:338, 1921:464. I vilken ordning åter möjlighet finnes för en bolagsman att fordra täckning för gjord särskild utgift - täckning av bolagstillgångarna eller av de övriga delägarna personligen - är en mera komplicerad fråga, jfr sistnämnda rättsfall även som 1912:297. Likaledes kan ibland tvekan uppkomma rörande den omfattning, vari en förvaltande bolagsman kan under bolagets bestånd avkrävas redovisning, jfr 1919:114 (där bolaget upphört) samt SvJT 1917 s. 454. I samband med redovisnings- och likvidationstvister uppkommer ofta frågan, om det enkla bolaget faktiskt äger bestånd eller icke, se 1924:323, 1939:449. Om preskription av rätt på grund av bolagsförhållande se NJA 1947:66.

Angående de olika likvidationsanledningarna hänvisas till 25-30 §§, jfrda med 52:1. Vad sättet för likvidationen angår, gäller att likvidation kan verkställas antingen genom bolagsmännen själva eller också, sedan år 1925, genom en eller flera av rätten utsedda likvidatorer. Beträffande den förra möjligheten bör uppmärksammas hänvisningen i § 52:1 till 32 §, ävensom § 52:2 med där förekommande hänvisning till 48 §. Bestämmelserna innebära, att även under likvidationen samtliga delägare måste handla i förening (vilket naturligen ej är någon lämplig regel, då oenighet på detta stadium ofta råder), ja, t.o.m. att om förut någon eller några delägare enligt bolagsavtalet varit uteslutna från förvaltningen, han eller de under likvidationen ha rätt att deltaga i förvaltningen. De övrigas särställning i förvaltningshänseende förfaller alltså i och med likvidationens inträde. Ytterligare hänvisas i 53 § till 34, 35 och 36 §§. Vardera bolagsmännen skall alltså först återfå sin insats, d.v.s. ett belopp motsvarande värdet av insatsen vid den tidpunkt densamma gjordes. Överskottet, vinsten, eller underskottet, förlusten, delas sedan in dubio efter huvudtalet. Jfr även 10 § och § 52:2. Regeln i 35 §, att bolagstillgångarna ej få skiftas mellan bolagsmännen innan all veterlig gäld blivit betald, har den

betydelsen, att envar bolagsman har rätt att fordra, att gäldsbe-
talning sker innan skifte äger rum, alltså rätt att motsätta sig
annat skifte, något som kan vara av stort värde för honom, därest
han häftar i stor, för bolagsändamålet ådragen skuld till tredje
man och är rädd för att han ej kan utfå sin regressfordran mot de
övrige bolagsmännen. Däremot grundar sig regeln ej på hänsyn till
tredje man, bolagsborgenärerna. Något strängare ansvar inträder
därför ej i förhållande till dessa, om skifte sker utan föregående
gäldsbetalning.

En likvidation verkställd av särskilda av rätten utsedda lik-
vidatorer är den utväg lagen numera anvisar, när bolagsmännen, så-
som ofta kan hända, under likvidationen äro så oense med varandra,
att en samfälld förvaltning är vanskelig att genomföra, och framför
allt när det är svårt att få ett skifte till stånd under medver-
kan av bolagsmännen själva. Skiftet måste nämligen för att vara
giltigt undertecknas av alla bolagsmännen. Förutsättning för detta
remedium är, att det kan göras sannolikt, att "likvidationen oskä-
ligt uppehålles eller eljest utföres på sådant sätt, att bolags-
mans rätt därigenom äventyras", § 52:3. Den eller de utsedda lik-
vidatorerna övertaga här förvaltningen i bolagsmännens ställe, och
de verkställa då även själva skiftet, dock med rätt för bolagsmän-
nen att klandra detta vid domstol inom viss tid. En likvidator har
ej behörighet att ikläda bolagsmännen förpliktelser ens för lik-
vidationsändamålet; däremot är han naturligen behörig att å bolags-
männens vägnar i avvecklingssyfte avhända eller eljest i penningar
förvandla bolagstillgångarna.

Kap. 10. TYSTA BOLAG ("PARTICIPATIO").

Litteratur: NIAL, a.a.s. 425 ff.

Utmärkande för det tysta bolaget är, att en person tillskju- ter penningar till av annan person bedriven rörelse, i syfte att egendomen skall ingå i den andres förmögenhet, men på villkor att han efter viss grund skall vara delaktig i vinst och förlust, resp. eventuellt även äga utöva visst inflytande å rörelsens utövande. Rörelsens innehavare är således individuell ägare till jämväl den tyste bolagsmannens insats. Även vid enkelt bolag torde det nu visserligen kunna vara så, att en bolagsman fortfar att vara indivi- duell ägare; det måste ju ej föreligga ett samäganderättsförhållande eller liknande rättsgemenskap. Men skillnaden är den, att här över- för den tyste bolagsmannen sin insats i den andres förmögenhet. En viss likhet föreligger jämväl med kommanditbolaget, men där in- går ej kommanditdelägarinsats i någon annan delägarinsats förmögen- het utan i en av honom själv och andra delägare bestående juridisk persons förmögenhet. - Regler om tysta bolag torde saknas i svensk rätt. Man skulle visserligen kunna tänka sig, att de tysta bolagen innefattades under enkla bolag under 1895 års lag, så allmänt och negativt avfattad som definitionen är på enkla bolag. Men detta var ej lagstiftarens mening. Det tysta bolaget uppfattades av den kom- mitté, som utarbetade 1895 års lag, över huvud ej såsom ett bolag utan såsom ett "kombinerat försträknings- och äventyrsavtal", jfr 1902:323, en uppfattning som väl dock icke är hållbar, allra minst om den tyste bolagsmannen enligt avtalet äger ett mera avsevärt in- flytande å sättet för rörelsens utövande. I flera avseenden skulle väl också tillämpningen av det enkla bolagets regler å det tysta bolaget leda till underliga resultat. Praktiskt viktig är särskilt frågan, om 51 § i 1895 års lag bör komma till användning även här. Den tyste bolagsmannen står ju ej i och för sig i ansvar mot tred- je man för gäld, som ingåtts för rörelsen. Skulle nu 51 § tillämpas, uppkomme vittgående undantag från denna princip. Spörsmålet kan emellertid vara föremål för tvekan. Intressanta rättsfall i detta sammanhang: 1932:627 och 1953:99 (se om detta rättsfall mina utta- landen i anmärkta recension). - Av vad som anförts om det tysta bo- lagets natur följer, att den tyste bolagsmannen ej behöver ha fordringsanspråk mot rörelseidkaren på återfående av hela det till den- ne inbetalda insatsbeloppet. I den mån enligt avtalet den tyste bo- lagsmannen skall deltaga i förlusten, medför ju nämligen detta, att hans fordran kan nedsättas eller upphävas. Men den fordran han har mot rörelseidkaren, efter det hänsyn tagits till hans avtalade delaktighet i förlusten, synes han kunna göra gällande även i rörel- seidkarens konkurs eller eljest i konkurrens med dennes borgenärer. Tysta bolag torde i vårt land knappast förekomma i någon stör- re utsträckning. Tendensen är nog i tvivelaktiga fall den, att an- se parterna ha åsyftat gemenskap av handelsbolags natur. Se det nyssnämnda, i det hänseendet ganska belysande rättsfallet 1953:99.

Kap. 11. HANDELSBOLAG.

Litteratur: KALLENBERG, Om handelsbolags rättssubjektivitet, i Tidsskrift för Retsvidenskap, 1907. NIAL, a.a.s. 56 ff.

Begreppet har redan berörts i det föregående. Redan i och med avtalet att under gemensam firma idka bokföringspliktig näring uppkommer alltså ett handelsbolag. Redan därigenom bilda bolagstillgångarna en särskild förmögenhet, föreligger en juridisk person; se särskilt 1915:222, 1919:92. Verkan av avtalet inskränker sig förty ej till uppkomsten av solidariskt ansvar för delägarna, vilket ju kan inträda redan vid enkelt bolag enligt 51 §. - Ett handelsbolag kan emellertid därjämte, som också ovan nämnts, uppkomma genom att ett enkelt bolag införes i handelsregistret. Det enkla bolaget förvandlas genom denna inregistrering till ett handelsbolag.

I förbigående må framhållas, att en utlänning icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd äger här i riket sluta handelsbolag eller i sådant bolag ingå (se 1916 års lag i ämnet, införd efter handelsbolagslagen). Enligt 1953:99 blir påföljden, om så sker, bolagsavtalets ogiltighet, vad nu detta här skall betyda.

Bolagstillgångarna.

Att handelsbolaget är en juridisk person visar sig först och främst därigenom, att bolagsborgenärerna ha uteslutande rätt att söka betalning ur bolagstillgångarna. Bolagsmännens enskilda borgenärer sakna varje sådan möjlighet. Denna viktiga sats är fastslagen i 22 § i 1895 års lag. En bolagsmans enskilda borgenärer få varken direkt genom utmätning eller konkursförfarande etc. eller indirekt genom att mot sin privata fordran hos bolagsmannen kvitta bort en skuld till bolaget tillgodogöra sig bolagstillgångarna. I bolagskonkursen kan aldrig en bolagsmans enskilda borgenärer bevaka. Icke ens den omständigheten att bolaget haft nytta av bolagsmannens enskilda gäld medför i och för sig, d.v.s. bortsett från allmänna obligationsrättsliga grundsatsor, att bolaget blir ansvarigt, 1894:8, 1896:406, 1931:483. Detta hindrar naturligen ej, att även de enskilda bolagsmännen kunna gå i konkurs, men det blir då helt privata konkurser, som endast omfatta vederbörandes enskilda tillgångar, icke något av bolagsförmögenheten. Ej heller utgör den omständigheten att bolaget är i konkurs i och för sig fullt bevis om att dess delägare äro konkursmässiga, 1924:357.

Man får emellertid ej överdriva den praktiska betydelsen av att bolagstillgångarna vid handelsbolag utgöra en särskild förmögenhet, reserverad för bolagsborgenärerna. Det förhåller sig nämligen så, att rättsordningen icke vid handelsbolag, såsom vid aktiebolag, träffat särskilda föranstaltningar, som gå ut på att förhindra ett för bolagsborgenärerna skadligt överförande av tillgångarna

från bolagsförmögenheten till delägarnas enskilda förmögenheter. Bolagsmännen kunna i vilket ögonblick som helst göra en dylik överföring, naturligtvis dock endast med stöd av uttrycklig eller tyst överenskomelse. En bolagsman kan sålunda, om de övriga delägarna medgiva detta, utan vidare taga ut ur bolagskassan det eller det beloppet, med påföljd att hans "konto" minskas, för att kanske en annan dag sätta in det på nytt. Så länge egendomen tillhör bolagsförmögenheten, ha bolagsborgenärerna uteslutande rätt att därur söka betalning, men de kunna icke mot delägarnas samfälliga vilja ha någon garanti för att egendomen stannar kvar där. Dylikt kan på sätt och vis vara betänkligt för bolagsborgenärerna, men man har ansett sig ej behöva särskilt skydda dem, eftersom bolagsmännen ju äro solidariskt ansvariga för bolagets gäld. Förhållandet för emellertid med sig, att en så skarp avgränsning mellan bolagsförmögenheten och de enskilda förmögenheterna ej föreligger som t.ex. vid aktiebolag. Man uttrycker detta ibland - dock knappast riktigt träffande - så, att handelsbolaget visserligen framstår som en enhet utåt men icke företer samma avskildhet inåt, gentemot delägarnas enskilda rättsfärer.

Än vidare är det tydligt, att även om en bolagsmans enskilda borgenärer icke kunna taga i anspråk bolagstillgångarna direkt, ha de samma befogenhet som bolagsmannen själv att utfå andelen i ett eventuellt överskott, andelen i de behållna bolagstillgångarna sedan bolagsborgenärerna fått sitt. Här om finns en viktig regel i 23 §. Redan av 4 § följer, att rätten att vara bolagsman (att deltaga i bolagsverksamheten med alla de befogenheter, som därav följa) ej kan övergå å annan person. Men vidare stadgas nu i 23 §, att en överlåtelse, frivillig eller exekutiv, av bolagsmans andel ej medför annan effekt, än att förvärvarn har rätt till andel i vinst, arvode eller ränta, 8 och 10 §§, resp. vid bolagets likvidation rätt till vad på bolagsmannen belöper av likvidationsresultatet, jfr 1937:473. Alltså: han förvärvar ej t.ex. 1/3 av bolagstillgångarna, av bruttot, såsom enligt lagstiftarens mening vid enkelt bolag, utan 1/3 av vinsten eller av den behållning, som vid bolagets upplösning uppkommer sedan avdrag gjorts för bolagsskulderna eller andra utgifter för det gemensamma ändamålet. Detta stämmer i och för sig utmärkt med satsen, att vid en juridisk person de enskilda borgenärerna visserligen ej få tävla med de gemensamma borgenärerna i de samfälliga tillgångarna som sådana, men det icke behöver vara något hinder för att andelen i vad av samma tillgångar återstår, sedan de gemensamma borgenärernas fordringar täckts, kan disponeras av delägaren eller hans borgenärer eller andra rättsinnehavare (jfr möjligheten att överlåta, utmäta etc. aktier i aktiebolag). Det må tilläggas, att den som sagt redan av 4 § följande regeln, att en enskild bolagsmans rättsinnehavare ej erhåller sin fångsmans förvaltningsrätt, rätt att företräda bolaget etc., i 23 § blott är så modifierad, att rättsinnehavaren får övertaga bolagsmannens uppsägningsrätt, men väl att märka ej en mera vittgående uppsägningsrätt än denne enligt bolagsavtalet eller eljest hade, alltså icke utan vidare en rätt till omedelbar uppsägning. En upplösning av bolaget kunna dock de enskilda borgenärerna framtvinga på en omväg genom att sätta den enskilde bolagsmannen i konkurs, ty detta medför enligt 29 §, att bolaget skall träda i likvidation.

Även i detta avseende är sålunda, när allt kommer omkring, bolagsförmögenhetens självständighet mindre garanterad än vid verkliga korporationer, t.ex. aktiebolag, där naturligen en aktieägarers konkurs icke har minsta inverkan på bolagets bestånd.

I detta sammanhang må ock framhållas, att en enskild bolagsman givetvis ej kan, om bolaget går i konkurs, utan vidare bevaka t.ex. sin insats i bolaget såsom en fordran. Redan den omständigheten, att han gjort en insats, grundlägger i och för sig ingen fordringsrätt mot bolaget eller de övriga bolagsmännen. Enligt bolagsavtalet skall han ju normalt bära sin andel i förlusten och har bolaget gått i konkurs, är vanligen förlusten så stor, att han ej har någon fordran mot bolaget. Tveksammare är däremot, för det fall att en bolagsman, trots att bolaget gått dåligt, verkligen har en fordran på bolaget, t.ex. avseende ersättning för nödiga eller nytiga utgifter eller grundad på att han genom bolagsavtalet tillförsäkrats en ovillkorlig rätt till ränta å insatsbeloppet, huruvida en sådan fordran kan göras gällande genom bevakning i bolagskonkursen, i konkurrens med bolagsborgenärerna. I allmänhet anser man nog, att bolagsmännen äro berövade möjligheten att bevaka sådana fordringar, 1896:433, men saken kan diskuteras.

Bolagsmännens inbördes rättigheter och skyldigheter.

Beträffande förvaltningsrätten gäller en helt annan regel än vid enkla bolag. Enligt 5 § äger nämligen var bolagsman en självständig förvaltningsrätt. En sådan tungrodd förvaltningsform som vid enkla bolag är ju knappast tänkbar vid handelsbolag; där måste var bolagsman ha förtroende till kompanjonens eller kompanjonernas duglighet och omdömesförmåga. Naturligtvis kan dock bolagsavtalet stadga avvikelser från denna regel. Bl.a. kan detta ske så, att viss eller vissa bolagsmän berövas förvaltningsbefogenhet (frånsett den mera blygsamma befogenhet, som omtalas i 7 §) Men vidare är den självständiga förvaltningsrätten inskränkt så, att varje bolagsman, om han ej hör till dem som på nyssnämnda sätt berövats sin förvaltningsrätt, har möjlighet att inlägga förbud mot en förvaltningsåtgärds vidtagande (jfr motsvarande regel vid enkelt bolag). Självklart är också, att åtgärder, som äro för bolagets ändamål främmande, ej få vidtagas utan samtligas samtycke. Den självständiga förvaltningsrätt, som den enskilde bolagsmannen äger enligt 5 §, kan såsom utgörande ett moment i bolagsavtalet aldrig fräntagas honom. Om det åter är så, att viss eller vissa delägare ha särskild förvaltningsrätt enligt bolagsavtalet, i det att viss eller vissa andra uteslängts från förvaltningen, gäller visserligen i princip, att ej heller en sådan förvaltningsrätt utan vidare får fräntagas vederbörande. Men under särskilda omständigheter är dock detta möjligt, se 6 §. Följden blir då den, att alla bolagsmän med hänsyn till förvaltningsrätten komma på lika fot, d.v.s. var och en handlar självständigt. Ett under bolagets bestånd meddelat förvaltningsuppdrag slutligen kan återkallas enligt vanliga uppdragsregler.

Om fördelningen av vinst och förlust finnas regler i 8-12 §§. Märk, att den faktiska vinst, som influtit under visst år, fördelas

så att säga enligt två olika normer. Först tillgodoföres varje bolagsman dels 5 % ränta å hans insats resp., om hans insats reducerats till följd av att bolaget lidit förlust, 5 % ränta å vad som återstår (se om ränteberäkning enligt 8 § - och 14 § - NJA 1942:45), dels arvode för förvaltningen, detta senare dock endast om överenskomst härom träffats, 1928:584. Först vad därefter återstår av vinsten fördelas efter huvudtalet. Endast denna återstod är vinst enligt lagens terminologi. Kunna ej ränte- resp. arvodeanspråken tackas, anses förty förlust hava uppstått, vilken också fördelas efter huvudtalet. Har under ett år förlust uppkommit, som ej kan tackas av besparade vinstmedel eller frivilliga nya tillskott, medför detta, att bolagsmännens insatser nedgå. Den därigenom uppkomna bristen i insatserna skall då av ett följande års vinst först tackas. Klart är, att på detta sätt bolagsmännens behållna insatser kunna växla år från år. En bolagsmans konto kan t.ex. ett år vara sådant, att det icke finns något kvar av den ursprungliga insatsen utan kontot visar minus, under det att en annans konto står på stort plus.

Förhållandet till tredje man.

Liksom varje bolagsman har en självständig förvaltningsrätt, har han också in dubio lika självständig rätt att företräda bolaget mot tredje man, 16 §. Att en dylik rätt kan berövas honom på grund av visad trolöshet, framgår dock av 16 §. I övrigt kan rätten att företräda bolaget vara genom bolagsavtalet inskränkt antingen så, att den endast tillkommer två eller flera bolagsmän i förening, eller så, att viss eller vissa bolagsmän helt uteslutas från rätten att företräda bolaget, § 16:2. Dylika inskränkningar gälla i och för sig ej mot godtroende tredje man, men det är att märka att genom införande i handelsregistret av uppgifter i nämnda hänseende upphör normalt den goda tron hos tredje man; denne är alltså sedan skyldig att hålla reda på regleringen av frågan om behörigheten. Andra inskränkningar i behörigheten än nu nämnts, t.ex. att vissa affärer endast skola handhavas av den eller den bolagsmannen, äro däremot enligt § 16:3 utan verkan mot tredje man. Enligt ett rättsfall, 1919:92, skulle sådana inskränkningar, som för övrigt ej få registreras, besynnerligt nog vara betydelselösa t.o.m. mot tredje man i ond tro (jfr däremot Aboll 93 §). - En handelsbolagsman, som sålunda företräder bolaget, har över huvud en mycket vittgående behörighet; den omfattar även försäljning av fast egendom, uppträdande i process etc. Dock omfattar den naturligen ej åtgärder främmande för bolagets ändamål eller verksamhet, om ej samtycke av alla delägarna föreligger, jfr 5 § och NJA 1944:633. En positiv inskränkning i behörigheten stadgas också i 18 § beträffande meddelande av prokura.

Om ansvarigheten för bolagsförpliktelserna ges ett grundläggande stadgande i 19 §. Som bekant går regleringen ut på att för en bolagsförpliktelse häftar ej blott bolaget utan tillika, såsom för egen skuld och solidariskt, bolagsmännen. Situationen är alltså likartad med det fall, att bolagsmännen iklätt sig propriebo-

gen för bolagets skuld. Med andra ord: det är visserligen olika subjekt, som häfta (man kan t.ex. ej få utmäta hos en enskild bolagsman enbart med stöd av den exekutionstitel, som en dom mot bolaget utgör, SvJT 1921 ref. s. 58, utan det fordras dom även mot bolagsmannen), men i och med att bolaget häftar, häfta de olika bolagsmännen, såsom för egen skuld och solidariskt. Ansvarigheten är t.o.m. strängare i vissa hänseenden än en proprielöftesmans: de särskilda reglerna om borgenspreskription enligt 1798 års författning gälla således ej. En stor inskränkning är emellertid gjord i detta proprieborgensansvar: om en enskild bolagsman kommer i konkurs, kan ej hela bolagsgälden bevakas utan blott vad som ej kan utfås hos bolaget, § 19:2. I detta läge föreligger förty endast subsidiär ansvarighet. Jfr i detta sammanhang HB 17:15 och 16, 1 st. ("för vad däri brister"); bolagsförmögenheten kan ju förlikas vid en pant, tillförsäkrad bolagsborgenärerna. - Regeln i 17 § bör jämföras med RB 33:17, jfr 33:9. Vidare läsa vi noggrant 20 §, som handlar om de fall då (med de hittillsvarande medlemmarnas samtycke) ny bolagsman upptages i bolaget eller en bolagsman avgår. Märk, att den nye bolagsmannen svarar personligt även för äldre bolagsförbindelser, under det att den avgående bolagsmannen väl häftar för de gamla förbindelserna men ej för dem, som tillkommit efter hans utträde, SvJT 1926 ref. s. 21, förutsatt att tredje man genom registrering eller annorledes vunnit kännedom om utträdet. 24 § ger en processrättslig regel, om forum för handelsbolag.

Beträffande likvidation av handelsbolag hänvisas till lagtexten. Vid sidan av likvidation förekommer även bolagets konkurs (37 §) som upplösningsorsak. Vid enkelt bolag fanns, av lätt insedda skäl, ingen motsvarighet till denna likvidationsgrund. I allmänhet gälla under likvidationen samma regler om förvaltningsrätt och rätt att företräda bolaget som under bolagets bestånd, dock att bolagsmän, som förut varit uteslagna från förvaltningsrätten, nu få sådana, se 32 §. Märk vidare förändringen av bolagets ändamål i och med likvidationens inträde; rättshandlingar måste sålunda principiellt företagas i avvecklingssyfte. Studera även den genom 1925 års lagstiftning tillkomna 35 a § i lagen, vars motsvarighet vid enkelt bolag förut berörts.

Litteratur: NIAL, a.a.s. 348 ff.

Denna bolagstyp utmärkes av att viss eller vissa bolagsmän, de s.k. kommanditdelägarna, ej ansvara med mera än de insatt i bolaget eller åtagit sig att insätta, under det att den eller de övriga (de s.k. komplementärerna) häfta oinskränkt som vanliga handelsbolagsmän. Eller riktigare uttryckt: om kommanditdelägaren betalar sitt utfästa belopp till bolaget, häftar han ej alls mot tredje man (bortsett från de situationer, som omtalas i 42-44 §§).

Lagen uppfattar kommanditbolaget som en avart av handelsbolaget. Frågan om bolagets natur och om komplementärens eller komplementärernas förhållande till tredje man besvaras sålunda enligt de för handelsbolag meddelade reglerna. Lagen ger endast några tilläggsbestämmelser, som angå kommanditdelägarnas rättsställning. Läs i detta sammanhang firmalagens regler om kommanditbolag (9 och 18 §§).

En kommanditdelägare har in dubio ej någon förvaltningsrätt och ej heller någon rätt att företräda bolaget mot tredje man, 39 och 41 §§. Han är så att säga en passiv medlem av bolaget, och tredje man får ej tro, att han svarar personligt för bolagets gäld (vilket tredje man lätt skulle göra, om kommanditdelägaren hade rätt att företräda bolaget). Alltså: ett av en kommanditdelägare å bolagets vägnar slutet avtal är principiellt ogiltigt, § 41:2. Denna sats gäller dock ej i förhållande till godtroende tredje man, varvid emellertid som vanligt märkes, att tredje man i allmänhet ej får anses vara i god tro, sedan uppgift om att vederbörande är kommanditdelägare intagits i handelsregistret. En kommanditdelägare kan däremot vara fullmäktig, prokurist etc., jfr § 41:2 in fine. - Har i ett handelsbolag upptagits en ny bolagsman på villkor att denne skall vara kommanditdelägare men har ej registrering skett där- om, att den nye bolagsmannen endast är kommanditdelägare, häftar kommanditdelägaren på samma sätt som en vanlig bolagsman, så vida ej tredje man på annat sätt känner dennes kommanditdelägarenskap, § 43:1. Se vidare andra stycket av 43 §, jfrt med 50 § och FirmaL § 9:3. - I 42 § ges ett stadgande om ett till visst belopp begränsat ansvar för kommanditdelägare mot tredje man. Märk, att ansvaret här är primär och solidarisk såsom för vanliga handelsbolagsmän, vilket sammanhänger med att lagen som sagt uppfattat kommanditbolag som avart av handelsbolag. Har vederbörande i denna ordning fått till en eller flera borgenärer betala så stort belopp som det vartill hans begränsade ansvarighet uppgår, kan han avvisa vidare anspråk från andra borgenärer. Den borgenär, som kommer först, har alltså möjlighet att få betalt på de övrigas bekostnad. Märk slutligen 44 § och jämför med 18 § i FirmaL, sista stycket.

Kap. 13. AKTIEBOLAG.

Litteratur: STENBECK-WIJNBLADH-NIAL, Den nya aktiebolagslagen, 2 uppl., 1950; NIAL, Aktiebolagsrätt, 1946; NIAL, Om aktiebolag, 1947; RÖDHE, Aktiebolagsrätt, 1947 (Hermods korrespondensinstitut; mycket lämplig för studieändamål); DANIELSSON, Aktiekapitalet, 1952 (anmäld i SvJT 1953 s. 241, se ock Danielsson i SvJT 1954 s. 571). Närmast för äldre men delvis även för gällande rätt äro av intresse: SKARSTEDT, Allmänna aktiebolagslagen 7 uppl. 1937; BERGENDAL, Aktiebolagets författning och dess yttre rättsförhållanden enligt svensk rätt, 1922; NIAL, Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument, 1929; NIAL, Om klanderbara och ogiltiga bolagsstämmobeslut, 1934, Aktiebolagsrättsliga studier, 1935; KARLGREN, Om stiftelseurkund och aktieteckning, 1930, samt i SvJT 1938 s. 187 ff.; KARLGREN, Privaträttens juridiska personer, 1929, s. 112 ff., 221 ff., 235 ff.; Ett stort antal uppsatser i aktiebolagsrättsliga ämnen återfinnas i SvJT. Översikter över aktiebolagsrättslig rättspraxis förekomma i SvJT 1937 s. 475, 1942 s. 215, 1945 s. 267, 1948 s. 491, 1955 s. 255.

Allmänna anmärkningar.

Aktiebolaget är en typisk juridisk person. Delägarnas och bolagets rättsfärer äro strängt åtskilda dels därigenom att delägarna ej ha någon som helst personlig ansvarighet mot tredje man, 1 §, lika litet som de ens ha skyldighet att prestera till bolaget något mer än aktiernas belopp, 3 § 2 st. 3 p. dels därigenom att aktieägarna ej själva utan endast genom förmedling av en styrelse eller jämförligt verkställande organ förvalta och disponera över bolagsförmögenheten, dels slutligen därigenom att delägarna på grund av särskilda lagbestämmelser äro förhindrade att enligt överenskommelse fritt efter behag överföra tillgångar från aktiebolagsförmögenheten till sina privatförmögenheter - ett förhållande, som beror på hänsyn bl.a. till bolagsborgenärerna, vilja ju ej, då personlig ansvarighet saknas, ha någon annan säkerhet än bolagstillgångarna.

Utmärkande för aktiebolaget är i övrigt, att bolaget bildas på grundval av ett bestämt s.k. aktiekapital, uppdelat på ett visst antal lotter (aktier), ävensom att delägarna i princip ha en oinskränkt rätt att genom överlåtelse, pantsättning eller eljest förfoga över sina (netto) andelar i bolaget, 9 § 2 mom. 1 st.

Begreppet aktiekapital sammanfaller ingalunda med begreppet bolagsförmögenhet. Bolagsförmögenheten utgöres av reella tillgångar, aktiekapitalet åter är ett fiktivt begrepp. Från början sammanfalla visserligen i princip aktiekapitalet och bolagsförmögenheten, emedan aktiekapitalet utgör summan av de i bolaget tecknade aktiernas belopp (med avdrag för övertäckning m.m.); se 27 §, som bestämmer begreppet aktiekapital. Bolagsförmögenheten består sålunda från

början av de genom aktieteckningen erhållna tillskotten från bolagets första delägare. Lagstiftaren har ock varit angelägen om att tillse, att bolaget verkligen tillföres reella tillgångar motsvarande de tecknade beloppen, särskilt i fall då för tecknade beloppet annan valuta än penningar skall erläggas. Men sedan förändras ej i och för sig aktiekapitalet därför, att bolagsförmögenheten genom det sätt varpå verksamheten bedrivs ökas eller minskas. Även om bolaget skulle gå med förlust, står aktiekapitalet orubbat kvar, och detsamma gäller, om bolagsförmögenheten ökas till följd av vinstgivande verksamhet. Endast genom särskilda åtgärder, s.k. ökning eller nedsättning av aktiekapitalet, som företagas i viss formell ordning, förändras till sin storlek även den fiktiva siffra, som aktiekapitalet utgör.

Vad är det då för mening med att ha ett fiktivt aktiekapital, en fix kapitalsiffra, fastän bolagsförmögenheten ökas eller minskas dag från dag? Bortsett från att genom denna siffras uppdelning i lotter en beräkningsgrund erhålles för delägarnas inbördes delaktighet i bolaget, är huvuduppgiften följande. Aktiekapitalet är en garantisiffra till skydd för tredje man, främst bolagets fordringsägare men även blivande aktieförvärvare. Bolagsborgenärerna äro ju utsatta för faran, att bolagsförmögenheten såsom gäldsunderlag undandragas dem genom utdelning åt aktieägarna eller genom andra överföringar av tillgångar från bolagsförmögenheten till aktieägarnas enskilda förmögenheter, och även blivande aktieförvärvare behöva skydd mot risken av att förvärva andel i ett bolag, vars ekonomiska ställning genom dylika överföringar undergrävs. Allt detta söker lagstiftaren nu förebygga genom föreskrifter om att utdelning till aktieägarna ej får ske i vidare mån än bolagsförmögenheten överstiger aktiekapitalets siffra. Bolagsborgenärerna skola alltså kunna lita på att någon utdelning eller annan förmögensöverföring icke kan förekomma, såvida det ej först finns medel motsvarande aktiekapitalets belopp. De kunna visserligen icke lita på att det verkligen finnes tillgångar motsvarande detta belopp, ty nedgång i bolagsförmögenheten genom mindre framgångsrik verksamhet kan ingen förebygga. Men vad de skola kunna lita på är att utdelning eller jämförlig överföring aldrig äger rum annat än för det fall att det finnes tillgångar, som motsvara aktiekapitalets belopp. Tekniskt genomföres regeln så, att aktiekapitalet insättes såsom passivpost i bolagets balansräkning enligt 101 § 1 mom. B I, samtidigt som det i 73 § 1 mom. stadgas, att utdelning till aktieägarna ej får ske av annat än den vinst, som förefinnes enligt fastställd balansräkning under sista året. Även om bolaget haft vinst visst år, får denna alltså ej utan vidare utdelas, utan man måste först se till, om det föreligger en brist enligt balansräkningen, som skall täckas. Först sedan bristen täckts, får vinstutdelning ske; se närmare härom §§ 73 ff. I samma riktning verka bestämmelserna i 100 § om hur värdering av tillgångarna skall ske å balansräkningens aktivsida. Funnes ej dessa bestämmelser, skulle ju obehörig utdelning kunna försiggå genom att bolagets tillgångar värderades till alltför höga belopp. Man kan likna aktiekapitalet vid ett mått, som först måste fyllas för att utdelning till aktieägarna eller annat riktande av delägarnas privata förmögenheter må äga rum; endast vad som så att säga flödar över få aktieägarna efter behag disponera

över. Man förstår då också, att det är viktigt att nedsättning av aktiekapitalet ej får ske utan betryggande garantier, ty genom en nedsättning kan ju så mycket tidigare utdelning komma till stånd. Å andra sidan är det begripligt, att ett bolag, som gått med förlust, har stort intresse av att få aktiekapitalet nedsatt. Sker ingen nedsättning, kan det nämligen dröja länge, innan bristen blir fylld och utdelning alltså kan äga rum. Visserligen har genom särskilda regler, 68 § - vartill för övrigt motsvarighet fanns redan enligt äldre rätt - en av förluster föranledd nedsättning av aktiekapitalet väsentligen underlättats. Men samtidigt har då, 68 § 1 st. 2 p., lagts särskilda hinder i vägen för vinstutdelning. Här har man alltså så att säga brutit systemet, i det man icke anlitat det konstlade maskineriet att till förhindrande av skadlig utdelning försvåra nedsättning av aktiekapitalet utan i stället direkt tagit sikte på att motverka dylik utdelning. Märk att lagen om vart annat användare uttrycket aktiekapital i teknisk och egentlig mening (fiktiv siffra) och aktiekapital i betydelsen reella tillgångar. Se t.ex. å ena sidan rubriken över § 40 ff. ("Om inbetalning av aktiekapital"), å andra sidan rubriken över § 48 ff. och § 65 ff. ("Om aktiekapitalets ökning resp. nedsättning"). Vad som inbetalas är reella tillgångar, vad som ökas eller minskas är närmast den fiktiva aktiekapitalssiffran. Se vidare 142 §, där det talas om att aktiekapitalet "gått förlorat till 2/3". Ett aktiekapital i mening av en fix siffra kan ej gå förlorat; vad som menas är, att av bolagets reella tillgångar har förlorats så mycket, att det ej återstår mer än 1/3 av det belopp, vartill det fiktiva aktiekapitalet uppgår. Alltså: 2/3 av de mot aktiekapitalet svarande reella tillgångarna ha gått förlorade.

Aktiebolaget vinner rättspersonlighet genom registrering i aktiebolagsregistret. Lagen tillämnar här det s.k. normativ- eller registreringsystemet. Detta innebär, att det uppställs en rad normer närmast i syfte att bereda nödigt rättsskydd åt bolagsborgenärerna och blivande delägare i bolaget ävensom, särskilt vid bolagets bildande och vid nyemission, de enskilda aktietecknarna (skydd mot att allmänheten luras teckna aktier i mindervärdiga företag). Iakttagas dessa regler, måste å andra sidan myndigheten (patent- och registreringsverket) bevilja registrering; ingen lämplighetsprövning får förekomma. Tidigare, före 1895, tillämpades i Sverige sanktionssystemet, enligt vilket det för aktiebolags uppkomst fordrades tillstånd av offentlig myndighet. Fortfarande gäller förresten, att för uppkomst av vissa aktiebolag, såsom bank- och försäkringsaktiebolag, kräves Kungl. Maj:ts stadfästelse. Ett tredje system, som skulle kunna tänkas, är det fria bolagsbildandets system, d.v.s. att det icke skulle krävas någon som helst medverkan av offentlig myndighet, i analogi med vad som hos oss tillämpas beträffande ideella föreningar. Detta system har emellertid ej godtagits vid aktiebolag.

§ 2. Bolagets bildande.

Beträffande förfarandet vid bolagets bildande är att anteckna, att många utländska lagar och även vår aktiebolagslag av 1895 skilde strängt mellan s.k. simultanbildning, då stiftarna övertaga visst antal aktier och hänvända sig till allmänheten med anmodan att denna skall teckna återstoden. Det är huvudsakligen i senare fallet, menade man, som regler behövas till förebyggande av att aktiebolag bildas, vilka i högre eller lägre grad äro "luftbolag". Rättsskydd för "allmänheten" bereder då lagen visserligen icke så mycket direkt som fastmera indirekt så, att det skapas publicitet kring aktiebolagsbildningen. I det förra fallet skulle däremot ett dylikt skydd från lagens sida vara mindre nödigt, eftersom någon hänvändelse till allmänheten ej sker, utan aktierna övertagas av stiftarna själva, vilka ju böra vara mera initierade på området. Detta resonemang håller emellertid knappast streck, ty dels kan allmänheten luras att t.o.m. vara stiftare, dels är det intet som hindrar, att stiftarna visserligen i första hand övertaga aktierna men strax därefter släppa ut dem i marknaden. Den gällande aktiebolagslagen bygger därför på principen, att förfarandet i stort sett är detsamma vid simultan- och successivbildning. För övrigt bör man ju tänka på att skydda även andra intressenter än reflektanter på aktieförvärv, främst bolagsborgenärerna.

Förfarandet vid ett aktiebolags bildande är till ytterlighet omständligt och byråkratiskt. Man kan urskilja - allra minst - sju etapper. Den centrala är aktieteckningarna, som i sin sammanfattning utgöra själva bolagsavtalet. Särregat för detta avtal är bl.a., att de olika viljeförklaringarna i viss utsträckning förmedlas genom stiftarna som mellanhänder. Dessa så att säga samla ihop viljeförklaringarna; de fungera bildligt talat som ett slags mäklare. Ibland säger man, att stiftarna representera bolaget, men denna tanke vållar svårigheter, eftersom bolaget på detta stadium ju ännu icke kommit till stånd. Det riktiga är väl, att varje tecknare riktar sin rättshandling till de övriga tecknarna, däribland till stiftarna i deras egenskap av tecknare; varje stiftare måste nämligen teckna minst en aktie, 16 § 4 st. Men förbindelsen med de övriga aktietecknarna förmedlas som sagt genom stiftarna; se närmare mitt arbete om "Stiftelseurkund och aktieteckning" s. 41 ff. - Stiftarna skola, åtminstone formellt, vara minst tre, 4 §. De kunna vara antingen fysiska eller, med vissa undantag, juridiska personer. Kravet på visst stiftarantal bottnar närmast i intresset att göra den straff- och civilrättsliga ansvarighet, som åvilar stiftarna, mera effektiv. Det betyder däremot, som vi skola se, icke, att bolaget i fortsättningen måste ha minst tre delägare.

Aktieteckningarna, alltså bolagsavtalet, får emellertid icke omedelbart komma till stånd. Dessförinnan måste en otrolig mängd formaliteter iakttagas, liksom även efter aktieteckningarna en rad ytterligare åtgärder måste tillkomma, innan bolaget föreligger definitivt. Tanken härvid är den, att man på olika sätt skall skydda både den enskilde aktietecknaren och tredje man - och med tredje man åsyftas här dels bolagsborgenärerna dels blivande aktietecknare och aktieköpare - mot risken av att ha att göra med ett mindervärdigt

bolag. Rättsskyddet torde emellertid, trots allt, icke vara särskilt effektivt.

Det kan förefalla besynnerligt, att man vid den legala regleringen icke gör någon skillnad mellan större och mindre aktiebolagsföretag. I utlandet förekomma ofta enklare aktiebolagsformer - "Gesellschaft mit beschränkter Haftung" o.dyl. - för mindre företag. En differentiering härvidlag har den svenske lagstiftaren, på som det förefaller ganska svaga skäl, emellertid icke velat acceptera. I praktiken användes aktiebolagsformen för de mest skilda företag, från mycket betydande sådana till oansenliga familjebolag. Även de senare äro alltså betungade av formaliteternas mångfald.

I det följande tänker jag först på normalfallet: att betalning för tecknade aktier erläggas i penningar ("enkel" bolagsbildning i motsats till "kvalificerad").

1/ Första etappen utgöres av att initiativtagarna till bolaget, alltså stiftarna, upprätta de s.k. stiftelsehandlingarna. Obligatoriska stiftelsehandlingar äro enligt 5 § dels stiftelseurkund dels förslag till bolagsordning dels teckningslista dels stiftelsekungörelse; att i vissa fall, men icke alltid, därutöver fordras en s.k. stiftarberättelse skall senare beröras.

Stiftelseurkunden beskrives i 6 § som en överenskommelse om bildande av aktiebolag för idkande av verksamhet under viss angiven firma (enligt de bestämmelser som upptagas i förslaget till bolagsordning). Beskrivningen är egenartad, då nämnda "överenskommelse" principiellt icke är bindande. Delaktigheten i bolaget grundlägges även för stiftarnas del först genom aktieteckningar, för resten endast villkorligt på samma sätt som för andra tecknare (jfr det följande). Innebörden kunde då synas vara, att vissa huvudgrunder fixeras för det blivande bolaget, alltså en överenskommelse om vilket innehåll detta bolagsavtal, aktieteckningsavtalet, i vissa hänseenden skall ha (jfr kollektivavtalets "normativa" funktion). Dels är det emellertid mycket torftiga upplysningar, som åtminstone i allmänhet (jag bortser från fall av "kvalificerad" bolagsbildning) inbefattas i stiftelseurkunden; man får egentligen blott besked om bolagets verksamhet, angiven till dess "art", och om firman. Dels förefaller det rätt meningslöst att lämna dessa upplysningar i en särskild stiftelseurkund, eftersom det samtidigt skall upprättas en bolagsordning, som mera utförligt angiver grunderna för företaget, bolagets författning. (Annorlunda förhöll det sig enligt äldre rätt, då stiftelseurkunden upprättades på ett tidigt, bolagsordningen däremot på ett relativt sent stadium, nämligen efter aktieteckningarna). Stiftelseurkundens viktigaste funktion är väl, när allt kommer omkring (fortfarande bortsett från kvalificerad bolagsbildning, se 7 §), att de som underteckna stiftelseurkunden ådraga sig det för stiftare typiska straffrättsliga och civilrättsliga ansvaret.

Bolagsordningen anger som sagt det blivande bolagets författning: den utstakar således i viktiga hänseenden innehållet i de blivande aktieteckningsrättshandlingarna. Här få vi skilja mellan de ämnen, som bolagsordningen alltid måste innehålla uppgift om, 8 §, och de ämnen, som icke behöva regleras där men som måste behandlas i bolagsordningen för det fall att man icke vill, att aktiebolagslagens dispositiva regler skola träda i tillämpning, 9 §. Man kunde för övrigt tycka, att det borde vara tillfyllest, om längre fram i

lagen på skilda ställen angåves, vilka lagbestämmelser som kunde sät-
tas ur kraft genom avvikande bolagsordningsklausuler. Av pedagogiskt
intresse har emellertid lagstiftaren redan här lämnat en översikt
över de viktigaste av dessa regler. - Beträffande innehållet i 8 §
anteckna vi följande. Där talas om bolagets "firma"; jfr de närmare
reglerna härom i 6 § 2 st., som motsvarar 10 § 2 st. i 1887 års fir-
malag, dock utan det senare stadgandets territoriella begränsning.
Vidare omnämnes "föremålet för bolagets verksamhet", alltså så att
såga den bransch, som bolagsverksamheten avser. Uttrycket är icke
synonymt med bolagets "ändamål" eller "syfte", vilket normalt men
icke alltid är vinstsyftet; jfr 9 § 1 mom. sista stycket. "Aktieka-
pitalet" skall vara lägst femtusen kronor, minimikapitalet minst en
tredjedel av maximikapitalet, 2 §. "Akties nominella belopp": nor-
malt minst 50:- kr., 3 §. Underpariemission är förbjuden, 3 § 2 st.;
en sådan skulle nämligen inkräkta på grundsatserna om aktiekapita-
let. Aktierna få icke med verkan mot bolaget uppdelas i mindre lot-
ter. Ett enhetligt uppträdande i förhållande till bolaget är sålun-
da, oavsett vilken rättsgemenskap som eljest må förefinnas mellan
flera delägare i en aktierätt, erforderligt.

Nästa stiftelsehandling var teckningslistan. Härom strax i det
följande. Ytterligare nämndes stiftelsekungörelsen. Denna skall upp-
taga dels stiftelseurkundens innehåll dels ock vissa ur publicitets-
synpunkt särskilt viktiga uppgifter om bolaget, 11 §.

2/ Andra etappen i bolagsbildningen utgöres av att stiftarna
hos patent- och registreringsverket ansöka om stiftelsehandlingar-
nas godkännande för registrering av bolaget, 14 §. Redan på detta
tidiga stadium skall alltså förståndigt nog, i motsats till vad som
gällde enligt äldre rätt, prövning av handlingarnas laglighet äga
rum. Med myndighetens godkännande är ock laglighetsfrågan i allmän-
het definitivt avgjord, 192 § 1 mom. sista punkten.

3/ Stiftelsekungörelsen med åtecknat godkännande av registre-
ringsmyndigheten införes i post- och inrikes tidningar, samt i en
ortstidning, 15 §. Publicitet vinnes både härigenom och genom att
handlingarna hållas tillgängliga hos myndigheten för envar.

4/ Nästa etapp omfättar den som nämnt centrala rättsakten:
aktieteckningarna. Dessa äro utpräglade formalavtal, icke blott så
att skriftlig form kräves utan även så att viljeförklaringarna mås-
te ske på teckningslistor med visst i lagen angivet innehåll. Grun-
den härtill är bl.a. solennitetshänsyn: man vill mana till efter-
tänksamhet, till moget övervägande. En aktietecknare skall exakt ve-
ta vad det är för ett bolag han ger sig in i. Påföljden av form-
kravets åsidosättande är aktieteckningens ogiltighet, 18 §, en ogil-
tighet som kan göras gällande både av bolaget och av tecknaren, lik-
som den ex officio skall beaktas av registreringsmyndigheten, hos
vilken aktietecknaren kan göra anmälan om formfelet. Läkning av ogil-
tigheten sker emellertid i och med bolagets registrering, därest
myndigheten av förbiseende underlåtit beakta ogiltigheten, 20 §
(det förutsättes då, att vederbörande aktieteckning ingår i det
registrerade aktiekapitalet). Rättssäkerheten skulle nämligen bli
lidande, menar man, om aktietecknare även efter registrering av bo-
laget kunde utträda ur detsamma eller skiljas därifrån. Även en ut-
fästelse att framdeles teckna aktier måste vara ogiltig, då formkra-
vet eljest skulle bli illusoriskt, jfr NJA 1918:394.

Vilket innehåll som teckningslistan skall ha anges närmare i 10 §, märk också 16 § 2 st. med dess krav på att övriga stiftelsehandlingar skola vara fogade vid teckningslistan (vilket dock icke är en betingelse för teckningens giltighet). Viktig är naturligtvis bestämmelsen i 10 § mom. 3: hur stort kapital som utbjudes till aktieteckning. Om betydelsen av mom. 4 se strax här nedan. - Även stiftarna skola teckna på teckningslista, och denna teckning skall föregå de övriga tecknarnas anslutning till bolaget, jfr 17 § 1 st. Stiftarna behöva naturligtvis icke tillhandahålla teckningslistor åt andra personer än dem de önska ha som delägare. Har emellertid aktieteckning redan skett, kunna stiftarna icke efter sitt gottfinnande stryka en tecknare med mindre teckningslistan uttryckligen tillåter detta. En föreskrift om att stiftarna äga fördela aktierna mellan tecknarna efter sitt behag kan för övrigt vara motiverad av ett särskilt skäl: att överteckning ägt rum. Finnes ingen dylik föreskrift, måste frågan om överteckning på något annat sätt regleras genom bestämmelse i teckningslistan, 10 § näst sista stycket.

5/ Även om nu genom aktieteckningar, som täcka det utbudna aktiekapitalet, själva bolagsavtalet slutits, är det ändå icke säkert, att bolaget kommer till stånd. All aktieteckning är nämligen i ett avseende, redan legalt, villkorad, nämligen av att på den s.k. konstituerande bolagsstämman beslut fattas om bolagets bildande och vad därmed sammanhänger 22-26 §§. Det har nämligen dråpligt nog ansetts vara ett så ödesdigert företag att bilda aktiebolag, att lagen förutom att själva bolagsavtalet slutits ansett sig böra kräva, att tecknarna på bolagsstämma med starkt kvalificerad majoritet förklara sig finna, att förutsättningar för ett bolagsföretag föreligga, och följaktligen så att säga vidhålla sin anslutning till bolaget! Kommer intet dylikt beslut till stånd, upphöra sålunda aktieteckningarna att vara bindande; se 19 §, jämförd med en läsningsregel i 20 §, motsvarande den varom vi förut talat när det gällde formkravet vid aktieteckning. Att majoriteten å stämman kan på detta sätt binda minoriteten, beror naturligtvis på att delägarna redan genom sina aktieteckningar - som enligt allmänna regler alldeles icke skulle kunna frånträdas - kunna sägas ha underkastat sig ett sådant avgörande. På den konstituerande stämman eller i samband därmed skall också bolagets styrelse, liksom dess revisorer, utses.

Proceduren å den konstituerande stämman - varom lagen innehåller krångliga regler - är i övrigt den, att först beslutes det definitiva antagandet av bolagsordningen (tidigare var det ju bara ett förslag), sedan avgöres huruvida bolaget med den sålunda fastställda författningen skall komma till stånd, därefter utses styrelse och revisorer (vilket senare emellertid också kan ske å särskild stämma). Förutsättning för det hela är naturligtvis, att det utbudna kapitalet fulltecknats, 22 § 4 mom., men icke att det till någon del inbetalts. - Den femte etappen i bolagsbildandet inrymmer förty icke mindre än tre moment.

Trots att bolaget sålunda högtidligt "bildats", är det ännu långt ifrån juridiskt färdigt. Ytterligare fordras härför:

6/ Aktiekapitalet skall icke blott ha fulltecknats utan tillika - det utgör ännu ett materiellt villkor för en fullständig bolagsbildning - ha inbetalats till hälften, 27 §.

7/ För att bolaget skall förvärva rättspersonlighet måste emel-

lertid, såsom redan berörts, ännu en formell betingelse uppfyllas, nämligen dess registrering. Bolaget är visserligen som sagt "bildat" redan efter beslutet därom å den konstituerande stämman, men det fungerar icke som en juridisk person, förrän registrering skett, 28 §. Och denna registrering föregås av en prövning å registreringsmyndighetens sida därav, att lagens regler om aktiebolags bildande iakttagits (varvid dock erinras om den tidigare anmärkta bestämmelsen i 192 § 1 mom. sista punkten). Registreringen får för övrigt icke dröja hur länge som helst, se 32 § 1 st. och 191 §, varmed i sin ordning 19 § 2 st. står i samband: aktieteckning upphör att vara bindande, om bolagets registrering icke inom rimlig tid kommer till stånd. Lagen har med andra ord här stipulerat ett slags resolutiv villkorlighet. - Uteblir registrering, äro styrelseledamöterna solidariskt ansvariga för återbäringen av tecknat och inbetalt aktiebelopp, 31 §.

Allt vad nu sagts har gällt normalfallet, att kontant betalning skall erläggas för tecknade aktier och att aktieteckningarna även i övrigt äro som sådana ovillkorliga. Skall en aktietecknings giltighet göras beroende av den ena eller andra omständigheten eller, framför allt, skall för aktie tillskjutas s.k. apportegendom, t.ex. en fastighet, en affärsrörelse, en uppfinning - något som lagen något oegentligt likaledes benämner aktieteckning med "villkor" -, träder ett särskilt system av mer eller mindre invecklade skyddsregler i tillämpning ("kvalificerad" bolagsbildning). Det är nämligen tydligt, att sådana villkor kunna medföra risker ur synpunkten av bolagets ekonomi och således vara farliga både för bolagsborgenärerna och för aktietecknare och framtida aktieköpare. Det kan ju lätt hända, att apportegendomen icke har ett mot det tecknade beloppet svarande värde resp. att villkoret eljest gör aktieteckningens värde illusoriskt. Lagens principiella ståndpunkt är här den, att visserligen sådan aktieteckning är tillåten, jfr NJA 1920:638, men endast om särskilda skyddsåtgärder företagits. - Det må tilläggas, att skyddsreglerna även avse det fall, att egendom skall av bolaget "övertagas", d.v.s. att det rör sig om köp eller annan överlåtelse¹⁾ från viss person till bolaget, resp. det fall att en stiftare eller annan skall erhålla gottgörelse för bolagets bildande (t.ex. provision för anskaffande av aktieteckningar) eller eljest, för sig personligen, särskild förmån eller rättighet.

Det första och viktigaste av lagens hithörande korrektiv är det, att bestämmelse om villkoret skall införas i stiftelseurkunden, så att härigenom och genom det efterföljande kungörandet av urkunden publicitet åvägabringas rörande villkoret, 7 § jämförd med 11 §²⁾. Införes villkoret icke i stiftelseurkunden, är detsamma utan verkan mot bolaget; villkoret betraktas gentemot bolaget som obefintligt, NJA 1909:561. Aktieteckningen är med andra ord giltig så, som om den avsett betalning i penningar. Detta är en ytterst viktig regel.

1) Tillskott av apportegendom är naturligtvis icke köp, jfr t.ex. NJA 1943:157, utan en bolagsrättslig rättshandling.

2) För säkerhets skull bör därjämte erinras om villkoret vid själva aktieteckningen, så att man icke förledes att tro, att villkoret kommit att förfalla, jfr SvJT, 1918 rf. s. 73.

Även om alltså samtliga stiftare äro överens med tecknaren om att villkoret skall gälla, spelar detta ingen roll; bolaget är, när villkoret icke omnämnts i stiftelseurkunden, obundet av en sådan överenskommelse och kan utkräva det tecknade beloppet kontant.¹⁾ Det är överhuvud en allmän princip, att bolaget ej alls bindes av en uppgörelse med stiftare, styrelseledamöter eller andra personer beträffande aktieteckningarnas innehåll, om uppgörelsen ej fått uttryck i stiftelseurkunden. Denna princip, som gällde redan i äldre rätt, har i rättspraxis utvidgats ända därhän, att t.o.m. då stiftarna förfarit svikligt eller eljest en sådan ogiltighetsgrund föreligger, som omtalas i 29-33 §§ avtalslagen, tecknaren ej äger hävda, att aktieteckningen är ogiltig. Stiftarna betraktas så att säga som utomstående personer och bolaget som en godtroende medkontrahent (jämför regleringen av tredje mans ställning i nämnda stadganden i avtalslagen; se närmare min uppsats i SvJT 1938 s. 187 och rättsfallen 1918:398, 1935:270, jfr 1936:527). - Antag sedan, att ingen bestämmelse om villkoret intagits i stiftelseurkunden men att villkoret däremot angivits i själva teckningslistan. Ja, då kasseras aktieteckningen; den blir ogiltig, 18 § 2 st. Villkoret behandlas alltså icke som obefintligt, utan hela aktieteckningen blir utan verkan, ett fel som dock läkes, även detta, genom bolagets registrering, 20 §, med verkan att liksom i nyssnämnda fall aktieteckningen gäller som ovillkorlig.

För de fall då apportegendom tillskjutes har lagen emellertid även andra skyddsföreskrifter än dem som nu angivits. En särskild "stiftarberättelse" måste i detta fall höra till stiftelsehandlingarna, 12 §, och framläggas på konstituerande stämman för att där särskilt godkännas, 23 § 1 mom. 2 st. Vidare: en granskning å offentlig myndighets sida - av handelskammare utsedda s.k. granskningsmän - kan förekomma, 13 § ("granskningsberättelse"). Ytterligare märkas dels 17 § 2 st. (publiciteten skall här få viss tid att verka; därför tillåtes icke aktieteckning omedelbart) dels ock 32 § 5 st. mom. 4, senare delen.

I fall av kvalificerad bolagsbildning blir för övrigt frågan om stiftarnas ansvarighet särskilt aktuell. Ämnet regleras över huvud i 207 §. Gentemot bolaget svara stiftarna, om de uppsåtligt eller av vårdslöshet till oskäligt högt värde uppskattat egendom, som vid bolagsbildningen tillskjutits eller övertagits jämlikt 7 § (eller eljest vid bolagsbildningen tillskyndat bolaget skada). Stiftarsvaret är här skärpt i jämförelse med äldre rätt, enligt vilken ovillkorligen fordrades, att stiftarna lämnat oriktiga uppgifter, jfr NJA 1943:55. Gentemot tredje man, t.ex. bolagsborgenärerna, torde ansvar för stiftarna endast inträda i händelse av straffbart förfarande. Men strafflagen innehåller också en regel, som ofta kan

1) En annan sak är, att om bolaget mottagit apportegendom och saknar förmåga att återställa det mottagna, bolaget ej kan utkräva det tecknade beloppet utan att göra avdrag för värdet av vad det erhållit. Bolaget kan ju icke rimligen oavkortat få tillgodogöra sig både det kontanta beloppet och apportegendomen, NJA 1924:26, 1930:36, 1939:561. En sak för sig är likaledes, att stiftare, styrelseledamöter etc. i sin ordning kunna bli skadeståndsskyldiga mot en tecknare, som trots överenskommelse om villkoret måste betala kontant, 207 § 2 st.

gripa in just mot stiftare: 21 kap. 9 §, särskilt andra stycket (straff för "svindleri"). Ett straffrättsligt stadgande i själva aktiebolagslagen, 213 § mom. 1, riktar sig även mot förfaranden av stiftare.

Det nämndes, att bolaget före registreringen icke utgör ett särskilt rättssubjekt, 28 §. Vad är då bolaget på detta förstadium för något? Enligt min uppfattning är det oriktigt att, såsom stundom sker, här betrakta bolaget som ett enkelt bolag. De bolagstillgångar, som tillkommit före registreringen (genom aktieteckning eller eventuellt genom handlande å bolagets vägnar före registreringen), kunna icke anses tillhöra tecknarna under samäganderätt eller eljest efter idolla andelar; egendomen kan ej utmätas för tecknarnas enskilda gäld eller ingå i deras konkurser utan hålles tills vidare skyddad mot borgenärer över huvud, för vilket ändamål än förbindelserna ingåtts. Än mindre tillhör egendomen vederbörande stiftare eller styrelseledamöter eller andra å bolagets vägnar handlande personligen. Det föreligger enligt min mening ett slags bolagsförmögenhet, vilken dock icke som sådan häftar för bolagets förbindelser eller behandlas som part i processer. I vissa men icke i alla hänseenden utgöra sålunda bolagstillgångarna redan före registreringen en enhet. Se i detta sammanhang 28 § 1 st. 2 p.; där omfördälda talerätt för styrelsen är nödvändig med hänsyn till lagens krav på inbetalning av halva aktiekapitalet som förutsättning för bolagets registrering, jfr ock NJA 1920:368. Jag hänvisar i ämnet till mitt arbete "Privaträttens juridiska personer" etc. s. 221 ff. Ävensom Nials recension i SvJT 1931 s. 27 ff.

Av bolagets avsaknad av rättspersonlighet följde enligt 1910 års lag, som naturligt var, att ett avtal, som å bolagets vägnar ingicks före registreringen, icke blev bindande för bolaget. I gengäld stadgades, att de som handlat, ja t.o.m. de som blott deltagit i beslut om handlande, å bolagets vägnar före registreringen blevo personligen ansvariga gentemot den ifrågavarande medkontrahenten (märk personligt ansvar, icke skadeståndsansvar såsom enligt 25 § avtalslagen). Denna princip - vars innebörd belysts i ett stort antal rättsfall; se i Skarstodts kommentar under 22 § ävensom NJA 1942:2 44 - är visserligen bibehållen i den nya lagen, men den har blivit i högsta grad uppmjukad. I viss omfattning blir nämligen, som vi nu skola se, ett före bolagets registrering slutet avtal villkorligt bindande för bolaget, d.v.s. bindande om och från och med att registrering sker, och i motsvarande omfattning faller då det personliga ansvaret bort.

Detta gäller visserligen icke om av stiftare slutet avtal eller över huvud om avtal, som tillkommit innan bolaget konstituerats och försetts med bolagsorgan, jfr den förut behandlade 7 §.¹⁾ För

- 1) Även här kan dock understundom bundenhet inträda för bolaget. Att sålunda under särskilda omständigheter ett efterföljande godkännande å bolagets sida kan förläna avtalet giltighet (om medkontrahenten alltså står fast vid detsamma), kan knappast betvivlas. Vidare kan väl bolaget bli bundet av avtalet, om bolagsorganen efter registreringen omhändertagit den av tredje man jämligt avtalet presterade egendomen och ej förmå återställa den-

dessa fall gäller fortfarande den äldre principen utan vidare. Men om styrelsen, verkställande direktören eller s.k. särskilda firma-tecknare (varom nedan) med tredje man ingått ett avtal efter det beslut fattats å konstituerande stämman om bolagets bildande, så förhåller det sig enligt 29 och 30 §§ på följande sätt.

Vad först frågan om bolagets bundenhet beträffar, skiljer lagen mellan det fall, att medkontrahenten hade kännedom om att bolaget icke var registrerat, och det fall att sådan kännedom saknades. I förra fallet anses medkontrahenten själv ha varit på det klara med att det beror på bolagets registrering, om avtalet skall bli gällande eller ej. Sker registrering, är allting gott och väl: avtalet blir gällande. Och medkontrahenten är dessutom bunden under skälig väntetid, d.v.s. närmare bestämt till dess den tid, inom vilken ansökan om registrering enligt 32 § skall ske, gått till ända; jämför 5 kap. 8 § 1 st. andra punkten förmynderskapslagen. Bolaget kan förty faktiskt börja sin verksamhet, bara man ser till att avtal slutes allenast med personer, som bibringas kännedom om frånvaron av registrering. Har medkontrahenten åter saknat kunskap om att bolaget ej var registrerat, gäller visserligen även här, att en sådan registrering automatiskt gör avtalet giltigt, men medkontrahenten har dessförinnan möjlighet - med hänsyn till den osäkerhet vari han under sådana förhållanden svävar - att frånträda avtalet; se första punkten i 5 kap. 8 § förmynderskapslagen. Han måste emellertid alltså raska på med sitt frånträdande; sedan registrering kommit till stånd (eller rättare: sedan han enligt 204 § skall anses ha vunnit kännedom om att registrering kommit till stånd), är det för sent att frånträda. Se i övrigt 29 § 3 st., med där omtalade interpellationsmöjlighet.

Vad sedan angår spörsmålet om den personliga ansvarigheten för avtal, ingångna av styrelsen etc. efter bolagets bildande å konstituerande stämman, så gäller, att bolagets registrering och avtalets därav föranledda giltighet avlyfter från vederbörande bolagsrepresentant den personliga ansvarighet, som förut funnits (jfr motsvarande regel i 25 § avtalslagen). Härifrån har dock undantag gjorts för det fall, att fråga är om förpliktelse, "som skolat fullgöras före bolagets registrering". Funnos icke detta undantag, skulle ju bolagsrepresentanten kunna förhåla fullgörandet efter förfallotiden, till dess registrering kommer till stånd, i syfte att slippa ifrån det personliga ansvaret. Uteblir åter registrering, står det personliga ansvaret kvar, och detta - åtminstone i allmänhet - även då avtalet slutits med en medkontrahent, som kände till frånvaron av registrering. Om personlig ansvarig bolagsrepresentants skyldighet att, för visst fall, ställa säkerhet för avtalets fullgörande, se slutligen 28 § in fine.

Till sist ett allmänt tillägg till reglerna om bolagets bildande. Vi ha funnit att lagen kräver, att ett aktiebolag åtminstone

samma (jfr 57 § köplagen och den allmänna obligationsrätten). Även om dylikt omhändertagande ej skett men tredje man icke återfår den av honom presterade egendomen, kan bolaget bli bundet i den mån egendom, t.ex. av styrelsen före registreringen, använts till bolagets nytta, 18 kap. 3 § HB in fine.

formellt skall från början ha minst tre delägare. Motsvarande krav uppställles emellertid icke när det gäller bolagets verksamhet i fortsättningen. Bolaget kan fortbestå giltigt med endast en delägare, alltså utan att egentligen vara ett bolag. Detta överensstämmer med den ståndpunkt, som tidigare erkänts i rättstillämpningen; en regel i den gamla aktiebolagslagen om att bolaget åtminstone skulle träda i likvidation, när antalet aktieägare nedgått under fem, har bortfallit. Vad nu anförts betyder för ingen del, att egendom som tillhör ett aktiebolag, där alla aktier ägas av en viss person, skulle rättsligt sett vara att anse som den personens egendom. Fastmera måste i olika hänseenden fasthållas vid att om icke ett bolag, så dock en särskild juridisk person av aktiebolagstyp här föreligger. En från den ifrågavarande aktieägarens privata tillgångar avskild förmögenhet är nämligen även i detta fall för handen. Aktieägaren får ingalunda utan vidare behandla bolagets tillgångar så, som om de vore hans egna. Framför allt gäller, att samtliga de rättsregler, som gå ut på att skydda borgenärerna och över huvud tredje man, även vid enmansbolag måste strängt iakttagas. Den onde aktieägaren får sålunda icke från "bolaget" överföra egendom till sin privata förmögenhet i vidare mån än lagens regler om aktiekapital, vinstutdelning etc. det tillåta. Sker otillåten överföring, inträder personlig ansvarighet och eventuellt t.o.m. straff enligt grundsatser, som skola beröras i det följande (för en stiftare även stiftaransvarighet; jfr NJA 1943:55). Se även det mycket belysande rättsfallet 1951:6. Just med tanke på enmansbolag har för resten skadeståndsansvaret för bolagsorgan skärpts enligt särskilda bestämmelser i 210 §. Än vidare ha återvinningsreglerna i konkurslagen utvidgats med särskild tanke på enmansbolag, 32 a § konkurslagen, jfr 100 a § samma lag. Även vid enmansbolag måste ytterligare tillämpas en hel del regler, som angå bolagets organisation, t.ex. om styrelse och revisorer. Uppgår exempelvis aktiekapitalet i ett enmansbolag till 500 000 kronor eller däröver, måste styrelsen bestå av minst tre ledamöter, 77 §. Däremot böra alla de regler i aktiebolagslagen modifieras, som allenast förestavats av hänsyn till onskilda aktieägares eller en minoritet aktieägares intressen, t.ex. reglerna om jäv, 86 §, 92 § 2 st., 117 §, reglerna om att ett beslut eller en åtgärd måste ligga inom ramen för bolagets vinstsyfte resp. föremålet för bolagets verksamhet, 76, 91 §§, reglerna om styrelsens skadeståndsansvar gentemot bolaget, därest förvaltningen varit underhållig, 208 §, o.s.v. Se närmare i ämnet Nial, Aktiebolagsrättsliga studier s. 69 ff. Jfr NJA 1935:704, 1936:129, 1938:492, 1939:113. I detta sammanhang må ock anmärkas viss rättspraxis som går ut på att aktieägare, vilken på grund av storleken av sitt aktieinnehav utövat bestämmande inflytande i bolaget icke äger i bolagets konkurs bevaka sin fordran med förmånsrätt, se ock numera 100 a § konkurslagen. Vederbörande är ju här mer gäldenär än borgenär. Se särskilt 1951:210, 1957:747.

§ 3. Om aktiebrev och aktiebok.

Begreppet aktie användes i trefaldig bemärkelse. Aktie kan innebära dels andel i aktiekapitalet dels medlemskap i bolaget med alla därav följande rättigheter och skyldigheter dels aktieurkund = aktiebrev. I den första betydelsen tages begreppet aktie, när man säger att aktiekapitalet är fördelat i aktier. Beträffande den andra betydelsen må anmärkas, att av medlemskapet i bolaget följa, så vitt angår aktieägares rättigheter, å ena sidan rent förmögenhetsrättsliga anspråk (rätt till utdelning, rätt till andel i likvidationsutbytet, rätt att teckna nya aktier, rätt till fondaktier etc.), å andra sidan förvaltningsrättsliga befogenheter. Rätten att deltaga i bolagets förvaltning utövas vid aktiebolag, i motsats till vad som i allmänhet gäller vid handelsbolag, i allmänhet endast indirekt, nämligen i form av rösträtt i bolagsstämma (med åtföljande rätt att klandra olagliga bolagsstämmbeslut).

Om ej annat stadgas i bolagsordningen, medföra alla aktier lika rätt. Mycket vanligt är dock, att serier av aktier med sins emellan olika rätt - A-aktier, B-aktier o.s.v. - förekomma. Den viktigaste olikheten föreligger, då vissa aktier utgöra preferensaktier, d.v.s. ha företräde framför andra beträffande vinstutdelning och över huvud beträffande rätt till andel i bolagets tillgångar och vinst, såsom vid bolagets likvidation. Det stadgas t.ex. i bolagsordningen, att preferensaktierna skola åtnjuta företrädesrätt till viss procent av utdelningen ävensom, därest utdelning icke skulle utgå under ett visst år, rätt till fyllnad följande år ("akkumulativ" utdelning), under det att stamaktierna skola erhålla all annan utdelning, samt att vid bolagets upplösning preferensaktierna skola med företrädesrätt erhålla det nominella beloppet jämte sådan utdelning som nyss sagts, i den mån den ej redan guldits, medan återstoden skall tillfalla stamaktierna. Men även andra olikheter kunna förekomma. Så framför allt beträffande rösträtten. Det kan vara bestämt exempelvis, att preferensaktierna skola vara missgynnade i röstningshänseende, så att varje stamaktie medför en hel röst men en preferensaktie endast en halv eller en tredjedels röst. Ytterligare en olikhet har avseende å aktieägares lösningsrätt, 70 §. - Preferensaktier förekomma bland annat vid nyemission. Bolaget locar till sig nytt kapital genom att utrusta de nytecknade aktierna med företrädesrätt framför de gamla. Detta är något, som de gamla aktieägarna principiellt måste finna sig i. Hårdheten av förevarande grundsats motiveras emellertid genom stadgandet i 55 § om rätt för gamla aktieägare att i mån av sitt aktieinnehav deltaga i nyteckningen. Detta stadgande träder i tillämpning i alla de fall, där aktierna äro likställda med hänsyn till rätten till andel i bolagets tillgångar och vinst - sålunda ekonomiskt -, även om likställdhet icke förefinnes i rösträttshänseende.

Det ifrågakvarande företrädet för vissa aktier framför andra skall noga regleras i bolagsordningen, 9 § mom. 1 näst sista stycket. Ge aktierna icke lika rätt beträffande andel i bolagets tillgångar och vinst, måste för övrigt regleras rättsläget icke blott i vad angår det från början föreliggande aktiekapitalet, utan även med hänsyn till en genom nyemission verkställd ökning därav. Annars skulle stor osäkerhet om aktieägarnas inbördes rättsställning

uppkomma.

Aktiebrev skola vara numrerade, daterade och undertecknade av styrelsen, 34 §. Naturligtvis skall också aktieslaget (preferens-aktie eller stamaktie o.dyl.) utmärkas i aktiebrevet. Aktiebrev får icke utgivas med mindre dels full betalning erlagts för den eller de aktier, som brevet avser, dels hela minimikapitalet inbetalts dels slutligen aktieägaren införts i aktieboken, 34 § 3 st. Kravet på minimikapitalets inbetalning får ses i sammanhang med stadgandet i 46 §: om ej minimikapitalet kan uppbibras, utgör detta likvidationsanledning, låt vara att likvidation icke inträder omedelbart utan först sedan viss tågoräning iakttagits.

Aktiebrev utställes nästan alltid till viss man. Från aktiebrev till innehavaren - vilka icke få förekomma utan Konungens samtycke, 3 § in fine - bortser jag i det följande.

I nära samband med bestämmelserna om aktiebrev stå reglerna om aktieboken. Aktieboken är en genom styrelsens försorg förä teckning över aktiernas ursprungliga innehavare (den upplägges sålunda redan efter bolagets bildande, före dess registrering) jämte senare förvärvare av äganderätten till aktierna. Dess stora betydelse skulle enligt det grundläggande lagrummet i 39 § 2 mom. 3 st. vara, att gentemot bolaget behandlas ingen annan som aktieägare än den som införts i aktieboken. Denna sats innefattar emellertid en mycket stor överdrift. Den tager till en början sikte blott på utövande av förvaltningsrätt i bolaget, alltså rösträtt, rätt att klandra bolagsstämmobeslut o.dyl. Härutinnan gäller onekligen, att även om en person blivit aktieägare, får han icke utöva någon rätt i bolaget förrän han blivit införd i aktieboken, NJA 1938:592. Därvid märkes visserligen, att det icke räcker för rösträtts utövande, att vederbörande blivit införd i aktieboken: han måste också verkligen vara ägare av aktien eller aktierna. Detta betyder dels att det icke är tillfyllest, att han är panthavare, nyttjanderättshavare o.s.v. (ett undantag dock enligt 220 §) dels att det icke duger att någon i eget namn för annans räkning, såsom kommissionär eller "trustee", utövar rösträtt; se till stöd härför bl.a. 115 §. Är berörda dubbelkrav uppfyllt, så att vederbörande verkligen är aktieägare och tillika blivit införd i aktieboken, behöves intet vidare: aktiebrevet måste sålunda icke företes för att man skall få rösta för detsamma. Såsom ett undantag från kravet på att man skall vara införd i aktieboken för att få utöva förvaltningsrättigheten i bolaget torde få anses regeln i 138 § 1 mom. 1 st. andra punkten, vars räckvidd förefaller mig något dunkel. Nial tolkar stadgandet så (Aktiebolagsrätt s. 177 f.), att klanderrätt, som tillkommer en person vilken styrker att styrelsen obehörigt vågrat införa honom i aktieboken, måste grundas på att ett annat fel blivit begånget än att styrelsen låtit dylik vägran komma sig till last; han måste påstå att bolagsstämmobeslutet i övrigt är formellt eller materiellt bristfälligt. Även en annan försåtlig regel, som avsetts skola inrymmas under lagens formulering må här uppmärksammas; om en person införts i aktieboken och verkligen är ägare, får han rösta, även om en annan person, som icke är ägare, oriktigt upptagits i aktieboken som köpare eller annan successor till den förre; att successorn är den senaste i aktieboken införda medför sålunda ej, att för överlåtare det formella kravet på införing i aktieboken anses vara uppf-

fyllt. - Däremot gäller nämnda grundläggande regel i 39 § 2 mom. 3 st., trots lagrummets allmänna avfattning, icke beträffande aktieägares ekonomiska rättigheter i bolaget. Vad sålunda angår rätt till utdelning, erhålles denna i utbyte mot kuponger, som äro självständiga värdepapper; varken införing i aktieboken eller ens innehav av aktiebrevet kräves alltså för utdelningens uppbärande. Och beträffande andra ekonomiska rättigheter, såsom rätt till likvidationsutbyte eller rätt att deltaga i nyemission eller att erhålla gratisaktier, är det meningen, fastän det icke klart framgår av lagen, att endast innehavet av aktiebrevet erfordras. Men sådant innehav är nödvändigt; jfr t.ex. 164 § 2 st., 56 § 3 st.

Låt oss sedan närmare se på aktiebrevet som värdepapper (jag talar som nämnt endast om aktiebrev till viss man). Enligt 36 § 1 mom. 2 st. är aktiebrev - i motsats till vad vanligen ansågs gälla enligt äldre rätt, NJA 1935:290 - ett löpande papper, närmare bestämt ett orderpapper. Det är alltså föremål för "allsidigt" godtrostsförvärv; vad detta innebär se värdepappersläran. A, som i god tro, från en besittare B, förvärvar och får besittningen av ett aktiebrev, erhåller sålunda, trots att B icke var ägare, äganderätt till aktiebrevet, förutsatt att B framträder som formellt legitimerad genom en sammanhängande kedja av till B fortgående, tidigare skriftliga överlåtelser. Däremot läkes på grund av A:s goda tro icke ett fel som förelupit beträffande fånget mellan B och A, t.ex. B:s omyndighet eller konkurstillstånd, med det undantag att om avtalet slöts å B:s vägnar av en annan person C, vilken uppträtt som fullmäktig eller eljest representant för B, ett fel i detta avseende icke kommer i betraktande, därest A med stöd av C:s innehav av aktiebrevet och den formella legitimationen med fog förlitat sig på, att vederbörande var behörig att företräda rätte ägaren B.¹⁾ - Den formella legitimationen förutsätter principiellt att överlåtelse skett. Ett fel i ett tidigare familjerättsligt fång omintergör alltså principiellt äganderättsförväret. Genom en tilläggsregel i 36 § 2 mom., som är obegripligt avfattad, har emellertid avsetts att fastslå, att ett familjerättsligt fång skall, om det blivit infört i aktieboken, likställas med en överlåtelse (sålunda ännu en punkt, där aktieboken har betydelse). Har styrelsen prövat det familjerättsliga fångets laglighet och kommit till positivt resultat, så att införing i aktieboken skett, är med andra ord saken därmed utagerad.

Vad nu sagts har gällt godtrostsförvärv till aktie, alltså närmast frågan om äganderätten till aktiebrev. Rent aktierättsliga invändningar, t.ex. om giltigheten av den aktieemission vartill aktierättigheten hänförs sig, torde däremot kunna framställas oberoende av förvärvarens goda tro. Det må tilläggas, att i sakrättsligt hänseende, särskilt beträffande skyddet mot överlåtarens borgenärer, är aktiebrev att behandla som ett löpande papper och i 32 § skuldebrevslagen avsedda presentationspapper, 36 § 3 mom. I obligationsrättsligt hänseende har åter varken innehavet av aktiebrevet

- 1) Därjämte skyddas A i sin goda tro beträffande identiteten av den person, med vilket avtalet slöts; A måste visserligen företaga en prövning av denna fråga, men har han gjort vad som skäligen kan begäras av honom, blir han skyddad.

eller införingen i aktieboken någon självständig betydelse. Jag erinrar i detta sammanhang om en speciell regel i köplagen, nämligen dess 19 §.

Den äganderätt till aktie, som en person erhållit jämlikt godtrosförvärvsreglerna, måste naturligtvis kunna hävdas även gentemot bolaget, vad beträffar utövningen av förvaltningsrättigheter, närmast rösträtt. I konsekvens härmed stadgas också i 39 § 2 mom., att styrelsen icke får vägra att såsom ägare i aktieboken införa den som företer aktiebrev och kan åberopa formell legitimation.¹⁾ (Det är icke styrelsens sak att pröva frågan om själva äganderätten; detta kan däremot eventuellt bolagsstämman göra. Endast om det är uppenbart, att vederbörande ej är ägare, torde han på sådan grund kunna avvisas av styrelsen.) Styrelsen får, då godtrosförvärv kan vara förhanden, icke ens inlåta sig på en undersökning av frågan, huruvida det sista fångat, överlåtelsen från B till A, är lagligen beskaffat. Har t.ex. B företrätts av en fullmäktig, får styrelsen icke fordra denna fullmakts företeende utan har att utgå ifrån att A vid sitt förvärv gjort vad på honom ankommit i förevarande hänseende, jfr NJA 1943:677. - Det är över huvud en mycket farlig sak för styrelsen att åsidosätta skyldigheten att införa en person i aktieboken, vilken kan förete nämnda formella legitimation. Sanktioner: straffansvar enligt 214 § 2 mom., NJA 1930:639, 1938:470, samt skadeståndsskyldighet enligt 209 §: stadgandet i 39 § 2 mom. utgör nämligen en "skyddsbestämmelse" till förmån för aktieförvärvare. Endast när lösningsrätt tillkommer andra aktieägare, får naturligen införing i aktieboken icke ske, förrän det visat sig, att lösningsrätten icke begagnats, 39 § 1 mom. 3 st. 2 p.

Så långt frågan om aktiebrev som värdepapper. Av andra aktierättsliga dokument bör först nämnas utdelningskupong till aktiebrev. Såsom redan nämnts är denna en självständig urkund: ett löpande papper, t.o.m. av innehavarskuldebrevs natur. Om kuponger hänvisas i övrigt till 24 § skuldebrevslagen. - Den del av kupongarket, som icke utgöres av kupongerna själva utan vid vilka dessa äro fästa, kallas talongen. Denna är enbart ett s.k. passivt legitimationspapper enligt 33 § skuldebrevslagen, d.v.s. bolaget äger mot dess företeende utlämna nya kuponger till innehavaren, sedan de gamla förbrukats. Märk också uttrycket "manteln" i detta sammanhang; det betyder helt enkelt detsamma som aktiebrevet.

Interimsbevis, som omtalas i 35 §, är i grund och botten ett slags aktiebrev. Det fungerar som sådant på bolagets tidigare stadium, dock först efter det konstituerande stämma hållits. Aktiebrev får ju icke utfärdas förrän efter inbetalningen av minimikapitalet m.m. Interimsbeviset likställas rättsligt med aktiebrev i 36 § 4 mom. - Ett dokument beträffande aktierätten, som utställs på ett ännu tidigare stadium, kallas teckningsbevis. Detta är i motsats till aktiebrev och interimsbevis icke av löpande natur, men det utgör, för bolagets bekvämlighets skull, ett presentationspapper, 35 § 2 st., jfr 37 § (ävensom 32 § skuldebrevslagen). Härmed får icke förblandas teckningsrättsbevis. Detta omtalas i 56 § och avser att förkroppsliga den företrädesrätt till teckning, som

1) Styrkes äganderätten materiellt, är naturligen icke därjämte formell legitimation erforderlig, NJA 1927:614.

enligt 55 § vid nyemission tillkommer förutvarande aktieägare. Papperet är särskilt behövt, om en förutvarande aktieägare icke äger så många aktier som behövas för att han skall kunna teckna en hel ny aktie vid aktieemission. Papperet är ett mycket "finare" papper än teckningsbeviset; det är nämligen löpande, ja t.o.m. innehavar-papper - sålunda jämförbart med kupongen -, se 36 § 4 mom.

§ 4. Om inbetalning av aktiekapital.

Aktie skall till fullo betalas senast inom två år från bolagets bildande, 40 § 1 st.; att redan före registreringen av bolaget hälften av aktiekapitalet måste vara inbetald har förut omnämnts. Betalningen bör enligt sakens natur vara effektiv. Kvittning kan sålunda aldrig ensidigt påfordras av aktietecknaren, 40 § 2 st., och icke ens styrelsen får å bolagets vägnar medgiva kvittning, om detta skulle äventyra bolagsborgenärernas rätt; i så fall inträder bl.a. skadeståndsansvar för vederbörande styrelseledamöter. Märkligt är för resten, att styrelsen över huvud har dylik behörighet att medgiva kvittning. Principiellt tillkommer det nämligen icke styrelsen någon rätt att efterskänka en aktieteckningsfordran. - Skyldighet att inbetala aktiebelopp kan åvila även förvärvare av aktie, 42 §.

Som ett särskilt "utpressningsmedel" har styrelsen den möjlighet att förklara aktierätt förverkad, som omtalas i 43 §; se närmare detaljbestämmelserna härom i lagen. Vad som inbetalats å en sedermera förverkad aktierätt får aktietecknaren icke tillbaka; beloppet benämnas av bolaget och lägges till reservfonden.

Kan inbetalning av tecknat aktiebelopp ske redan före konstituerande stämman, alltså innan styrelse utsetts? Ja, men behörighet att mottaga betalning å bolagets vägnar har icke utan vidare tillerkänts stiftarna. Den rätta ordningen för inbetalning är i stället här den, som 219 § utvisar: insättning på viss bankräkning m.m. Å räkningen insatt belopp får icke lyftas förrän registrering av bolaget skett; uteblir registrering, är det sålunda sörjt för att hinder icke möter för återgåldande av beloppet till respektive tecknare.

§ 5. Aktiekapitalets ökning.

Ökning av aktiekapitalet kan ske antingen genom nyemission eller genom utgivande av fondaktier (gratisaktier).

Nyemission. Här gäller det att först fixera det belopp, vartill aktiekapitalet uppgår. Enligt 27 § utgör aktiekapitalet det tecknade beloppet med avdrag, förutom för överteckning naturligtvis, för de aktierättigheter, som icke inbetalats och i anledning därav blivit förklarade förverkade enligt 43 §. Förutsättningen för en nyemission är nu, enligt 195 §, att man först så att säga klarar upp frågan om det gamla aktiekapitalets storlek. Om i ett bolag med ett minimikapital av 150.000 kronor och ett maximikapital av 450.000 kronor det till teckning utbudna kapitalet är 250.000 kronor, det tecknade beloppet 225.000 kronor och det inbetalade beloppet 190.000

kronor, så är ju aktiekapitalet 225.000 kronor. Vill nu bolaget öka sitt aktiekapital med 100.000 kronor, så går detta icke för sig omedelbart. Först måste aktiekapitalet vara till fullo inbetalt, och det fattas ju 35.000 kronor. Nå, men om det skulle vara omöjligt att indriva dessa 35.000 kronor? Ja, i så fall får styrelsen förklara aktierna å 35.000 kronor förverkade, och därmed reduceras aktiekapitalet från 225.000 kronor till 190.000 kronor. Sedan är det intet hinder att höja aktiekapitalet med 100.000 kronor från 190.000 till 290.000 kronor.

En nyemission är särskilt komplicerad för det fall att för dess genomförande kräves en ändring av bolagsordningen. Så förhåller det sig, om man vill höja aktiekapitalet utöver det i bolagsordningen bestämda aktiekapitalet och likaså om man vid nyemissionen vill införa ett nytt aktieslag (t.ex. preferensaktier). Man har då först att fatta beslut om ändring av bolagsordningen. Det räcker emellertid, att ifrågavarande ändring av bolagsordningen definitivt beslutats för att man skall få fatta beslut om nyemission; dennas genomförande kräver däremot, i enlighet med en allmän regel om beslut rörande ändring av bolagsordningen i 137 §, att registrering skett av beslutet om ändring av bolagsordningen. Lagen har för resten en mängd invecklade regler i 198 §, som gå ut på att en ändring av bolagsordningen i förevarande hänseende icke skall komma till stånd, med mindre nyemissionen verkligen blir effektuerad; eljest skulle ju ändringen av bolagsordningen hänga i luften.

En nyemission medför givetvis en ökning av aktiekapitalet, men med vilket belopp? Man skulle kunna tro, att i analogi med 27 § skulle gälla, att ökning ägde rum med det vid nyemissionen tecknade beloppet (efter avdrag för övertäckning och förverkade aktierättigheter). Men här har lagen i stället, 62 § 3 mom., valt det systemet, att ökning sker med det verkligen inbetalade beloppet, närmare bestämt med det sammanlagda nominella beloppet av det antal nya aktier, som anmälts hava till fullo inbetalats (till delvis inbetalade aktier tages ingen hänsyn), NJA 1937:87. Till den del nyemissionen genom fullständiga inbetalningar å aktier blir effektiv, så mycket höjes också aktiekapitalet, men inte med mera. Det kanske kunde invändas, att bolaget icke vore betjänt med en relativt obetydlig höjning av aktiekapitalet, därest man planerat en större. Ja, denna möjlighet har också uppmärksamrats genom regeln i 49 § näst sista stycket, att man i själva beslutet om aktiekapitalets ökning kan göra nyemissionens genomförande beroende av att ett visst minimibelopp tecknas (men icke av att det också inbetalas).

Vad formaliteterna vid nyemission beträffar, föreligger en viss analogi till förfarandet vid bolagets bildande, låt vara att här stiftelseurkund och bolagsordning såsom angivande grunderna för bolaget ersätts av bolagsstämmobeslutet om ökningen såsom angivande grunderna för samma ökning. Man börjar alltså, om vi bortse från frågan om ändring av bolagsordningen, med ett bolagsstämmobeslut, som skall fattas på grundvalen av åtskillig utredning om lämpligheten av nyemissionen, se närmare 48 §. Beslutet skall upptaga bestämmelser i vissa angivna hänseenden, 49 §. Regler om tillskott av apportegendom förekomma i 50 §, vilka motsvara stadgandena i 7, 12 och 13 §§. Efter bolagsstämmobeslutet, som alltså utgör etapp n:r 1, följer anmälan av beslutet för registrering, 51 §, som andra

etapp. Etappen n:r 3 är upprättande av teckningslista och förslag till kungörelse av ökningsbeslutet med visst i lagen angivet innehåll, 52 §. Den fjärde etappen är utverkandet av dessa handlingars godkännande å registreringsmyndighetens sida, 53 §. Detta godkännande kan enligt 190 § mom. 2 icke lämnas förrän ökningsbeslutet registrerats, varigenom ju ett slags godkännande även av ökningsbeslutet erhållits. Etappen n:r 5 är införande i tidningarna av kungörelsen med därå tecknat godkännande, 54 §, se även andra punkten. Etappen n:r 6, som naturligtvis är den viktigaste, utgöres av själva aktieteckningarna, 57 och 58 §§, för de gamla aktieägarna med begagnande av deras företrädesrätt till aktieteckning, 55 och 56 §§. Etappen n:r 7 består i inbetalning av aktierna, 60 §, och etappen n:r 8 i registrering av full inbetalning, 61 och 62 §§. (Dylika inbetalningar kunna för resten föranleda flera anmälningar till registreringsmyndigheten). Man kan ju också nämna, att de nya aktierna naturligen skola tilldelas aktietecknarna (och införas i aktieboken), 59 §, men motsvarande förfarande vid bolagets bildande räknade jag icke där som en särskild etapp.

I 63 § behandlas en möjlighet, som lagen erbjuder, att styrelsen beslutar nyemission under förutsättning av bolagsstämans senare godkännande. Närmare ingår jag dock icke på denna, ej allt för ofta anlitade utväg.

Utgivande av fond- eller gratisaktier, 64 §. Detta innebär, att vinstmedel, som stå till bolagets förfogande, icke utdelas till aktieägarna utan behållas av bolaget, men behållas på sådana villkor att aktiekapitalet ökas. Förfarandet medför, som lätt inses, snarast en fördel ur bolagsborgenärernas synpunkt; den garantisiffran, som aktiekapitalet utgör, ökas ju härigenom. Även medel som erhållas genom uppskrivning av s.k. anläggningstillgångar enligt 100 § 2 mom., kunna användas till emission av gratisaktier.

Formaliteterna äro här enklare än de nyssnämnda; någon teckning och inbetalning försiggår ju här icke. Först fattas ett bolagsstämmobeslut i ämnet, sedan kungöres beslutet i tidningarna, därefter sker anmälan för registrering. Omedelbart med registreringen är aktiekapitalet ökat med det ifrågavarande beloppet. De gamla aktieägarna åtnjuta företrädesrätt till gratisaktierna i mån av deras förutvarande aktieinnehav, vilket naturligtvis kan vara en stor förmån för dem. Det papper, som förkroppsligar denna företrädesrätt och som alltså motsvarar teckningsrättsbeviset, kallas delbevis.

§ 6. Aktiekapitalets nedsättning.

Beträffande nedsättning av aktiekapitalet skiljer lagen mellan nedsättning enligt förbehåll i bolagsordningen om inlösning av aktier, 65 § (tämlichen ovanligt) och nedsättning utan stöd av sådant förbehåll, 66 §; endast det senare skall här beröras. Nedsättningen kan ske genom att vissa aktier inlösas till fulla eller indragas eller också genom nedskrivning av aktiernas belopp eller deras sammanläggning, 2 mom. 1 66 §. Av vad förut nämnts om aktiekapitalets funktion följer, att en nedsättning kan vara farlig för tredje man, särskilt bolagets borgenärer. Å andra sidan kan bolaget vara ange-

läget att få aktiekapitalet nedsatt. Ha t.ex. tillgångarna till stor del gått förlorade genom förluster å bolagets verksamhet, skulle det kanske eljest dröja länge, innan det "mått", som aktiekapitalet utgör, är fyllt och utdelning till aktieägarna alltså får äga rum. Vidare kan det vara hindersamt för bolaget att ha ett stort (fiktivt) aktiekapital, därför att om bolaget efter lidna förluster behöver nytt rörelsekapital (reella tillgångar) och vill föranstalta om nyemission, kunna de nya aktierna på grund av förlusterna ej med framgång släppas ut till pari, och till underkurs få de, som förut nämnts, ej utgivas, 3 § st. 1 p. Den enda möjligheten bolaget då har är att låta de nyemitterade aktierna bli preferensaktier, men detta kan bli olägligt för de äldre aktieägarna. Lagen vill därför på en gång möjliggöra en för bolaget önskvärd nedsättning av aktiekapitalet och sauvera bolagsborgenärernas och andra tredje mäns rätt, 68 §. Därvid går lagen tillväga så, att man underlättar en nedsättning av aktiekapitalet för det fall att det samtidigt meddelas föreskrift om motsvarande beloppss avsättande till reservfonden. Meningen med detta icke så lättfattliga uttryck är, att nedsättningen skall äga rum för täckande av lidna förluster, i motsats till det fall att aktiekapitalet nedsättes för att återbetalning av medel till aktieägarna skall kunna ske, t.ex. därför att det finnes ett onödigt stort aktiekapital. Lagstiftaren har nämligen tänkt sig förhållandet så, att man överför förlustbeloppet från aktiekapitalet till reservfonden, varefter man tager motsvarande belopp från reservfonden för utjämnande av förlusten. Det är klart, att i och för sig kan en sådan nedsättning av aktiekapitalet, som sker i anledning av lidna förluster, ej skada borgenärerna. Det är en ren bokföringsåtgärd; de reella tillgångarna äro ju borta, och hur man manipulerar med den fiktiva siffran, inverkar icke omedelbart på borgenärernas rätt. Men skadan för borgenärerna uppkommer som sagt indirekt därigenom, att då det mått, som aktiekapitalet utgör, minskats, utdelning av reella tillgångar sedan så mycket tidigare kan ske. Lagen drager då härav, på sätt förut berörts, den konsekvensen, att visserligen nedsättning av aktiekapitalet må ske utan vidare men att utdelning sedermera får företagas endast under särskilda betingelser (att antingen domstol ger sitt tillstånd eller att dessförinnan aktiekapitalet ökats med ett mot nedsättningen svarande belopp). Se närmare 68 §. För nedsättning i andra fall än för täckande av lidna förluster gälla vida strängare bestämmelser, § 67, bl.a. domstols samtycke redan till själva nedsättningen.

Om betingelserna för att ett nedsättningsbeslut skall vara giltigt ur synpunkten av att icke därigenom rättsförhållandet mellan aktieägarna rubbas och sålunda intrång sker å enskilda aktieägares eller en minoritets aktieägares rätt skall talas först längre fram.

Bolagsborgenärerna kunna tydligen lida skada även om ingen nedsättning av aktiekapitalet sker men bolaget inköper eller eljest mot vederlag förvärvar egna aktier. Vid bolagets konkurs ha ju dessa intet värde. Dessutom kan möjligheten att förvärva egna aktier leda till att bolaget inlåter sig på en osund spekulatio i sådana aktier. Härav förklaras då det förbud mot förvärfv av egna aktier mot vederlag resp. mot pantförvärfv, som upptagits i 69 §. Påföljden av förbudets åsidosättande är numera själva förvärfvets ogiltighet. Tidigare var denna fråga mycket omtvistad; se rättsfallet NJA 1942:

614, där man på goda grunder för den äldre rättens del kom till motsatt resultat.

§ 7. Om inskränkningar i förfoganderätten över aktie.

Ett av aktiebolagets viktigaste karakteristika är den fria förfoganderätt över aktie, som fastslagits i 9 § 2 mom. 1 st. Obligatoriskt kunna visserligen aktieägare vara förpliktade att icke utan vidare överlåta sina aktier. Detta är särskilt vanligt på grund av utfästelser i s.k. konsortialavtal, som ju utmärkas av att vissa aktieägare, vanligen de som disponera över aktiemajoriteten, träffa överenskommelse om hur deras aktiebefogenheter skola utövas (exempelvis hur vederbörande skall rösta å bolagsstämma). Men dylika utfästelser, som utesluta eller begränsa förfoganderätten över aktie, gälla (åtminstone i princip) icke mot bolaget eller över huvud mot tredje man. Påföljden av ett åsidosättande blir närmast blott den, att skadeståndsskyldighet inträder, jfr NJA 1942:627 ävensom 1915:590 (felaktigt avgörande i SvJT 1929 rf. s. 53). Se i ämnet Nial, Aktiebolagsrättsliga studier s. 7 ff.

Två typer av inskränkningar i aktieägarers fria förfoganderätt äro dock medgivna. Å ena sidan kan det i bolagsordningen föreskrivas, att när aktie överlåtes till tredje man, förutvarande aktieägare eller vissa grupper av förutvarande aktieägare skola ha lösningsrätt, 70 §. Ofta begränsas dock lösningsrätten till fall av överlåtelse, sålunda med uteslutande av familj-rättsliga fång, jfr NJA 1945:711. - Den andra typen av inskränkningar omtalas i §§ 177 ff. Här rör det sig om intresset att utestänga utlänningar eller sådana svenska rättssubjekt, som kunna tänkas vara dominerade av utlänningar, från alltför stort inflytande i svenska bolagsföretag.

Vad frågan om lösningsrätt för aktieägare beträffar, förutsättes, att denna inskränkning av förfogandemöjligheten närmare regleras i bolagsordningen på sätt 70 § 2 st. angiver (och även upptages i aktiebrevet). Löseskillingen skall principiellt motsvara aktiens värde. Den medkontrahent, som förvärvar aktier underkastade lösningsrätt, kan naturligtvis, såsom tidigare framhållits, icke ha anspråk på att utöva rösträtt eller eljest i förvaltningsrättshänseende erkännas som aktieägare (sålunda icke införas i aktieboken), förrän det visat sig att lösningsrätten ej begagnats. Däremot är det intet hinder för honom att uppbära utdelning, vanligen i utbyte mot kuponger, eller utöva honom tillkommande företrädesrätt vid nyemission; begagnas sedan lösningsrätten, får den lösningsberättigade övertaga av teckningen härflytande rättigheter och skyldigheter, 4 st. Rättsfall berörande frågor om lösningsrätt: NJA 1932:243, 1934:4, 1938:142.

Bestämmelserna i §§ 177 ff. - som äro mycket komplicerade - sammanhånga med 1916 års s.k. inskränkningsslag. Det uppkommer alltså här en skillnad mellan "fria" och "bundna" aktier; de förra äro sådana som kunna förvärvas av alla rättssubjekt, även utlänningar och "misstänkta" svenska rättssubjekt. De fria aktierna betinga ofta ett högre värde än de bundna i handel ochandel. Redan i teckningslistan och stiftelsekungörelsen skola bestämmelser inflyta om

ifrågavarande inskränkning av överlåtbarheten. Det finns som sagt en mängd lagregler i ämnet, som jag här icke ingår på. Särskilt krångligt är det naturligtvis att införa en dylik inskränkning i förfoganderätt över aktie, om den icke funnits redan från början, 186 §.

8 §. Om reservfond och andra fonder samt om vinstutdelning m.m.

Vi gå här direkt in på ett av de mest centrala lagbuden i hela aktiebolagslagen. Det heter i 73 § i mom.: "Ej må till aktieägarna ... utbetalas annat än den vinst, som förefinnes enligt fastställd balansräkning för sista räkenskapsåret" (i den mån vinsten icke skall avsättas till reservfonden eller skulderegleringsfond). Med hänsyn särskilt till bolagsborgenärernas rätt är möjligheten att utdela vinst eller eljest överföra medel från bolagsförmögenheten till aktieägarnas enskilda förmögenheter starkt begränsad. Balansräkningen är som bekant en tablå över bolagets tillgångar och skulder vid räkenskapsårets utgång. Värderingen därvid gjord med utgångspunkt från antagandet, att bolagets rörelse skall fortgå (alltså icke en likvidationsbalans i den meningen att realisationsvärden avses; jfr däremot 146 och 156 §§). I denna balansräkning skall på passivsidan, såsom redan omnämnts, upptagas aktiekapitalet (och även reservfonden och skulderegleringsfonden m.m., såsom vi skola se); det måste alltså, för att det skall bli tal om någon vinst enligt balansräkningen, finnas tillgångar motsvarande mera än, förutom de verkliga skulderna, aktiekapitalets (och nämnda fonders) belopp. Endast denna vinst får utdelas. Det hjälper icke, att alla aktieägarna och bolagsorganen äro ense om en längre gående utdelning. Här är det tredje mans intressen, som stå på spel.

Det må upprepas, att det är vinst enligt balansräkningen, som får utdelas. Det rör sig alltså inte om den s.k. årsvinsten, vinsten enligt vinst- och förlusträkningen. Årsvinsten är den vinst, som uppkommit under ett visst år, medan åter vinsten enligt balansräkningen är den vinst, som föreligger å bolagets rörelse jämlikt sammanställningen av dess aktiva och passiva under den gångna verksamhetstiden. Det kan mycket väl vara så, att rörelsen ett visst år gått med vinst men att denna helt eller delvis slukats av tidigare års förluster. Omvänt kan rörelsen ha gått med förlust under det sista året men besparade vinstmedel finnas kvar från tidigare år. Det överskott, den vinst, som må utdelas får man, som sagt, fram genom att från tillgångarna avräkna, förutom vanliga skulder, dels aktiekapitalet (det fixa "mättet" som först skall fyllas) dels reservfonden (även denna skall spårras för täckande av förluster) dels skulderegleringsfonden (och dels även vissa värdeminskningskonton). Däremot avräknas naturligtvis icke medel som ingå i andra fonder, såsom dispositionsfond, vinstregleringsfond o.s.v. Ty över de mot dessa fonder svarande medlen har bolaget fri förfoganderätt; rent bokföringsmässigt stå fonderna, även dessa, tills vidare på passivsidan men endast till dess det behagar bolaget att taga dem i anspråk. I det föregående har jag bortsett från att enligt en specialregel i 74 §, som angår koncernförhållanden, ytterligare hinder för vinstutdelning

kan föreligga; jfr även om 72 § 1 mom. 2 st. i det följande.

Påföljderna av att 73 § överträdes äro stränga och olikartade. Det kan ifrågakomma straffansvar enligt 214 § mom. 3. Det inträder vidare, i analogi med vad som gäller vid ogiltiga rättshandlingar i allmänhet, återbäringsskyldighet för den som obehörigt uppburit utdelning, 73 § 2 mom., 1 och 2 st. - Här möter dock, till uppmjukning av återbäringsskyldigheten, en regel om godtrosförvärv: därest vederbörande varken insett eller bort inse balansräkningens oriktighet, får han behålla uppburen utdelning (jfr tendensen i rättspraxis beträffande "condictio indebiti"). Än ytterligare kan det, såsom erinras i 73 § 2 mom. in fine, inträda skadeståndsansvar gentemot bolaget enligt 208 §. Och slutligen - och viktigast - kan det följa skadeståndsansvar gentemot tredje man, eventuellt mot varje enskild bolagsborgenär, enligt 209 §; 73 § utgör nämligen i högsta grad en skyddsbestämmelse i "denna lag" till förmån för bolagsborgenärerna och över huvud tredje man. Se, beträffande motsvarande reglering för ekonomiska föreningars del, 1948:651 samt rörande aktiebolag det mycket uppmärksammade rättsfallet 1951:6.

Vi talade nyss om bolagets fonder. Att aktiekapitalet utgör för bolaget bundna medel i förut angiven bemärkelse är tydligt. Men även reservfondens medel, varom talas i 71 §, äro i viss mening bundna. Bundenheten består däri, att medel från reservfonden icke få tagas i anspråk för annat än täckande av förluster, och t.o.m. blott förluster å bolagets rörelse i dess helhet. Reservfonden må sålunda icke anlitas för utdelning till aktieägarna. Förluster få däremot täckas genom nedsättning av reservfonden utan sådana formaliteter som måste förekomma då aktiekapitalet nedsättes. Hur uppstår då reservfonden? Ja, naturligtvis först och främst genom frivilliga avsättningar. Men dessutom är en avsättning till reservfonden i viss utsträckning obligatorisk. En del av årsvinsten, 10 %, skall avsättas intill dess reservfonden uppnått en i lagen angiven storlek, 20 % av aktiekapitalet. Därjämte bör omnämnas ett par mindre betydande källor för tillflödet till reservfonden: dels vad som av aktietecknare inbetalats på sedermera förverkade aktier dels vad som erhållits vid överpariemission. Om ytterligare avsättning till reservfonden, där en särskild s.k. skuldregleringsfond saknas, handlar 72 §, som nu skall beröras.

I 72 § talas om skuldregleringsfond - en betydelsefull nyhet i 1944 års aktiebolagslag, avsedd att bidra till bolagets "konso-lidering". Det är lätt att inse, att även om ett bolag har tillgångar, vilka täcka såväl de verkliga skulderna som ock aktiekapitalet och reservfonden, bolagets ställning icke behöver vara stark, därest på passivsidan den största delen utgöres av verkliga skulder, endast en mindre del nämnda fonder. Det är en oerhörd skillnad mellan å ena sidan det fall, att ett bolag, som har tillgångar å 500.000 kronor, har låt oss säga blott 100.000 kronor verkliga skulder och aktiekapital och reservfond å tillhoppa så mycket som 400.000 kronor, och å andra sidan det fall, att mot tillgångarna å 500.000 kronor svara verkliga skulder å ej mindre än 350.000 kronor samt aktiekapital och reservfond å tillhoppa endast 150.000 kronor. I det senare fallet är den marginal, som utgöres av aktiekapital och reservfond, icke synnerligen stor. Lagen menar nu, att om de verkliga skulderna till beloppet överstiga den summa,

vartill bolagets "egna kapital" uppgår, så måste ett speciellt skydd åvägabrinzas för borgenärerna. Och skyddet består dels i regeln att i detta läge, även om 20 %-gränsen uppnåtts, avsättning med minst 10 % av årsvinsten fortfarande skall äga rum antingen till reservfonden eller också till en särskild skuldregleringsfond dels i regeln i 72 § 1 mom. st. 2, enligt vilken en viss utdelningsbegränsning genomförts. Upphör sedan ifrågavarande anledning till avsättning - bolagets ställning blir bättre än nyss beskrevs -, får skuldregleringsfonden tagas i anspråk, dock för säkerhets skull endast successivt på sätt som stadgas i 3 st. 1 mom. Lagens mening torde vara, att skuldregleringsfonden skall tagas i anspråk före reservfonden. Det återstår att tillägga, att i de verkliga skulder, varom nyss talats, icke inräknas skulder som äro betryggande säkerställda i den form 2 mom. angiver; dessa äventyra icke bolagets solvens och likviditet på samma sätt som andra skulder.

Vinst enligt fastställd balansräkning får sålunda i princip utdelas. Huruvida utdelning verkligen skall ske och hur mycket som skall utdelas bestämmes enligt 75 § 1 st. i princip enväldigt av bolagsstämman, alltså av majoriteten aktieägare därstädes. 75 § 2 st. har emellertid härvidlag anordnat ett skydd för minoriteten mot s.k. utsvältning, d.v.s. det förfarandet, att majoriteten underlåter verkställa utdelning för att få minoriteten spak och förmå dess aktieägare att till låga pris sälja sina aktier till majoriteten. Lagstiftaren har emellertid, såsom framgår av lagrummet, gått mycket försiktigt fram. Endast under särskilda betingelser och i begränsad utsträckning kan utdelning av minoriteten framtvingas. Att märka är för resten, att om ifrågavarande regel icke iakttages och rätt till klander av bolagsstämmobeslutet sålunda föreligger, klandertalan kan föras icke av en enskild minoritets aktieägare utan blott av en hel aktieägargrupp, 138 § 1 mom. sista stycket.

Vi ha nyss i 75 § 2 st. mött en typisk minoritetsskyddsregel. En regel med betydligt större omfattning i sådan riktning innefattas emellertid i 76 §. Här stadgas till en början, att bolagsstämmobeslut, som stå i uppenbar strid antingen mot bolagets syfte (vanligen vinstsyftet) eller med föremålet för bolagets verksamhet, äro ogiltiga, närmare bestämt klanderbara. Beslut i strid mot bolagets vinstsyfte äro naturligtvis först och främst sådana beslut, som gå ut på obehöriga gåvotransaktioner (eller obehöriga borgensförbindelser) eller eljest på gynnande av tredje man på bolagets bekostnad; jfr t.ex. NJA 1920:584, 1921:627, 1923:199, 1934:280, 1935:64. Även om besluten ligga inom ramen för bolagets verksamhet, kunna desamma ha sådan karaktär, t.ex. beslut om försäljning till uppenbart underpris i syfte att gynna vederbörande köpare. Men besluten måste, för att lagrummet skall bli tillämpligt, gå ut på något med bolagets vinstsyfte oförenligt; det räcker icke, att det som beslutet avser faktiskt är skadligt för bolaget och medför en minskning av bolagstillgångarna till tredje mans fördel. Skadligheten för bolaget utgör nämligen icke i och för sig en klandergrund. Självklart är vidare, att vad som i och för sig kan te sig som ett benefikt rättsärende indirekt dock kan vara till fördel för bolaget, om icke på annat sätt så därför att det är gagneligt för bolagets renommé; jfr i detta sammanhang undantagsbestämmelserna i 76 § 1 st. 2 p., NJA 1914:309. Särskilt är att märka, att ett bolag underestundom kan be-

höva göra uppoffringar för att stödja ett annat bolag, t.ex. ett dotterbolag. Men det måste då fasthållas vid att lämnandet av understöd måste vara motiverat ur det understödsgivande bolagets egen synpunkt, kanske med hänsyn till de fördelar på lång sikt, som därav följa. - Den andra regeln var som sagt den, att bolagsstämmebeslutet måste falla inom ramen för bolagets verksamhet, den bransch bolagsföretaget avser. Även här gäller det, att det ibland för bolaget kan vara till indirekt fördel, att det som beslutet avser gått utöver den i bolagsordningen fastslagna ramen. Hur gränsen skall dragas är ofta oklart; jfr NJA 1922:403, 1924:186. - I förbigående må tilläggas, att de nämnda begränsningarna gälla icke allenast beträffande bolagsstämmebeslut utan även beträffande åtgärder av styrelsen eller annat verkställande organ för bolaget, 91 §. Här finnes dock enligt 93 § den viktiga begränsningen, att rättshandlingar icke bli ogiltiga på ifrågavarande grund med mindre tredje man (medkontrahenten) insåg eller borde inse, att rättshandlingen föll utanför bolagssyftet resp. föremålet för bolagets verksamhet (under det att det är likgiltigt, om han kände till själva de ifrågavarande rättsreglerna).

De här genomgångna reglerna om ogiltighet av beslut resp. rättshandlingar i strid mot bolagets syfte eller föremålet för dess verksamhet äro emellertid, väl att märka, regler till skydd uteslutande för enskilda aktieägare eller minoriteten aktieägare. Det rör sig alltså icke om skyddsbestämmelser till förmån för tredje man. Äro alltså samtliga aktieägare (naturligtvis icke enbart samtliga å bolagsstämman röstande aktieägare) ense¹⁾ om att vinstsyftet resp. föremålet för bolagets verksamhet kan nonchaleras, så blir beslutet eller avtalet giltigt, NJA 1930:590, 1935:357, 1939:113 - givetvis bortsett från de fall då ogiltighet inträder ur annan synpunkt, såsom att reglerna om aktiekapitalet, vilka ju äro skyddsbestämmelser till förmån för tredje man, åsidosatts.

76 § 2 st. innehåller en tredje bestämmelse till skydd för enskilda aktieägare och minoriteten. Här stadfästes den s.k. likhetsprincipen. Beslutet (eller motsvarande åtgärd av bolagets verkställande organ, 91 §) får icke vara sådant, att uppenbarligen fördel beredes vissa aktieägare till nackdel för andra, i varje fall icke i vidare mån än detta genom bestämmelser i bolagsordningen (t.ex. om preferensaktier) redan från början fastslagits. Rättsförhållandet mellan redan utgivna aktier får icke rubbas, för att använda terminologin i 133 § 1 mom. Vad menas för resten, när det i 76 § talas om en åtgärd, som medför fördel för vissa aktieägare till nackdel för (förutom övriga aktieägare) bolaget? Jo, man har åsyftat sådana fall som då ett moderbolag obehörigen gynnats till nackdel för ett dotterbolag och majoriteten i dotterbolaget gått med på detta obehöriga gynnande därför att majoriteten, som i motsats till minoriteten äger aktier även i moderbolaget, har möjlighet att taga igen den skada de genom dotterbolagets missgynnande lidit:

1) Eller - vilket är praktiskt viktigare - skola de på grund av underlåtenhet att anställa klandertalan mot beslutet anses vara ense.

vad vederbörande förlorat i dotterbolaget vinna de tillbaka såsom aktieägare i moderbolaget. Transaktionen innebär därför i realiteten nackdel för vissa aktieägare till fördel för andra. - Kränkes nu nämnda likhetsprincip, kan givetvis bolagsstämmobeslutet bortklandras; se t.ex., beträffande ekonomiska föreningar, NJA 1942:589, jfr även 1942:441. Dessutom kan skadeståndspåföljd för den kränkande inträda enligt ett stadgande, som uttryckligen tager sikte på att sanktionera likhetsprincipen, nämligen 210 §.

§ 9. Om styrelse, verkställande direktör och firmatecknare.

Vi komma härmed över till reglerna om bolagets verkställande organ, i motsats till det beslutande organet (bolagsstämman) och det kontrollerande (revisorerna). Bolagsstämman är nämligen intet verkställande organ. Den är icke behörig att sluta avtal med tredje man, och tredje man kan ej grunda någon rätt därpå, att bolagsstämman beslutat ingå avtal med honom, jfr NJA 1934:358.

Tidigare har aktiebolagslagstiftningen behärskats av den föreställningen, att bolagsstämman är det dominerande organet för bolaget, som har bestämmanderätt över det verkställande. Numera är man emellertid klar även att i rättslivet faktiskt skett en maktkoncentration till förmån för styrelsen såsom verkställande organ, representerande aktiemajoriteten. Bolagsstämmans funktion är i realiteten ofta av ganska underordnad betydelse, även om den enligt lagen alltjämt formellt framstår som på sitt sätt översta organet. Samtidigt har inom styrelsen försiggått en maktförskjutning till förmån för verkställande direktören, han som handhar den löpande förvaltningen. Härom strax i det följande.

Styrelsens ställning utåt påminner i många avseenden om en fullmäktigs, närmare bestämt en ställningsfullmäktigs enligt 10 § 2 st. avtalslagen, liksom styrelsen inåt, i förhållande till bolaget, har ställningen av en syssloman. Man brukar emellertid anse, att förhållandet mellan bolaget och styrelsen är ännu intimare. Bolaget handlar, heter det, genom styrelsen såsom ett organ i en alldeles speciell bemärkelse. Detta skulle vara av betydelse bl.a. så till vida, att det gäve en förklaring till att bolaget understundom drabbas av ansvar även för styrelsens rättsstridiga åtgärder, jfr NJA 1926:185. För egen del ställer jag mig emellertid ganska skeptisk till ifrågasvarande distinktion. (Processrättsligt intager styrelsen positionen av "ställföreträdare" i motsats till rättegångsombud, 11:2 RB).

Först några regler om styrelseorganets utseende och om styrelseledamöternas kvalifikationer.

Den nya aktiebolagslagen har beträffande styrelsens sammansättning dragit upp en viss skillnad mellan större och mindre aktiebolag. Uppgår aktiekapitalet eller maximikapitalet till minst 500.000 kronor, måste styrelsen ha tre ledamöter, 77 § 1 st., och i sådant fall måste enligt 78 § utses en verkställande direktör, vilken handhar den löpande förvaltningen; finnas minst tre ledamöter, är, menar man, en långt gående arbetsfördelning psykologiskt nödvändig, medan den eljest snarast är överflödigt och understundom

skadlig. Om ledamöterna äro färre än tre, får återigen icke en verkställande direktör utses. Lagens tankgång brytes dock så till vida, som även mindre företag kunna utse en styrelse med minst tre ledamöter, och då skola även dessa bolag ha en verkställande direktör.

Styrelsen väljes normalt å bolagsstämman, 77 § 2 st.; det är ju naturligt, att sysslomannen och ställningsfullmäktigen utses av det främsta organet för dem som han skall representera. Undantagsvis kan dock i bolagsordningen, t.ex. när det gäller halvstatliga företag, en eller flera ledamöter utses i annan ordning. Maximittiden för styrelseledamots uppdrag är tre år, 3 st. Styrelseledamot kan entledigas, även utan att särskilt skäl föreligger, genom beslut av den som utsett honom, 4 st.; in dubio är ju ett uppdrag liksom en fullmakt fritt återkalleligt. Intager emellertid en styrelseledamot tillika en tjänstemannaställning i bolaget, vilket gäller om verkställande direktören, måste han eventuellt soulageras med skadestånd vid obehörigt avskedande, varvid skadeståndsrätten grundas icke på organförhållandet som sådant utan på tjänsteavtalet, jfr NJA 1912:165.

Beträffande styrelseledamöternas kvalifikationer innehåller lagen intet särskilt märkligt. Observeras bör emellertid, att verkställande direktören icke behöver vara styrelseledamot, men att han skall utses av styrelsen, alltså icke av bolagsstämman. Såsom styrelseledamöter behandlas i princip även suppleanter. Under vilka betingelser en suppleant skall träda i funktion är ett ämne, varom bolagsordningen kan träffa bestämmelser. Men bestämmelserna kunna icke åberopas gentemot en godtroende tredje man och få därför ej registreras. De beröra alltså egentligen endast det interna rättsförhållandet mellan vederbörande och bolaget.

Här liksom, inom bolagsrätten i allmänhet, måste skiljas mellan å ena sidan det verkställande organets förvaltningsrätt, å andra sidan dess rätt att företräda bolaget. Rörande denna viktiga distinktion hänvisas till läran om uppdrag och om kommission. Förvaltningsrätten berör, som vi orinra oss, möjligheten för organet att övervältra de ekonomiska konsekvenserna av sitt handlande å huvudmannen, bolaget, vare sig det gäller en faktisk åtgärd eller en rättshandling. Rätten att företräda åter avser frågan, huruvida genom en rättshandling bolaget omedelbart bindes i förhållande till tredje man.

Vi tala först om förvaltningsrätten, 81-86 §§. Här gäller, att verkställande direktören handhar den löpande förvaltningen, 81 § 1 st., styrelsen den icke löpande, alltså åtgärder av viktigare eller mera extraordinär beskaffenhet; härjämte utövar styrelsen in-seende över verkställande direktören. Se närmare 82 och 83 §§, vad beträffar styrelsens organisation även 84 §. Styrelsens beslutförbarhet anges i 85 §; en fulltalig styrelse behöver icke deltaga i avgörandet av ett ärende, men alla styrelseledamöter måste ha beretts tillfälle att deltaga. Jag talar här om beslutförbarheten ur synpunkten av dess betydelse för förvaltningsrätten. I förhållande till tredje man har beslutförbarheten sällan större intresse, då bolaget mestadels företrädes antingen av särskilda firmatecknare, eller av verkställande direktören, när det gäller löpande angelägenheter; om bådadera vidare i det följande. Skulle det dock vara fråga om ett avtal, där bolaget gentemot tredje man skall företrädas av styrelsen, bör tredje mannen genom styrelseprotokoll förvissa sig om huru-

vida en beslutför styrelse medverkat. Märk i detta sammanhang, att det måste ha hållits ett sammanträde med det beslutföra antalet styrelseledamöter, det räcker icke att en majoritet ledamöter eljest varit med om åtgärden. Rättsfall om styrelses beslutförhet: NJA 1912: 543, 1928:433.

Då förvaltningsrätten angår det interna förhållandet mellan bolaget och bolagsorganet, är det begripligt, att organet (d.v.s. styrelsen, verkställande direktören o.s.v.) måste vara bundet av föreskrifter från bolagets högsta organ, bolagsstämman, liksom verkställande direktören och annan ställföreträdare för bolaget har lydnessplikt även i förhållande till styrelsen, 92 §. Stora begränsningar finnas dock härvidlag. Styrelsen och andra verkställande bolagsorgan äro skyldiga att tillvarataga tredje mans rätt; de ha sålunda icke bara befogenhet utan även plikt att vägra medverkan till åtgärder, som innebära åsidosättande av skyddsföreskrifter i lagen, exempelvis reglerna om aktiekapitalet eller om likhetsprincipen. Vidare behöva bolagsstämmans resp. styrelsens föreskrifter icke efterkommas om åläggandet går ut på något som uppenbart innefattar åsidosättande av bolagets intresse. Detta sista innebär en märklig minoritetsskyddsregel; konsekvenserna av densamma kunna vara vittgående nog.

Härefter må sägas några ord om rätten att företräda bolaget, materiellt och processuellt. En dylik rätt tillkommer naturligtvis först och främst styrelsen som sådan, 87 §, ehuru detta som sagt i praktiken spelar en jämförelsevis ringa roll. Än vidare tillkommer rätten att företräda bolaget s.k. särskilda firmatecknare, vilka däremot, väl att märka, icke i sådan egenskap ha någon legal förvaltningsrätt (alltså ingen annan förvaltningsrätt än den styrelsen kan ha betrott dem med). Till särskilda firmatecknare kunna till en början, om icke något annat bestämmes i bolagsordningen, utses ledamöter av styrelsen, 88 § 1 st. 1 p.; bemyndigandet meddelas av styrelsen som sådan. Vidare kan en tredje man vara särskild firmatecknare, men för att detta skall kunna ske, kräves stöd antingen i bolagsordningen eller i beslut av bolagsstämman, 2 p. Själva bemyndigandet ankommer även i detta fall på styrelsen. Styrelsen skall nämligen bära ansvaret för förvaltningen. Hos styrelsen skola alla trådar löpa samman; man skall icke kunna gå förbi denna. Firmatecknare äro underordnade icke blott bolaget, representerat av bolagsstämman, utan även styrelsen; denna kan när som helst återkalla firmatecknarens uppdrag, 88 § 2 st.¹⁾ Rätt att teckna firma betyder icke bara att vederbörande kunna företaga skriftliga rättshandlingar å bolagets vägnar; de äro över huvud behöriga att binda bolaget genom sitt handlande. Beteckningen är sålunda något missvisande.²⁾ Viktigt är, att s.k. kollektiv firmateckningsrätt kan anordnas, d.v.s.

- 1) En firmatecknare får naturligen icke utan vidare sätta annan person i sitt ställe. Men väl kan han förordna nytt ombud med en på det ena eller andra sättet begränsad behörighet, NJA 1909:48, jfr 1926:406.
- 2) En annan sak är, att en urkund, som väl är undertecknad med bolagets firma men saknar namnunderskrift, icke torde kunna anses som en undertecknad skriftlig handling (av betydelse t.ex. vid fastighetsköp, rättegångsfullmakt, NJA 1915:440.

att flera personer endast i förening äga teckna firman. En sådan inskränkning måste tredje man hålla reda på; den intages också i registreringsbevis. Andra inskränkningar i firmatecknares rätt att handla å bolagets vägnar kunna däremot icke åberopas mot tredje man, rättare sagt icke mot godtroende tredje man. De få icke heller registreras, 89 § 2 st. Lagen känner sålunda icke s.k. kvalificerad firmateckningsrätt, bestämmelser t.ex. om att firmatecknarna äro behöriga att avsluta avtal av det eller det slaget, medan de sakna behörighet beträffande andra slags avtal. - Vid sidan av de aktiebolagsrättsliga reglerna om rätt att företräda bolaget kan representation på grund av ställningsfullmakt, 10 § 2 st. avtalslagen, tänkas förekomma. Med en dylik utbyggnad av ställföreträdarskapsreglerna får man emellertid för att icke bringa oreda i det aktiebolagsrättsliga representationssystemet, vara något försiktig. Se 53:566, som gällde frågan huruvida föreståndare för aktiebolagsavdelningskontor ägde behörighet att för bolagets räkning verkställa vissa inköp (handelsbruk m.m. åberopades).

Har då icke verkställande direktören någon rätt att företräda bolaget gentemot tredje man? Jo, för det första äger han, liksom han har förvaltningsrätt beträffande löpande angelägenheter, rätt att ensam företräda bolaget med hänsyn till sådana angelägenheter, dock icke beträffande rättshandlingar, som kräva skriftlig form, 87 § 2 st. För det andra har verkställande direktören in dubio, även när det rör sig om icke löpande angelägenheter, rätt att företräda bolaget tillsammans med en annan styrelseledamot, 90 §. Och för det tredje kan naturligtvis en verkställande direktör, liksom varje annan styrelseledamot, i enlighet med 88 § utses till särskild firmatecknare och äger då i sådan egenskap rätt att företräda bolaget.

De principer, som gälla för styrelsens, verkställande direktörens och särskilda firmatecknares rätt att företräda bolaget, äro i det hela, såsom redan antytts, desamma som man återfinner i läran om fullmakt. Vederbörande binda sålunda genom sitt handlande bolaget inom ramen för sin behörighet, sin ställningsfullmakt om man så vill, oberoende av om de därvid handlat i strid med föreskrifter av huvudmannen, d.v.s. här närmast av bolagsstämman (resp., för särskild firmatecknare eller verkställande direktörs vidkommande, av styrelsen), så vitt tredje man varit i god tro. Men mot tredje man i ond tro gälla de inskränkande föreskrifterna. Även då det rör sig om uppträdande i process, tillämpas enahanda rättsgrundsats, NJA 1919:537, jfr 1912:147. Här var det alltså tal om verkan av särskilda inskränkande föreskrifter, meddelade av bolagsstämman (eller av styrelsen). Nu finns det emellertid en hel del legala inskränkningar i det verkställande organets befogenhet. Jag nämner till en början den som omtalas i 91 §, beträffande rättshandlingar som stå i strid mot bolagets syfte eller som ligga utom ramen för bolagets verksamhet eller som kränka likhetsprincipen. Vidare märkes den legala inskränkning, som angives i 92 § 1 st. 3 p., om rättshandlingar som stå i strid mot särskilda i tredje mans intresse meddelade skyddsföreskrifter eller som innefatta uppenbart bolagsskadliga åtgärder. Slutligen kommer i detta sammanhang i betraktande vissa jävsregler, som jag hittills icke berört. - Redan beträffande förvaltningsrätten föreligger en jävsbestämmelse. I 86 § 1 p. sta-

tueras, att styrelseledamot icke må "handlägga"¹⁾ fråga rörande avtal mellan honom och bolaget (stadgandet avser däremot icke i och för avtal mellan honom och en juridisk person som han företräder). Icke heller må styrelseledamot, heter det, handlägga fråga om avtal mellan bolaget och tredje man, så framt han däri äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot bolagets (märk att det enligt denna bestämmelse, som i och för sig sträcker sig vida utöver vad som skulle följa av allmänna principer om hinder för självinträde, i allt fall fordras ett mot bolagets stridande intresse). Motsvarande jävsregel med avseende på rätten att företräda bolaget återfinnes nu i 92 § 2 st., enligt vilket lagrum dock regeln, besynnerligt nog, kan sättas ur tillämpning redan genom ett särskilt uppdrag av styrelsen. - Man frågar sig sedan: hur verka dessa legala inskränkningar på frågan om rättshandlingars giltighet gentemot tredje man? Här måste en viktig distinktion göras. Tredje man äger aldrig åberopa okunnighet om de legala inskränkningarnas existens, alltså okunnighet om de hithörande rättsreglerna. Men han kan åberopa god tro rörande deras tillämplighet i det föreliggande fallet. Han kan göra gällande t.ex., att han icke förstod eller borde förstå, att avtalet låg utanför ramen för bolagets verksamhet eller syfte; det kräves nämligen att tredje man insett eller bort inse att "sådant överskridande förelåg", 93 § 1 och 2 st., båda in fine.

Enligt 94 § inträder på en egenartad grund personligt ansvar (märk: ej skadeståndsansvar) för en bolagsrepresentant. Tankegången är den, att medkontrahenten i här avsedda läge löper risk att bolaget ej blir bundet och därför bör skyddas. Ansvarigheten är dock numera - vilket var väl behövt - avsevärt uppmjukad, se sista punkten. Ett instruktivt rättsfall är 55:473.

Med stadgandet i 95 § bör jämföras 33:17 RB; märk att delgivning kan ske hos varje enskild firmatecknare, även om blott kollektiv behörighet föreligger.

Naturligen måste ändringar beträffande styrelsens sammansättning, verkställande direktören eller särskilda firmatecknare anmälas för registrering, 97 §, jfr 205 §. Det räcker för styrkande av styrelseledamöters etc. behörighet, att registreringsbevis företes, som icke är mer än ett år gammalt. Visserligen kan behörigheten sedermera ha upphört, men detta är domstolens sak att taga reda på. (Domstol är eljest icke en sådan "tredje man", som enligt 204 § måste låta aktiebolagsregistrets innehåll gälla mot sig).

§ 10. Om styrelsens och verkställande direktörs årsredovisning.

Mycket omständliga regler, som här icke skola i detalj genomgå, ha i nya aktiebolagslagen meddelats om styrelsens och verkställande direktörs årsredovisning. De olika redovisningshandlingarna - balansräkningen, vinst- och förlusträkningen samt förvaltningsberättelsen - skola på i lagen beskrivet sätt vara specificerade, och specificeringsreglerna ansluta sig till ett balansräk-

1) Detta inkluderar även förberedande åtgärder, diskussion vid styrelsesammanträdet o.s.v., alltså icke blott själva beslutet.

ningsschema resp. schema för vinst- och förlusträkningen, 101 och 102 §§.

Värderingsreglerna så vitt angår balansräkningen avse främst att förebygga alltför hög värdering, vilken ju skulle vara betänklig ur aktiekapitalets synpunkt. För låg värdering, alltså tillskapandet av s.k. dolda reserver, är däremot icke i och för sig förbjuden; se emellertid regeln i 103 §1 mom. 4 st. I övrigt skiljer lagen mellan "anläggningstillgångar", sådana som äro avsedda till stadigvarande bruk för bolaget, och övriga tillgångar, "omsättningstillgångar". Vad de senare beträffar uppställas i 100 § mom. 4 den principen, att de varken få upptagas över verkliga värdet, d.v.s. normalt försäljningsvärdet, eller över anskaffnings- och tillverkningsvärdet. Endast om det på grund av särskilda omständigheter må anses tillåtligt jämlikt god köpmannased, får detta senare värde, men aldrig det verkliga värdet, överskridas. Beträffande anläggningstillgångar gäller till synes enligt 1 mom. i 100 §, att det blott är anskaffnings- eller tillverkningsvärdet, som icke får överskridas. Det talas nämligen här icke om det verkliga värdet såsom en övre gräns. Skillnaden är dock icke alltför stor. Ty dels föreskrives omedelbart en avskrivning å ifrågavarande tillgångar efter lämplig avskrivningsplan (såvida man icke, vilket blir i sakens samma, förfar på det sätt som angivits i 9 mom.: tillskapar ett motsvarande - bundet - värdeminskningsskonto å balansräkningens passivsida), dels stadgas i andra stycket av mom. 1 en särskild avskrivning, om det verkliga värdet skall vara avsevärt lägre än anskaffnings- eller tillverkningsvärdet. Även en tredje övre gräns kan beträffande anläggningstillgångar förekomma enligt 1 mom. sista stycket: normalt icke högre värde än som bestämts i föregående balansräkning (se dock undantagen i 2 mom. av 100 §). Det må tilläggas, att enligt 8 mom. som goodwill-värde icke få upptagas kostnader för bolagsbildningen eller för ökning av aktiekapitalet, ej heller förvaltningskostnader, men däremot sådana kostnader som avses i 2 st. i samma mom.; märk vidare stadgandet i 7 mom. om upptagande av goodwill-värdet i det fall att bolaget från annat håll övertagit "rörelse".

Särskilda svårigheter uppkomma genom att aktiebolagen nu för tiden ofta icke bedriva sin verksamhet som fristående företag. Det är vanligt, att ett företag uppbygges som en koncern, alltså består av ett flertal med varandra inbördes förbundna bolag, i allmänhet på det sättet att ett s.k. moderbolag äger alla eller de flesta aktierna i ett eller flera andra bolag (dotterbolag) eller annorledes än genom aktieinnehav utövar ett bestämmande inflytande över andra bolag, varvid dotterbolagen i sin ordning kunna ha dotterdotterbolag o.s.v.; se i detta sammanhang den viktiga legaldefinitionen å moder- och dotterbolag i 221 §, särskilt sista punkten i 1 st. I dylika koncerner kunna naturligen de för de särskilda bolagen avgivna redovisningarna var för sig lätt bli intetsägande eller vilseledande. I synnerhet kunna utdelningsreglerna kringgås genom överlåtelser inom koncernen, vilka skapa vinster, "internvinster", som skenbart berättiga till utdelning men reellt blott äro bokföringsvinster. Även om koncernen i dess helhet gått med förlust, kan det kanske i bokföringshänseende manövreras så, att förlusterna samlas hos t.ex. ett visst dotterbolag, under det moderbolaget uppvisar

vinster och verkställer utdelning. Lagen har nu, ehuru med mycket varsam hand, sökt ingripa mot dylika missbruk. Bland annat märkes en regel om begränsning av utdelningarna i koncernföretag; se 74 §, jfr 113 § 2 mom. Men framför allt har man varit angelägen om att publicitet skall skapas kring koncernförhållanden. För det första måste i själva balansräkningen lämnas en del hithörande uppgifter; se dels 101 § 2 mom.: aktier i andra bolag skola särskilt för varje bolag, med angivande av dettas namn, upptagas till antal och värden (endast med Konungens tillstånd redovisning mera i klump) dels 101 § 3 mom. 3: upplysning skall meddelas om beloppet av moderbolags överstigande fordringar hos dotterbolag resp. omvänt om beloppet av dotterbolags överstigande fordringar hos moderbolag. För det andra skola i en särskild skriftlig uppgift till balansräkningen, vilken uppgift av hänsyn till de ur konkurrenssynpunkt ömtåliga förhållanden det här gäller icke behöver läggas fram å bolagsstämma eller ingivas till registreringsmyndigheten (såsom däremot måste ske med redovisningshandlingarna i övrigt, 126 § 1 mom. 3 st.) utan som endast skall tillställas revisorerna, lämnas ytterligare en del uppgifter; se nämnda 2 och 3 mom., andra styckena. För det tredje skall slutligen av moderbolaget avgivas antingen en koncernbalansräkning eller en s.k. koncernredogörelse, avseende hela koncernen betraktad som ett enhetligt företag, 104 §. Koncernbalansräkningen utgör ett sammandrag av moderbolagets och dotterbolagens balanser, under det att koncernredogörelsen anger vinsten eller förlusten för hela koncernen, beräknad genom en sammanställning av de olika bolagens vinster och förluster (med avdrag för internvinster).

§ 11. Om revision.

Genom nya aktiebolagslagen har man velat dels tillgodose intresset av en mera effektiv revision i aktiebolag än tidigare dels skapa ett bättre minoritetsskydd i förevarande avseende än det hittillsvarande.

Vad det förra beträffar, kräver lagen till en början, att i ett större bolag d.v.s. ett bolag med ett aktiekapital eller maximitkapital av minst 500.000 kronor, skola finnas minst två revisorer, 105 § 1 st. Och enligt 107 § 1 mom. 2 st. skall i verkligt stora bolag, se närmare lagrummet, minst en av revisorerna vara auktoriserad. Befattningshavare i bolaget får i allmänhet icke vara revisor. Noggranna bestämmelser meddelas om vad revisorerna - som normalt väljas å bolagsstämma, 105 § 2 st. - ha att göra, 111 § (märk kravet på löpande kontroll över bolagsförvaltningen), och om hur deras revisionshandlingar skola se ut, 112 och 113 §§.

Vad frågan om minoritetsskydd angår, skall vid revisorsvalet minoriteten kunna, om så önskas, få in en egen representant bland revisorerna. Härvid tillämpas, originellt nog, ett slags proportionellt valsätt, 105 § 3 st.; motsvarighet härtill är vid styrelseval otänkbar med hänsyn till kravet på en enhetlig och effektiv förvaltning. Även en annan minoritetsrevisor, som i överensstämmelse med äldre rätt utses av KB, kan eventuellt på yrkande av minoriteten komma att utses, 109 §. Minoriteten beräknas därvid på annat sätt än enligt 105 §.

§ 12. Om bolagsstämma.

"Aktieägares rätt att deltaga i handhavandet av bolagets angelägenheter utövas å bolagsstämma", heter det i 114 §. I vissa fall måste ovillkorligen enligt den i lagen fastställda kompetensfördelningen mellan de olika bolagsorganen beslut fattas å bolagsstämma, t.ex. beträffande ändring av bolagsordningen, ökning och nedsättning av aktiekapitalet, utseende av styrelse och revisorer, bolagets försättande i likvidation. I andra fall kan bolagsstämma utöva inflytande över förvaltningen: meddela föreskrifter, som principiellt - åtskilliga undantag, vilka förut omnämnts, finnas dock - måste åtlydas av styrelsen, liksom styrelsen omvänt kan till sitt försvar åberopa, att den följt bolagsstämmans direktiv (icke heller detta gäller, som vi funnit, undantagslöst).

Med principuttalandet i 114 § är dock icke utsagt, att det aldrig skulle kunna förekomma, att aktieägare på annat sätt än genom bolagsstämmobeslut utöva inflytande å bolagets förvaltning. En majoritet aktieägare kan väl aldrig annat än genom bolagsstämmobeslut behärska minoriteten och träffa avgöranden i bolagets angelägenheter, men hur ställer det sig om alla aktieägare samfällt förena sig om en åtgärd? Denna fråga är i lagen lämnad öppen. Avtal o.dyl. lära sällan kunna giltigt avslutas å bolagets vägnar av samtliga aktieägare i förening; sådant ankommer på det verkställande organet (styrelsen etc.), och detta organ får man icke förbigå. Om däremot t.ex. ett avtal, som är ogiltigt på grund av att någon rättsregel åsidosatts som avser att skydda en minoritet aktieägares intressen (låt oss säga jävsreglerna, reglerna om att bolagets vinstsyfte resp. föremålet för bolagets verksamhet måste respekteras, blir uttryckligt eller konkludent godkänt av samtliga aktieägare i förening, måste väl detta kunna utöva rättslig verkan (jfr vad ovan sagts om enmansbolag).

För att rösta på bolagsstämma fordras, som förut angivits, dels att vederbörande verkligen är aktieägare, dels att han blivit införd i aktieboken. Ett särskilt rättsmedel för kontroll över de röstandes äganderätt erbjuder 115 §, till vilken hänvisas. Jävsregeln i 117 § motsvarar, vad beträffar aktieägare, i det hela stadgandet i 86 §, jfr NJA 1936:684, SvJT 1946 rf. s. 27. I 118 § 5 st. märka vi reglerna om röstlängd, vilken, sedan den godkänts av aktieägarna, skall, som det heter i lagen, lända till efterrättelse. Detta innebär, att ingen aktieägare får rösta, som ej upptagits i längden, och även om några aktieägare avlägsna sig under stämman, är längden alltjämt avgörande för hur stort aktiekapital som skall anses vara vid stämman representerat. Bolagsstämman kan vid uppgörandet av röstlängden ingå på bedömande av huruvida föregivna aktieägare verkligen ha äganderätt till aktierna. Detta är något som är underkastat bolagsstämmans avgörande (däremot, som tidigare nämnts, icke styrelsens); avvisas därvid någon med orätt, sker detta emellertid med risk för att beslutet, om vederbörandes röst varit avgörande, blir bortkländrat. - Röstlängden upprättas av stämmans ordförande, med ledning naturligtvis av aktieboken, och underställes aktieägarna för deras godkännande. Råda å stämman olika meningar om hur röstlängden skall se ut, måste man emellertid slita tvisten genom en omröstning, och då en omröstning på grundval av just samma röstlängd,

en cirkel som knappast kan undvikas. - Det är stämman, som väljer ordförande, 118 § 2 st. Själva öppnandet av stämman, vilket föregår ordförandeval, ankommer på styrelsens ordförande eller annan av styrelsen utsedd person, 3 st.

I 119 § uppställs som dispositiv regel, att varje aktie berättigar till en röst. Att olika röstvärde för aktier bestämts i bolagsordningen är dock vanligt, men större disproportion än 1:10 får icke förekomma, 2 st. Någon möjlighet att beröva en aktieägare hela rösträtten finnes icke, bortsett från det i 1. mom. angivna undantagsfallet. Frånvarande aktieägars rösträtt får utövas genom fullmäktig eller person med jämförlig behörighetstitel, och den enda inskränkning som härvidlag må förekomma är, att till ombud för aktieägare måste utses en person, som själv är aktieägare. Fullmakter få icke vara så gamla som helst, en enligt vad erfarenheten visat mycket förständig regel, 120 §. Ytterligare gäller som dispositiv rättssats, att ingen må utöva rösträtt för mer än en femtedel av det på stämman företrädde aktiekapitalet, men rätt vanligt är, att regeln åsidosättes genom en bolagsordningsklausul av innehåll att envar aktieägare åtnjuter rösträtt för fulla antalet av honom innehavda aktier.

I 121 och 126 §§ omtalas den s.k. ordinarie bolagsstämman och angivas dennas nödvändiga arbetsuppgifter: fastställelse av balansräkning, beslut om utdelning på grundval därav, beviljande av ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören. Extra bolagsstämma kan tillkomma på initiativ av styrelsen (det vanligaste), av revisorerna och av en minoritet aktieägare, 122 §. I 123 och 124 §§ återfinnas regler om kallelse till bolagsstämma, och i 127 § regleras styrelsens skyldighet att lämna upplysningar å bolagsstämman, jfr NJA 1923:284, 1933:168. Omfattningen av denna upplysningsplikt är mycket svävande angiven, men ett korrektiv mot stadgandets ineffektivitet söker lagen tillhandahålla genom bestämmelsen i sista stycket, om förpliktelse för styrelsen att i stället lämna uppgifter i vederbörande ämne till revisorerna.

§ 13. Om talan mot styrelseledamot och andra bolagsorgan m.m.

Viktigast är frågan om styrelsens och verkställande direktörens ansvarighet. Här måste nog skiljas mellan å ena sidan det fall, att styrelsen eller verkställande direktören åsidosatt en särskild, till förmån för vissa intressenter meddelad skyddsföreskrift (se 209 § som förutsätter kränkning av "denna lag" eller bolagsordningen, varmed menas skyddsföreskrift i bolagsordningen), å andra sidan det fall att styrelsen gjort sig skyldig till allmän vårdslöshet i sin förvaltning, 208 § (här förutsättes för skadeståndsansvar allenast uppsåt eller vårdslöshet). I förra fallet är det naturligtvis den enskilde, till den ifrågavarande kategorien intressenten, som äger föra talan. En enskild borgenär hävdar t.ex., att han lidit skada genom att skyddsföreskrifterna om aktiekapitalet och betingelserna för utdelning åsidosatts, en enskild aktieägare framställer skadeståndsanspråk under åberopande av att likhetsgrundsatsen, eller reglerna om lösningsrätt, eller bestämmelserna om införing i aktie-

boken o.s.v. nonchalerats. I det senare fallet gäller den betydelsefulla regeln, att talerätt icke tillkommer en tredje man resp. en enskild aktieägare utan bolaget; det skadestånd, som må utdömas i en sådan rättegång, går alltså till bolagsförmögenheten. En annan sak är, att processen även i detta senare fall kan komma att utföras av en minoritet aktieägare, men dessa då endast i egenskap av representeranter för bolaget; det är även här bolagskassan, som riktas genom ett bifall till vederbörandes talan.

Motsvarande distinktion måste göras, när det är fråga om talan mot revisor, granskare, likvidator o.s.v.; se 208 och 209 §§. Ja, även en aktieägare kan enligt liknande grundsatser bli ansvarig, detta dock (om man bortser från en sådan som avses i 210 §) endast vid grov vårdslöshet, 208 och 209 §§, båda in fine). Om stiftares ansvar mot bolaget resp. tredje man har redan i avsnittet om bolagets bildande varit tal; se 207 §, jfr 130 §.

Av det sagda följer, att en enskild aktieägare icke kan, lika litet som en enskild borgenär, anställa talan mot styrelsen, verkställande direktören eller annat bolagsorgan enbart under åberopande av att organet vårdslöst handhaft bolagets förvaltning. Men t.o.m. när det gäller bolagets motsvarande talan föreligger en inskränkning så till vida, att densamma kan föras endast i viss ordning och under särskilda betingelser. Härom handla, såvitt angår styrelsens, verkställande direktörens och åtskilliga andra bolagsorgans verksamhet, §§ 128 ff.; jfr beträffande likvidators ansvarighet 171 §.

Betingelsen är, vad nu närmast angår styrelseledamöternas och verkställande direktörens ansvarighet att dessa å bolagsstämma vägras ansvarsfrihet, decharge, för sin förvaltning. Detta betyder dock icke, att majoriteten aktieägare måste ha uttalat sitt mistroende mot styrelsen etc.; ansvarsfrihet anses nämligen förvägrad, redan när en ganska liten minoritet, en tiondel av hela aktiekapitalet, röstat emot, 128 § 1 st. Har ansvarsfrihet beviljats med en så stor majoritet som nio tiondelar, kan styrelsen sålunda icke göras ansvarig; t.o.m. från denna regel gälla likvisst några undantag enligt 128 § sista stycket, se ytterligare 131 §. Men har ansvarsfrihet vägrats, står endast möjligheten öppen för en skadeståndstalan, vilken måste anställas före utgången av viss tid (jfr om preskriptionstiden NJA 1927:470, 1942:260). Huruvida en sådan talan verkligen kommer att föras, är en sak för sig. Behörighet därtill tillkommer naturligtvis i första hand en ny styrelse för bolaget, om den gamla avsatts, eventuellt bolagets konkursbo, 131 §. Har majoriteten icke uttalat sig för att vägra ansvarsfrihet, kan det ju emellertid lätt hända, att styrelsen sitter kvar, och eftersom styrelsen icke gärna kan föra talan mot sig själv, måste bolaget i detta läge utrustas med ett särskilt organ, 129 §: en minoritet aktieägare får här representera bolaget. Utbytet av rättegången går som sagt till bolagsförmögenheten. Liknande i de fall som omnämnas i 130 §.

Till slut må fästas uppmärksamheten på reglerna om skadeståndsbeloppets storlek ävensom fördelning mellan flera ersättningsskyldiga i 211 och 212 §§. De äro av intresse även ur allmänt skadeståndsrättslig synpunkt.

§ 14. Om ändring av bolagsordningen och om särskild röst-
pluralitet i vissa andra fall.

Här föreligger en serie detaljrika bestämmelser, varav blott de allra viktigaste må hävas. Huvudstadgandet är 133 § 5 mom.: för ändring av bolagsordningen kräves normalt två bolagsstämmor och en pluralitet av två tredjedelar av samtliga röstande å den senare. Men i många fall äro fordringarna större.

En intressant aktiebolagsrättslig grundsats innefattas i bestämmelsen, att om genom ändring av bolagsordningen rättsförhållandet mellan redan utgivna aktier rubbas (t.ex. aktieägares likaberättigande kränkes eller preferensaktieägare berövas sitt företräde framför stamaktieägarna), kräves det att alla aktieägare förenat sig om beslutet eller åtminstone, utöver uppfyllandet av de vanliga kraven, att alla aktieägare som få sin rätt försämrad samtyckt till beslutet, 133 § 1 st. (se även 3 st. i 1 mom.). En sådan regel är nödvändig för att förekomma hänsynslösa rättskränkningar å majoritetens sida. En principiellt farlig modifikation i regeln har visserligen upptagits i andra stycket av 1 mom.; det räcker enligt detta stadgande med en mycket stor majoritet, om denna föreligger just inom den klass aktieägare, som få sin ställning försämrad. Men lagen har också anordnat ett extra korrektiv för att förebygga stötande resultat (sistnämnda majoritet kan ju eventuellt, i motsats till minoriteten, äga aktier av det slag som genom beslutet få sin rätt förbättrad och därigenom i realiteten vara oberörd av ifrågavarande försämring), nämligen den lösningsrätt för de eftersatta aktieägarna, som omtalas i 136 §. Liknande regler ha upptagits beträffande vissa i 4 mom. avsedda beslut om ändring av bolagsordningen, vilka avse att möjliggöra ökning av aktiekapitalet, resp. beslut som, utan att kräva någon ändring av bolagsordningen, avse nedsättning av aktiekapitalet, 135 §, därest genom besluten rubbas rättsförhållandet mellan redan utgivna aktier.¹⁾ Just vid nedsättningar är nämligen risken mycket stor, att beslut fattas som innebära att rättsförhållandet mellan aktierna rubbas. Det gäller alltså här att ägna hänsyn icke bara åt borgenärernas utan även åt minoriteten aktieägares intressen.

I mom. 2 av 133 § uppräknas ytterligare en rad fall, som gälla ämnen av den vikt, att beslut om ändring av bolagsordningen i varje fall stå ganska nära beslut som föranleda rubbning av rättsförhållandet mellan redan utgivna aktier. Extra stark majoritet kräves därför, och korrektiv i form av lösningsrätt föreligger även här.

Beslut om ändring av bolagsordningen får icke verkställas förrän det registrerats, 137 §. I detta läge är registreringsmyndigheten skyldig övervaka, att reglerna om röstpluralitet iakttagits, även om bolagsstämmobeslutet icke klandrats, dock att om myndigheten skulle förbise detta, olagligheten läkes genom registrering av beslutet, 138 § 1 mom. 3 st.

1) I de förra fallen - beslut om ökning av aktiekapitalet - saknas dock stadgande om lösningsrätt.

§ 15. Om talan å bolagsstämmobeslut.

Från den allmänna avtalsrätten erinra vi oss, att om en rättshandling är ogiltig, ogiltigheten kan vara av två olika slag. Antingen är rättshandlingen endast "angripligt" ogiltig i den mening som att ogiltigheten försvinner, om vederbörande intressent icke reagerar inom viss tid, eventuellt även i viss ordning. Eller också är rättshandlingen en "nullitet". Även i detta fall kommer visserligen i allmänhet ett angrepp mot densamma till stånd, men detta angrepp behöver icke företagas inom en särskilt angiven tid eller i viss bestämd ordning. (Vad jag nu sagt hänför sig till det enligt min mening mest praktiska sätt, varpå motsättningen mellan angriplighet och nullitet kan bestämmas, se i ämnet min uppsats i Festskrift för Ussing, 1951, s. 247. Vissa författare uppfatta emellertid distinktionen delvis annorlunda).

Inom bolagsrätten tillämpas nu ifrågavarande distinktion så, att bolagsstämmobeslut i somliga fall måste klandras inom viss tid och i viss ordning, nämligen genom stämning till domstol, vid äventyr av att besluten eljest anses som giltiga, så att de måste av styrelsen (om de icke äro uppenbart bolagsskadliga) verkställas resp. måste av registreringsmyndigheten behandlas som gällande, jfr NJA 1923:199, under det att i andra fall underlåtenheten att beivra beslutens ogiltighet före viss tidpunkt och i viss ordning saknar betydelse; ogiltigheten kan alltså i de senare fallen fastmera göras gällande när som helst. En mellanställning intaga till sist de i nästföregående avsnitt omnämnda fall, som avses i 138 § 3 st. - Naturligtvis kan ett beslut, som är en nullitet, även bli föremål för klandertalan inom den föreskrivna tiden, NJA 1920:231; av det större följer ju det mindre.

Beslut, som måste klandras vid domstol inom viss tid, äro i stort sett antingen sådana, som icke tillkommit i behörig ordning - vederbörlig kallelse till bolagsstämman har icke skett, röstlängden har varit oriktig, personer som ej äro aktieägare ha röstat etc. - eller sådana som, i vad angår beslutets innehåll, kränka enskilda aktieägarers eller en minoritet aktieägarers rätt, t.ex. beslut som stå i strid mot bolagets vinstsyfte eller föremålet för dess verksamhet eller som äro oförenliga med likhetsprincipen; se 138 § 1 mom. 2 st. Nulliteter äro däremot dels sådana beslut, vilka till sitt innehåll kränka tredje mans rätt, t.ex. beslut som innefatta åsidosättande av reglerna om aktiekapitalet (tredje man, borgenärer-na, ha ju här icke ens möjlighet att klandra) dels ock beslut som stå i strid mot tvingande regler om aktiebolagets organisation, exempelvis sådana som för framtiden beröva bolagsstämman de befogenheter densamma enligt lagen skall ha. Nulliteter äro slutligen beslut, där ogiltigheten är så grav, att man icke ens kan tala om bolagsstämmobeslut; styrelsen har t.ex. blott kallat några få aktieägare och lämnat den stora massan utanför.

De som ha klanderrätt äro naturligtvis först och främst aktieägarna, men därtöfver även styrelsen, styrelseledamot och verkställande direktör, se beträffande förfarandet i det senare fallet 96 §. Den som klandrar torde få uppfattas som ett slags organ för bolaget, jfr 138 § in fine, se ock NJA 1934:11 (avvikande i princip NJA 1932:243?). Verkan av att klandertalan bifalles är i regel, att

det upphävida beslutet betraktas som från början obefintligt. Rör det sig om ett styrelseval, torde dock få anses, att bortkalandrandet icke ointetgör verkan av de rättshandlingar, som styrelsen dessförinnan hunnit vidtaga, jfr NJA 1912:147, SvJT 1929 rf. s. 53. Verkan av kalandret kan för övrigt eventuellt inskränka sig därtill, att beslutets innehåll ändras. Härför är dock en förutsättning, att man med säkerhet kan säga sig, hur beslutet skulle ha utfallit, om den ifrågavarande felaktigheten varit borta.

Till slut må anmärkas stadgandet i 139 §. Vad där säges följer i vissa fall redan av borgenärsskyddsreglerna (reglerna om aktiekapitalet) och i andra fall av likhetsprincipen. Men stadgandet går längre och medger domstolen en mera fri prövningsrätt. Märk ansökan, icke stämning.

§ 16. Om likvidation och upplösning.

Ett aktiebolag kan naturligtvis upphöra genom konkurs, därvid dess egendom realiseras genom konkursförvaltningens försorg. Eljest är det vanliga sättet för avveckling av bolaget likvidation, under vilket stadium bolaget företrädes av s.k. likvidatorer i stället för av styrelsen, firmatecknare o.s.v. Givetvis fortsätter bolaget som juridisk person även under likvidationen, men principen är den, att - förutsatt att hänsyn toges till tredje mans goda tro - endast sådana förvaltningsåtgärder resp. rättshandlingar kunna giltigt företagas, som äro förenliga med likvidationssyftet; se 157 § 1 st. 3 p.; jfr motsvarande reglering vid dödsbo, 1 kap. 3 § boutredningslagen. En rättshandling blir sålunda icke bindande, om medkontrahenten förstått eller bort förstå, att likvidationssyftet genom densamma överskridits. Men givetvis kan det vara så, att likvidationen indirekt befrämjas av att rörelsen fortsätter under en kanske avsevärd tid framåt. - Firman skall under likvidationsstadiet tecknas "i likvidation", såsom en varningssignal för tredje man, 159 § 1 st.

Bolaget kan frivilligt träda i likvidation, efter beslut av bolagsstämman (icke blott av styrelsen naturligtvis). Vanligen fordras härför kvalificerad majoritet, 140 §, dock icke om det sker av sådan anledning som anges i 46 § (att minimikapitalet ej uppbringats och registreringsmyndigheten i anledning därav till rätten eller domaren avlåtit visst meddelande) eller med hänsyn till några andra, i 140 § uppräknade omständigheter. Men dessutom finns det vissa fall, då bolaget enligt lagen är tvunget att träda i likvidation, låt vara först efter det en viss procedur iakttagits, t.ex. då styrelse saknas, 143 §, eller då bolaget under minst tre år i följd icke inlämnat balansräkning till registreringsmyndighet, 144 §. Viktigast är dock i detta sammanhang den i 142 § fastslagna regeln, att om minst två tredjedelar av de tillgångar, som motsvara aktiekapitalet, gått förlorade, likvidation måste inträda, om ej bristen genom frivilliga tillskott el.dyl. täckts inom viss tid, räknad från den bolagsstämma varom strax skall bli tal (eller genom viss nedsättning av aktiekapitalet motsvarande täckning åvågragts). Sanktionerna för denna betydelsefulla bestämmelse äro följande. Styrelsen och verkställande direktören ha enligt 146 § skyldighet att, när anledning

ypas till antagande, att aktiekapitalet i nämnda utsträckning gått förlorat, upprätta särskild likvidationsbalansräkning (baserad på antagna försäljningsvärden), och om denna visar brist av ifrågavarande storlek efter inhämtat yttrande från revisorerna sammankalla bolagsstämman att besluta i frågan. Sker icke detta, ådraga sig styrelsen och verkställande direktören personligt ansvar enligt 148 § 1 st. (ej blott skadeståndsansvar enligt 209 §). Det personliga ansvaret avser, enligt vad förarbetena till lagen bestyrka, allenast förpliktelser, som uppkomma för bolaget under den tid förlusten uppgått till $\frac{2}{3}$ av de mot aktiekapitalet svarande tillgångarna; hela bristen behöver sålunda ej ha täckts för att ansvaret skall bortfalla, jfr beträffande äldre rätt NJA 1942:696. Har däremot ifrågavarande förlust av två tredjedelar av aktiekapitalet konstaterats å sagda bolagsstämma, kan likvidation utebliva allenast om hela bristen täckts;¹⁾ sedan åter detta skett, äger ej ansvarighet rum för förbindelse, som därefter uppkommer. Om nu bolagsstämman icke skulle, fastän orsak därtill förefinnos, besluta om likvidation, inträder personligt ansvar ytterligare för en var som med vetskap om förhållandet deltagar i beslut om fortsättande av bolagets verksamhet eller handlar å dess vägnar, alltså för styrelseledamöter och bolagets verkställande organ i övrigt ävensom, under givna förutsättningar, för aktieägare. Hade medkontrahenten vetskap om bolagets likvidationsmässighet, kan han dock i allmänhet icke utkräva personligt ansvar, NJA 1927:154, jfr SvJT 1941 rf. s. 1.

Likvidatorerna utses normalt av bolagsstämman, 147 §. Under likvidationen fungera vidare, i stället för vanliga revisorer, särskilda likvidationsrevisorer, 152 §, som dock givetvis icke ha att taga befattning med granskning av styrelsens förvaltning under tid, för vilken redovisningshandlingar redan framlagts, 154 §. Dessutom finnes möjlighet att utse en särskild god man med den uppgift att utöva tillsyn över likvidatorernas förvaltning, som omtalas i 153 § (minoritetsskyddsregel).

Likvidatorerna ha att söka kallelse å bolagets borgenärer samt att upprätta de i 156 § omnämnda redovisningshandlingarna, särskilt då en balansräkning upprättad efter samma principer som angivas för balansräkningen enligt 146 § 2 st. I övrigt ha de att i mån av behov realisera bolagstillgångarna och ordna med gäldsbetalning till tredje man, 157 §, ävensom att verkställa själva skiftet av bolagsförmögenheten. Det är alltså icke aktieägarna å bolagsstämma, som förrätta skiftet, utan likvidatorerna, varvid, om tillgångarna skulle ha fördelats oriktigt, aktieägarna ha klanderätt enligt 164 § 3 st. Härmed bör icke sammanblandas den talan, som bolaget kan föra mot likvidatorerna och som grundat sig på att dessa misskött sin förvaltning, 171 §. Yrkandet går här ut på att bolaget skall tillerkännas skadestånd, alltså en utökning av bolagstillgångarna, under det att nyssnämnda talan avsåg sättet för bolagstillgångarnas fördelning. En talan mot likvidatorerna enligt 171 § kan

1) Täckning kan naturligtvis ej åstadkommas genom nyemission. Ty sådan föranleder ju ökning av aktiekapitalet. Ej heller genom upplåning; härigenom ökas ju bolagets skulder. Den som ger tillskott måste alltså, om återgåldande betingas, åtnöjas med att få betalt ur blivande vinstmedel l.dyl.

föras av bolaget representerat av nya likvidatorer, sedan de gamla skilts från sin befattning eller eljest avgått. Men även här kan talan anställas å bolagets vägnar av en minoritet aktieägare, ja, t.o.m. av en enskild aktieägare, 1 st. 1 mom. 2 p. Här ha vi alltså ett fall, då bolaget undantagsvis representeras av en enda aktieägare.

För att behörigt bolagsskifte skall kunna ske förutsättes enligt 163 §, att antingen bolagsskalden är betald eller att medel innehållas för ändamålet. Åsidosättes denna regel, betraktas dock skiftet icke i alla avseenden som ogiltigt; se NJA 1922:137 (plenimål). Men påföljder inträda enligt 163 § 2 st. motsvarande dem som på sätt förut skildrats möta vid obehörig utdelning (märk dock: "i händelse av bolagets oförmåga att fullgöra sina förbindelser"). När utskiftning verkställes, skola aktiebrevens förses med påskrift därom, 164 § 2 st.; då detta är en skyddsbestämmelse till förmån för tredje man, kunna likvidatorerna, om de försumma detta, enligt 209 § ådraga sig skadeståndsskyldighet mot den som sedermera förvärvar aktiebrevens i tro att bolaget alltjämt är vid liv, NJA 1927:18, 1930:65, 1932:32. Bolaget anses upplöst då likvidatorerna å bolagsstämma framlagt slutredovisning för sin förvaltning, 166 §. Detta betyder bl.a., att den firmarätt bolaget haft utslocknar. Men bestämmelsen får i och för sig icke läsas efter orden. Bolaget behöver efter nämnda tidpunkt icke i alla avseenden ha upphört som juridisk person. Det kan ju ännu finnas bolagsförmögenhet kvar, t.ex. de enligt 163 § avsatta medlen. Och en borgenär, som icke fått betalt, kan fortfarande instämma det upplösta bolaget; detta representeras då av sitt senaste organ, likvidatorerna. Borgenären kan t.o.m. få bolaget försatt i konkurs. Detta kan vara viktigt bl.a. ur synpunkten, att återvinningstalan eventuellt kan föras, att ansvar för konkursförbrytelse kan yrkas o.s.v., jfr NJA 1900:305, 1911:31, 1915:418.

167 § föreskriver ett förenklat förfarande för likvidation, då bolaget saknar tillgångar eller dessa äro mycket obetydliga. Och 172 § ger en viss möjlighet för ett bolag, som trätt i likvidation, att sedermera leva upp igen. Det förutsättes emellertid, att brist i bolagets aktiekapital icke finnes och att någon utskiftning av bolagets tillgångar ännu icke börjat.

§ 17. Om fusion.

Härmed åsyftas fall av ett aktiebolags uppgående i ett annat aktiebolag på det sätt, att det förra bolagets tillgångar och skulder övertagas av det senare och bolaget i samband därmed upphör utan föregående likvidation.

Bestämmelser om fusion ha hittills saknats i svensk rätt. Man har i förekommande fall gått till väga på olika sätt. Antingen har bolaget A förvärvat samtliga aktier i bolaget B, varefter B försatts i likvidation och upphört. Eller också har A företagit en nyemission, där nya aktier tecknats av bolaget B, med överenskommelse att betalning för aktierna skall erläggas genom överlåtelse av B:s samtliga tillgångar å A - vilket förutsätter att B trätt i likvidation -, varefter aktierna likvidationsvis fördelats mellan B:s aktieägare.

(Ytterligare ett annat förfarande har varit, att vid A:s nyemission de nya aktierna tecknats av det i likvidation försatta B-bolagets aktieägare, vilka erlagt likvid för sin teckning genom överlåtelse av sina aktierättigheter i B.)

I första hand regleras i 1944 års aktiebolagslag fusion av "helägt" dotterbolag med moderbolag (med helägt dotterbolag menas då naturligen ett dotterbolag, vars samtliga aktier ägas av moderbolaget). Det är klart, att en dylik sammanslagning ofta kan bidra till förenkling och överskådlighet samt motverka en del med koncernväsendet förbundna olägenheter. Hänsyn måste emellertid tagas främst till dotterbolagets borgenärer. Förfarandet är enligt 174 § 1 mom. följande. Först träffas mellan bolagen avtal om att dotterbolaget skall uppgå i moderbolaget på det sättet att dotterbolaget utan likvidation upplöses samt alla dess tillgångar och skulder övertagas av moderbolaget. Vidare fattas å dotterbolagets stämma - där moderbolaget alltså är enda aktieägare! - beslut om godkännande av detta avtal (däremot behöver icke moderbolagets stämma lämna något godkännande). Beslutet anmäles inom viss kortare tid för registrering. Efter registreringen anhålles, likaledes inom viss kortare tid, av både moderbolagets och dotterbolagets styrelse om rättens tillstånd att bringa fusionsavtalet i verkställighet. För att detta tillstånd skall kunna meddelas, kräves att dotterbolagets borgenärer äro säkerställda eller förnöjda på det sätt som framgår av 3 st. i 174 § 1 mom. Sedan anmäles rättens beslut för registrering. Med denna registrering anses dotterbolaget upplöst och dess tillgångar och skulder övertagna, alltså fusionen avslutad.

Tydligt är emellertid, att även om att dotterbolag icke skulle vara helägt, utan en del aktier finnas på annan hand än i moderbolaget, enahanda fusionsbehov kan föreligga. Detta intresse tillgodoser lagen genom den lösningsrätt för moderbolaget, som omtalas i 174 § 2 mom. Lösningsanspråk tillkommer för resten här även vederbörande minoritetsaktieägare.

Mera komplicerad är en fusion av ett aktiebolag med ett annat aktiebolag än sådant dotterbolag, varom nu talats, 175 §. Till skillnad från nyssnämnda fall, då dotterbolaget var helägt, föreligger då behov att åvägabringa rättsskydd för det överlåtande bolagets aktieägare. Först måste även här avtal slutas mellan å ena sidan det överlåtande aktiebolaget (alltså det som skall försvinna) och det övertagande aktiebolaget. Vederlaget kan därvid antingen utgöras av penningar eller av aktier i det övertagande bolaget. Vidare måste liksom nyss förslaget till fusionsavtal godkännas av det överlåtande bolagets bolagsstämma, men icke av det övertagande bolagets. Beslutet härom kan fattas först efter det vissa handlingar, belysande det överlåtande bolagets ställning och fusionens lämplighet, framlagts. Även själva förslaget till avtalet skall innehålla upplysningar i olika hänseenden. Kvalificerad majoritet kräves för beslutets meddelande, och en bestämmelse om minoritetsskydd i form av lösningsanspråk meddelas i 2 st. av 2 mom. Beslutet anmäles för registrering. Därefter följer ansökan om rättens tillstånd på enahanda sätt som förut nämnts, vilket tillstånd meddelas under motsvarande betingelser. Därefter registreras beslutet. Men här måste tillika, eftersom det finns en viss minoritet aktieägare i det överlåtande bolaget, likvidation äga rum, vilken då avser det vederlag som det överlåtande bolaget bekommit.

Studentlitteratur

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

002492428

